

Управління освіти Хмельницької обласної держадміністрації
Обласний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді
Дунаєвецька організація Всеукраїнської спілки краєзнавців

Прокопчук В.С.

Топоніми рідного краю

*Методичний посібник
на допомогу керівникам краєзнавчих
гуртків шкільних та позашкільних освітніх закладів*

Схвалено рішенням Ради Хмельницького обласного інституту удосконалення вчителів — Протокол №8 від 18.06.1999 р.

Методичний посібник, підготовлений завідуючим відділом освіти Дунаєвецької районної державної адміністрації Хмельницької області, кандидатом історичних наук, заслуженим працівником народної освіти України Прокопчуком Віктором Степановичем розкриває деякі питання теорії і практики топоніміки, методики збору, обробки, систематизації і використання топонімічних матеріалів на уроках і в позаурочній роботі. У посібнику знайдуть поради краєзнавці, учителі, викладачі, учні та студенти, члени гуртків, факультативів, курсів за вибором, всі, хто хоче глибше пізнати минуле рідного краю.

Рецензенти: Баженов Л.В., доктор історичних наук, професор, директор Центру вивчення історії Поділля Інституту історії України Національної академії наук України при Кам"янець-Подільському державному педагогічному університеті;
Галує О.М., кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри методики викладання природничо-математичних дисциплін Хмельницького.

Науковий редактор: Шкварелюк М.С., директор обласного Центру туризму і краєзнавства учнівської молоді.

Художньо-технічний редактор: Федір Пастух.

Замість передмови

У нинішніх умовах активного впровадження в різні ланки освіти народознавства й краєзнавства в контексті українського національного відродження досить актуальним є підготовлений до друку даний методичний посібник про топоніми за матеріалами Дунаєвського району та Поділля. Він акумулює значний практичний досвід шкіл та місцевих аматорів Дунаєвщини й багаторічну працю самого автора В.С.Прокопчука на ниві вивчення топонімів і краєзнавства загалом.

Не викликає заперечень структура посібника, яка дозволила автору в комплексі аргументовано розглянути значення топонімічної роботи, її різноманітні форми та методи організації й впровадження, виконання, вивчення в урочний і позаурочний час під кутом зору міжпредметних зв'язків (історія, географія, мова, література, етнологія і т.д.), скласти перший повний топонімічний словник Дунаєвщини. Посібник цінний конкретними методичними порадами й рекомендаціями вчителям і організаторам шкільного краєзнавства та туризму в галузі топонімічної роботи, розробкою відповідних уроків, завдань, ділових ігор, програми топонімічних гуртків, екскурсій та ін.

Позитивною рисою посібника є те, що вся топонімічна робота тут розглядається на фоні аналітичного показу узагальненої історії та культури Поділля й Дунаєвщини від найдавніших часів до сьогодення із залученням широкого кола літератури та джерел ХІХ—ХХ ст., що робить посібник науковим, корисним не тільки освітянам, але й ученим, краєзнавцям й усім тим, хто цікавиться, вивчає і популяризує минувшину даного регіону.

*Л.В. Баженов, директор Центру дослідження історії
Поділля Інституту історії України, доктор істор. наук,
професор Кам'янець-Подільського державного педуніверситету.*

вплив на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях і обрядах, духовності є історичним впливом загальнолюдського гуманістичного і демократичного виховання. Залучення дітей до краснавчої (топонімічної) роботи сприяє утвердженню шанобливого ставлення до героїки минулих епох, трудових подвигів, справ і мистецьких традицій нашого народу.

На основі глибокого аналізу наукової, краснавчої літератури автор розкриває структуру топоніміки, чітко виділивши її види - природну, історико-соціальну, економічну. У посібнику наведено приклади багатьох населених пунктів Дунаєвщини, проаналізовано походження їх назв, які пов'язані із розвитком виробництва на Поділлі (гончарство, землеробство, бджільництво, виробництво скла, дьогтю, вирубка лісів тощо); із соціальним становищем верств населення, зокрема, селянства, духовенства; із природними явищами і процесами (рельєф і його форми, корисні копалини та гірські породи, водні об'єкти, рослинність тощо). Автор пояснює походження деяких назв населених пунктів, пов'язаних із боротьбою наших земляків проти поневолення.

У методичному посібнику міститься велика кількість легенд, цінного фольклорного, історичного матеріалу з мікротопоніміки, розповідей старожилів, які є живими джерелами усної народної творчості. Позитивною рисою посібника є те, що він розрахований на досить широкий загал читачів. Він буде корисним і цікавим для учнів загальноосвітніх шкіл, вчителів географії, історії, літератури і народознавства, дослідників краєзнавства Поділля, працівників культури, для всіх тих, кому не байдужа історія нашого краю.

О.М.Галус, завідувач кафедри методики викладання природничо-математичних дисциплін Хмельницького ОІУВ, кандидат педагогічних наук.

ТОПОНІМІКА — ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМ КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ

I

Поява цього посібника викликана рядом обставин і розрахована в першу чергу на краєзнавців-учителів, учнів, культосвітніх працівників, тих, хто займається вивченням рідного краю, використанням краєзнавчого матеріалу в науковій, навчальній і виховній роботі.

Вона є результатом планомірної роботи, яка ведеться в Дунаєвецькому районі по підготовці і написанню історії населених пунктів. Зрозуміло, що в силу демократичних перемін, які сталися на території колишнього Радянського Союзу, появи незалежних держав, у т. ч. - України, виникло ряд завдань соціально-політичного, ідеологічного характеру. Їх вирішення спрямоване на розбудову незалежної Української держави, формування національної самосвідомості, гідності й патріотизму громадян. Воно неможливе без глибокого вивчення власної історії - героїчного й дуже часто трагічного поступу до втілення в життя національної ідеї. Відбувається переоцінка ідеології і практики попередніх часів, стали доступними раніш заборонені архівні матеріали, твори цілої плеяди борців за незалежність. Усе це викликало потребу повернутися до історії населених пунктів - «малих батьківщин», об'єктивно висвітлити роль і значення козацького руху, вкладу так званих «буржуазних націоналістів» - будителів національного духу в розвиток суспільно-політичної думки, культури і мистецтва України, розібратися в трагізмі братовбивчих національно-визвольних змагань 1917-1920 та наступних років, дати оцінку і об'єктивно висвітлити процес колективізації, соціалістичного будівництва, голодомору 1932-1933 рр., репресій, ролі і місця українців у Великій Вітчизняній війні, показати хід демократичних перетворень у незалежній Україні. Така робота вимагає і часу, і напружених зусиль науковців, краєзнавців і на місцях в основному опирається на вчительство, найбільш підготовлену до такої праці частину місцевої інтелігенції.

У Дунаєвецькому районі ця робота розпочалася з переводом суспільного життя на засади демократії і гласності. Іде формування і організаційне об'єднання краєзнавчих сил, спрямування їх роботи. Її очолює районна організація, створеної 1991 року Всеукраїнської спілки краєзнавців. Наш районний осередок з'явився в квітні 1992 року з благословіння голови Всеукраїнської спілки краєзнавців, патріарха українського краєзнавства академіка Петра Тимофійовича Тронька. Він узяв участь в організаційній конференції, провів вибори голови районної організації, виголосив промову настановного характеру. Дунаєвецька організація ВСК стала другим після Канівського районним формуванням місцевих краєзнавчих сил в Україні.

Поступово накопичується фактичний матеріал. Активізує пошукову роботу підготовка і проведення науково-краєзнавчих конференцій.

«Мое рідне село: роль і місце в історії краю» - таку конференцію провела первинна організація Всеукраїнської спілки краєзнавців с. Михайлівки і колектив місцевої неповної середньої школи, залучивши до участі професорів Кам'янець-Подільського державного педуніверситету І.С.Винокура, Л.В.Баженова, доцента Завальнюка О.М., учнівський та вчительський актив, жителів села - учасників і свідків ряду подій. Конференцію регіонального за масштабами характеру організували Великожванчицькі краєзнавці.

У районі проведена краєзнавча конференція «Поділля в роки Визвольної війни 1648-1654 рр.», одна з перших на Поділлі в рамках відзначення 400-річчя від дня народження Б.Хмельницького, в якій взяли участь академік П.Т.Тронько, член-кореспондент Національної Академії наук України, доктор історичних наук, дунаєвчанин за походженням Ф.П.Шевченко, професори тоді ще Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту А.О.Копилов, І.С.Винокур, Л.В.Баженов, В.С.Степанков, ряд краєзнавців району, області. Це було 1992 року.

По мірі розгортання пошукової роботи щоразу виникала потреба апробації зібраного матеріалу, його узагальнення і публікації. Так визріла тема конференції «Дунаївці: їх роль і місце в історії Поділля» під егідою і з участю науковців Інституту історії України НАН України, Кам'янець-Подільського державного педінституту, краєзнавців і вчених Києва, Львова, Вінниці, Хмельницького, Житомира. Вона відбулася 1993 року.

Третя науково-краєзнавча конференція «Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій», приурочена 60-річчю утворення Хмельницької області, пройшла 1997 року, зібравши більше 100 науковців і краєзнавців. В результаті побачили світ три збірники, які вмістили близько 300 матеріалів цих конференцій.¹ Документальні матеріали, як правило, проходили апробацію шляхом їх публікації в районній газеті «Дунаєвцький вісник», обласній - «Подільські вісті», журналах «Краєзнавство», «Педагогічний вісник», «Дивокрай», збірниках регіональних та всеукраїнських конференцій. Надходили відгуки, зав'язувались дискусії на сторінках преси, вносились корективи - джерельний матеріал відстоювався, набирався, як кажуть, сили за рахунок різносторонньої перевірки, оцінки, у т.ч. - й альтернативної.

Наступним кроком формування джерельної бази майбутніх історичних нарисів населених пунктів була публікація різних матеріалів окремими виданнями. Так в останній період побачили світ історичний нарис «Дунаївці»

1. Тези доповідей науково-практичної конференції «Поділля в роки визвольної війни українського народу 1648-1654 рр.» - Дунаївці, 1992. - 30 с.; «Тези доповідей наукової конференції «Дунаївці: їх роль і місце в історії Поділля» - Дунаївці, 1993.-147 с.; Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій. Матеріали наукової краєзнавчої конференції. -К.: Рідний край, 1997. - 248 с.

(1989), матеріали про славетних земляків «Славетні Дунаєвеччини»(1989), «З народних глибин»(1991), «Просвітителі з Поділля» (1992), «Дорога у вічність» (1995), вісім нарисів-портретів знаменитих дунаєвчан у книзі «Подільської землі сини» (1993), збірка колядок, щедрівок, гаївок «Стелися, зеленій кудрявцю»(1992), «Краєзнавство на Поділлі: Історія і сучасність» (1995), монографія історіографічного характеру, що узагальнила досвід регіонального дослідництва попередників, - праці автора цих рядків. Цінну інформацію про минуле краю містять повісті В.О.Сутковецького «Віск і криця» (1990), «Таємниця старого майстра» (1994), повість С.С.Оліневича «Пам'ять» (1993), і, звичайно, - «Археологічна карта Дунаєвеччини» В.А.Захар'єва, Шмаєнік М.Д. (1992).

Велику допомогу у формуванні джерельної бази, виробленні концепції, методології нової редакції біографій населених пунктів подає нам відділ регіональних проблем Інституту історії України НАН України, очолюваний академіком П.Т.Троньком, співробітники цього відділу професор Склярєнко Е.М., кандидат історичних наук Данилюк Ю.З., уже названі науковці Кам'янець-Подільського державного педуніверситету, а також доценти Гаврищук А.П., Суровий А.Ф., Щур О.Т., Філінюк А.Г., Гуцол А.Ф., Рибак І.В., хмельничани - професор Григоренко О.П., кандидати історичних наук Слободянюк П.Я., Журко О.І., краєзнавці Буб'яков І.Т., Блажевич Ю.І., Берека В.Є., Войтенко В.І., Карван С.Л., Синиця Н.М., Іллінські Олена Василівна та Валентин Михайлович, Сваричевський А.В., Назаренко Є.Д. У цій скарбниці досвіду є чималий доробок місцевих дослідників М.С.Васильєвої, Г.В.Медведюка, Ю.В.Телячого, Т.К.Ройзнер, Т.К.Прокопчук, А.Й.Ситара, К.К.Беченко, В.В.Лаврука, В.А.Захар'єва, А.М.Кордона, О.І.Сохатюк, С.О.Дзюбака, Г.І.Фіонової, В.О.Сторожа та багатьох інших.

Підготовлені до друку матеріали про населені пункти району, зібрані ще в ХІХ столітті церковними істориками - членами Комітету для історико-статистичного опису церков і парафій Поділля. Однак, у зв'язку з фінансовими труднощами публікація матеріалів чекає своїх спонсорів.

Матеріали цього посібника в значній мірі розраховані на авторів майбутніх книг про історію сіл, селищ району і мають подати їм допомогу у висвітленні такого важливого питання, як топоніми і мікротопоніми краю.

Топонімія населеного пункту - це ще одна грань історії, економічних, суспільно-політичних, культуротворчих процесів у кожному конкретному поселенні, природних явищ, історичних подій, яка шляхом довгої кристалізації знайшла лаконічне відображення у назвах географічних об'єктів. Обійти висвітлення змісту назв було б несправедливо з точки зору ємкості цих понять, їх фактологічного наповнення. Історичний нарис села треба вважати науково неповноцінним, якщо там не буде відбита топонімія. За нашими підрахунками кожне село мале чи велике має в середньому від 20 до 60 топонімів і мікротопонімів. Скажімо, автор цієї статті разом з аспірантом-істориком Юрієм Васильовичем Телячим підготували книжку

«Лисець» і помістили там топонімічний словничок села, який налічує 58 гасел, хоча Лисець - це середнє за розмірами і чисельністю населення село. Все залежить від топонімічних досліджень, глибини цієї роботи.

Топонімія досить цінне науково-краєзнавче джерело. Це, власне, - історія, зафіксована в назвах географічних об'єктів. Проілюструємо це на прикладі Дунаєвеччини.

Топоніми з'явилися на межі переходу бродячих людських стад до осілого, способу життя, коли виникла необхідність позначити важливі для оптимізації господарсько-побутового життя об'єкти, полегшити спілкування і взаєморозуміння. Оскільки селилися перші родини в затишних і захищених місцях, багатих на природні запаси засобів існування (біля річок, лісів, озер, у долинах, поблизу печер), то в топонімічних назвах і відбивалася в першу чергу природа краю. Більшість істориків виводять назву Дунаївців від ставків, дунаїв (словом «дунаї» в давнину позначалися водозбори, розливи води, ставки, воно згадується у старовинних піснях «Ой, за горами, вода Дунаями...», «Понад дунаями - вода стоянами»...), яких на території міста й сьогодні є немало. У пору частих татарських набігів місто було укріплене фортечними мурами (їх бачив ще 1711 року датський посланник Юст Юл, проїжджаючи нашим краєм²). 1592 року польський король Сигізмунд III, жалуючи привілей - Магдебурзьке право вдові померлого Станіслава Лянцкоронського, володарці Дунаєвеччини, дав поселенню статус міста і назву Дунайгород.³

Дунаєвеччина, як і вся Подільська земля, була форпостом Речі Посполитої у боротьбі з татарськими набігами, зазнавала постійних спустошень з боку воєнного сусіда. І це знайшло відбиток у топонімах Січинці, Татариськи, Мала Побіянка, Велика Побійна, Могилівка.

Змішання татарського прийшлого і місцевого слов'янського населення мало взаємний вплив на мову, культуру, побут. Один з трьох татарських князів, яких 1362 року розбили об'єднані литовсько-слов'янські загони, носив явно слов'янське ім'я Дмитрія. Свого часу польський історик Стрийковський, побувавши в Болгарії, біля Сілістри, зустрів осілих там татарів, котрі розмовляли слов'янською мовою. Особливості мови і побуту вони пояснили тим, що їхні предки жили колись на Поділлі, поки не прийшли литовці і не вигнали їх аж за Дунай.⁴

Це відбилося і в топонімії Дунаєвеччини. Краєзнавці Рахнівки, наприклад, записали легенду про татарського воїна Рахні, який під час рейду та-

2. Труды Подольского церковного историко-археологического общества. Выпуск XI. - К., Под., 1911. - с.31.

3. У королівській грамоті зазначалося: «Так как земли подольские вследствие частых нападенний татар и других неприятелей опустошены, обезлюднены и вследствие этого лежат пустошам, то мы охотно позволяем Елизавете Лянцкоронской, вдове каштеляна галицкого, чтобы ея имене числится местечком, называя его Дунайгородом, где бы жители имели безопасное убежище и охрану». (Там само. - с.29.)

4. В.Б.Антонович. Очерк истории Великого княжества Литовского до половины XV ст. - К., 1878. - с.143.

тарських загонів Поділлям сподобав собі українську дівчину Марусю і залишився в селі. Цей яскравий, рідкісний випадок відбився нібито в назві Рахнівки. Цікаву легенду про походження назви «Криничка Телятицького» повідала нам Л.А.Бабійчук, жителька Ксаверівки. Зважаючи на її виключну джерельну цінність (це єдина, фіксована в легенді і топонімі подія, що не тільки підтверджує постійні вторгнення татар у межі району, а й розповідає про способи порятунку місцевого населення, нерідко дуже дорогі своєю ціною), наведемо її повністю: «Було то в пору татарських набігів. Жителі подільських сіл, якщо їм вдавалося завчасно дізнатися про чергове вторгнення ворога, нерідко ховалися в печерах, ярах, лісах. Татари нищили, і будь-яка необережність могла видати сховок. Тоді - о, горе! - чекала смерть або дорога до Кафи...

Ксаверівські селяни, попереджені кимось про появу ординців, разом із священником пішли долиною Телятицького в напрямку Гуті-Блищанівської. Там і затаїлись в ущелинах, поміж ліщиною і грабиною.

І ось, як на зло, коли татари на своїх приземкуватих конях почали оглядати ліс, заплакала дитина. Щоб урятувати ціле село, священник звелів зарізати маля... Зайди від'їхали, так і не взявши ясиру. А дитя поховали урочисто, молячи в Бога прощення за великій гріх.

Другого дня, відвідавши поховання, щоб встановити хрест, ксаверівчани були здивовані: біля могилки забило джерельце. Його розкопали, і криничка наповнилась чистою, як сльоза водою. Жебонить вона й сьогодні, нагадуючи трагічний епізод минулого».

Укріплення різного характеру - від рову з частоколом (тином) до фортечних мурів - були на Дунаєвеччині в Смотричі, Ступенцях (Макові), Лошківцях, Михайлівці, Соکیلці, Лисці, Миньківцях, Балині, Тинній. Нерідко вони давали-підставу для найменування сіл (Тинна - від тин, деревяна загорожа, Городиськи - збудовані на місці колишнього укріпленого поселення), збереглись у назвах їх окремих частин - замчиськах, городищах. Від багатьох укріплень не залишилось би - сліду, якби не топоніми. І це тому, що майже всі вони наприкінці XVIII початку XIX століття були перебудовані. На їх місці з'явилися палаци, зручні і престижні для гонористої польської знаті. Грав'юри Наполеона Орди, який подорожував Поділлям і Волиню в останній чверті XIX ст. зберегли нам вигляд вже зниклих палаців у Михайлівці, Макові, Маліївцях, Дунаївцях, Голозубинцях. Одна з грав'юр засвідчує, що Михайлівський розкішний палац з оранжересю, багатим фамільним архівом і бібліотекою, якими свого часу користувалися П.Ролле, Г.Сенкевич, прижився поруч з донжоном - багатоповерховою баштою, явним атрибутом середньовічного замку.⁵

Топонімія зберегла сліди більш ранніх переміщень у нашому краї римських військ. За імператора Трояна (98-117 рр.н.е.) на території краю (від Са-

5. Т.Г.Ніцора. Михайлівська садиба та зображення палацу на грав'юрі Н.Орди // Тези доповідей наукової конференції «Дунаївці: їх роль і місце в історії Поділля». - Дунаївці, 1993. - с.75.

танова по р.Смотрич аж за Дністер) будувались вали, які охороняли східні рубежі імперії від вторгнень варварів. Їх залишки збереглися на межі блищанівських, міхайлівських і рахнівських полів. Є і відповідний топонім.⁶ Перебування римлян у нашому краї підтверджує чимало фактів, у т.ч. й скарб римських монет, знайдений у XVIII ст. в с.Маліївцях.⁷

Легенда донесла до нас розповідь про вторгнення в межі Дунаєвеччини половців, якогось «солудивого Буйняка», що знищив с.Кружель. Сліди його збереглися: у селі Велика Кужелева є городище, де знаходяться археологічні предмети. Та й назву нинішнього поселення, як і сусіднього села Мала Кужелівка, дослідники виводять із назви колишнього спаленого Кружеля. Факт набігів половців на Ушицю фіксують літописи. Приводив їх Іван Берладник, намагаючись відвоювати князівський престол. Не виключено, що легенда є відголоском часів, коли хан Боняк, що заслужив у народу епітета «шолудивого» (поганого), водив свої орди подільськими землями в пошуку легкої здобичі.⁸

У топонімах відобразились події козацьких часів. Козацька долина - поля однойменної агрофірми, що в селах Вихрівці, Пільному Мукареві, - свідчення запеклих боїв в долинах, що прилягали до шляху. На північний захід від Козацької долини знаходяться Сині озера, поля ставищанського колективного господарства. У цій назві відбилися не тільки природні умови (до меліорації там було чимало озерець), а й події козацької доби: не раз там розвивалися на вітрі жупани порубаних вояків.

Двадцятисемирічне панування турків на Поділлі знайшло відбиток у топонімі Батарея. Легенда повідомляє, що в урочищі Батарея, у селі Сокілець, на правому березі річки Ушиці, стояли турецькі гармати, які обстрілювали село та підступи до нього. Знищити її взявся якийсь Томащ. Вночі він пробрався до батареї, скинув гармату в яр, але був спійманий і четвертований на великому камені. Відтоді урочище стало називатися Батареею, а камінь і джерело біля нього - Томашевими. Після вигнання турків джерело освятили і довгий час на тому місці проводився заупокійний молебень.⁹

Топонімія (сукупність географічних назв) може бути джерелом вивчення економіки краю, системи землеволодіння, суспільно-економічного становища різних верств населення, класової нерівності і запеклої боротьби.

Для нашого краю теж була характерною вирубна система землеробства, як засіб освоєння нових площ, введення в оборот нових земельних ділянок. У Блищанівці, наприклад, це підтверджують мікротопоніми Корчовки, Вуглярка.

6. В.К.Гульдман.Памятники старины в Подолии.- К.-Под.,1901. - с.67.

7. Там само. - с.30.

8. Подольская легенда о Буйяке // Киевская старина. - 1842. - Т.37.- с.444 - 445.

9. Ковальчук Л.М. Дунаєвеччина в період турецької окупації 1672-1699 рр. // Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій. - К.: Рідний край, 1997. - с.41.

Поділля - багатий для бджільництва край. Тому багато мікротопонімів повідомляють про це заняття, вказують місця і навіть господарів пасік (Івасева пасіка - в Морозові, Максимова пасіка - у Сиво-рогах). Саме слово пасіка повідомляє, що, як правило, для утримання вуликів вибирали місця в лісі повні лісових квітів, дерева висікали і на тих посеках (пасіках) розміщали медоносних гостей.

Серед багатьох ремесел, інформують мікротопоніми, найбільш поши-реним було гончарство, лошкарство (с. Лошківці), видобування заліза з бо-лотних руд і його обробка (Руда-Гірчичнянська, Рудка, Гамарня - приміщення, де виплавляли метал, димарня), виробництво скла на гутах - скляних підприємствах (Гута-Блищанівська, Гута-Морозівська, Гута-Ячко-веська, Стара Гута), чимбарське ремесло (с. Чимбарівка), виробництво дьог-тю (Дегтярня - поле у В.Жванчику за Жолубом - між Рачинецьким лісом та Васильчиком).

Південно-західна частина Міцівців носить назву Бурти. Житель села Кучерявий Афанасій Іванович, 1900 року народження, зберіг переказ про буртовий спосіб виробництва селітри в цьому місці, описаний в книзі С.Д.Ба-бишина.¹⁰

Не тільки землеробство, а й ремесло приводило до вирубки лісу. Будівництво, бондарство, смолокурні, дьогтярні, гамарні, рудні і гуті по-требували лісу. Нерідко в лісах влаштовували так звані лісові заводи, виру-буючи просіки (майдани). У таких місцях, поруч з виробництвом, будова-лись хати. А саме поселення на майдані жителів сусідніх сіл давало топоніми (Майдан-Морозівський, напр.).

У часи колонізації подільських земель відбувалася запекла боротьба між місцевими і прийшлими феодалами. Щоб закріпити, увічнити землеволодіння, у додаток до юридичних актів, землевласники присвоюва-ли населеним пунктам свої імена, прізвища. Звідси - Федорівка, Маків, Михайлівка, Маліївці, Іванківці, Дем'янківці, Антонівка, Морозів та інші топоніми.

Становище різних верств сільського населення було нерівним. Кращи-ми землями, жалуваними феодалами, користувалися священники, попи. Це й удоби, і пасовища - луки, долини. Тому майже в кожному селі є мікротопоніми, що фіксують становище духовенства (Попівка - у В.Кужелеві, Попова долина - у В.Побійній, Поповий став - у Підлісному Мукареві). На території нинішнього Дунаєвецького району було чимало монастирів. Найдавніший православний монастир у Смотричі після визволення Поділля від татарів Коріатовичі передали католикам-домініканам. Були чернечі обителі в Гірчичній, Дунаївцях, Маліївцях, Сокільці. Тому й залишилися топоніми - Монастирище, у Маліївцях - Чернечий став, Чернеча гора.

Нерівність - це завжди багатство і бідність, зневага й приниження. Гони

10. С.Д.Бабишин. Топоніміка в школі. - К.: Радянська школа, 1962. - с.122.

- вузькі селянські земельні ділянки - скільки їх у нашій мікротопоніміці. Дехто з дослідників вбачає сліди цієї нерівності й презирства у назвах сіл Голозубинці, Ріпенці (бідні, чорні, репані мужики).

У роки частих татарських набігів, у період турецької окупації півдня Поділля, запустили села. Польські поміщики, повернувшись назад, давали селянам деякі пільги, полегшення і свободи, щоб відновити життя, обробіток полів. Нові населені пункти отримували назву Слобідок з додатком назви села походження поселенців. У нашому районі є сім Слобідок.¹¹

Топонімія носить у собі відбиток класової боротьби. Особливо поширені мікротопоніми, що розповідають про багаторічну боротьбу пригноблених під орудою Устима Кармалюка. Кармалюкова гора в Макові не раз ховала месників від переслідувачів, тут лікували вони рани розрив-травою, ховали зброю і скарб, Кармалюкова печера в Маліївцях, Кармалюцькі гори в Морозові, Кармалюкове поле у В.Кужелеві. А скільки пісень, переказів, легенд. Одна із них розповідає про перебування Устима Кармалюка в с. Михайлівка Дунаєвецького району: «Повідомив Устим пана, що буде на Великдень зі своїми хлопцями, і велів на горі, що зветься «Свірхи», обід приготувати. Пан зібрав челядь, озброїв і у визначений час влаштував засідку. Раптом до брами підїхала бричка з офіцером у супроводі кінних вояків. Зрадив поміщик підмозі, звелів швидко браму відчиняти. Однак «підмога» накинулась на панських охоронців, пов'язала, до льоху заперла. Дісталось і панові. У призначений час обід відбувся».¹²

Думаю, що наведені приклади не дають підстав ігнорувати фактологічну цінність топонімів, переконують у необхідності їх використання в описах населених пунктів. Однак, читач звернув увагу, що при трактуванні змісту топонімів дуже часто вжиті слова - «версії», «мабуть», «ймовірно», «можливо», «правдоподібно», «невідомо». А це означає, що відбиваючи нинішній рівень вивчення топонімів і мікротопонімів, ми залишаємо велике поле діяльності для краєзнавців.

З цього приводу хотілося б висловити деякі поради і рекомендації щодо топонімічних джерел.

Найпізніші із них - це звісно літописи, які стосовно нашого краю знайшли найглибший аналіз у працях професора Антоновича В.Б. та його учня-подолянина Н.В. Молчановського.¹³ У своїх дослідженнях вони торкнулися давньоруських літописних часів, освітили становище краю в Литовську добу до його захоплення польськими феодалами. Там згадки про Смотрич, інші населені пункти нашого району, землевласників, воєначальників й

11. Хмельницька область. Адміністративно-територіальний поділ на 1 січня 1982 року. - Львів: Каменяр, 1982. - с.21-24.

12. В.С.ПРОКОПЧУК. Перекази і легенди про перебування У.Кармалюка на Дунаєвеччині // Тези доповідей наукової конференції «Народний герой Устим Кармалюк (до 200-річчя від дня народження)». - К.-Под., 1987. - с.56.

13. В.Б.Антонович. Очерк истории Великого княжества Литовского до половины XV в. Выпуск 1. - К., 1878; Н.Молчановский. Очерк известий о Подольской земле до 1434 г. - К., 1885.

адміністраторів, діяльність яких зафіксована в історії, топонімії. Багатий топонімічний матеріал містять збірки документів, видані Київською археографічною комісією, так званій «Архив Юго-Западной России», т. V - VIII.

Чимало праць польських істориків з позицій своєї ідеології висвітлювали минуле Поділля, їх топонімічний доробок найбільш повно відобразив виданий в останній чверті XIX ст. словник географічних назв, який торкнувся майже всіх великих і малих населених пунктів Дунаєвеччини. Гасла - поширені, відображають походження поселень, їх історію, економічний лад, культуру, географію.¹⁴

Великий вклад у вивчення історії, культури краю внесли праці церковних істориків XIX ст. З приєднанням Правобережної України до Росії, відновленням православної єпархії перед російською адміністрацією виникли завдання обґрунтування цієї акції, усунення з ужитку польської мови, історичних досліджень опонентів, утвердження нового світогляду, ідеології, виховання місцевого населення в дусі єдності з російським народом. Ці завдання лягли тоді на церкву, її навчальні заклади (церковні школи, духовні училища, семінарії, академії), священнослужителів - найбільш грамотну частину населення. Просвітню і виховну з точки зору російського патріотизму роботу очолив Синод, єпархіальні відомства на місцях. У 50-х роках поступили розпорядження про збір матеріалів і написання історії церковів і парафій. На Поділлі цю роботу розпочали П. Гліщинський, викладач і бібліотекар Подільської духовної семінарії, інспектор духовних закладів, у т.ч. - навчальних І. Скворцов. І хоч роботу свою не вивершили, все ж започаткований 1852 року єпархіальний часопис «Подольские епархиальные ведомости» (далі - ПЕВ) віддрукував усі описи, підготовлені П. Гліщинським.¹⁵

У цей час розпочав активну дослідницьку роботу протоієрей М. Орловський, який підготував і згодом опублікував у ПЕВ краєзнавчі нариси про Смотрич, Вінницю, Проскурів, Меджибіж, Сатанів, Летичів, Літин, Ярмолинці та інші населені пункти.¹⁶

1865 року був створений спеціальний Комітет для історико-статистичного опису єпархії, відомий більше під назвою Подільського єпархіального історико-статистичного комітету (з 1903 року - Подільське церковне історико-археологічне товариство). Комітет дав завдання сільським священникам збирати статистику про села своєї парафії, етнографічні, топонімічні дані, формувати їх в описи і, надіслати до консисторії.¹⁷

Спочатку праці церковних істориків публікувалися, як правило, в ПЕВ,

14. Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów Słowiańskich pod redakcją Filipa Sulimierskiego, Bronisława Chlebowskiego, Władysława Walewskiego. Tom I. - Warszawa, 1880.

15. ПЕВ. - 1862. - №7,8,11,13,14,20,22.

16. Прибавление к «Подольским епархиальным ведомостям». - 1864. - №8,14,17,20,23.

17. В архіві Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника зберігається близько 600 рукописів-описів церковів і парафій Поділля.

а згодом, 1875 року, Комітет започаткував «Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета», яких за період з 1875 по 1916 рік вийшло 12 томів. У VI, VII, IX і XI томах вміщено статті про населені пункти Дунаєвеччини, у IX-му - опис всіх церков і парафій Подільської єпархії. Ці Труды є неоціненним історико-статистичним і топонімічним джерелом.

У другій половині XIX століття опублікований ряд праць М.В.Симашкевича, Й.Й.Ролле, П.М.Батюшкова, М.Т.Петрова, Ю.Й.Сіцинського, М.І.Яворовського, які допоможуть знайти відповіді на багато нев'яснених питань.¹⁸

1834 року розпочав діяльність губернський статистичний комітет, який видав збірники, окремі праці своїх штатних працівників та активу. Важливим джерелом можуть бути праці В.К.Гульдмана «Подольская губерния, опыт географического статистического описания» (Кам.-Под., 1889), «Населенные места Подольской губернии» (Кам.-Под., 1893), «Памятники старины в Подолнии» (Кам.-Под., 1901). У цій роботі він повідомляє дані про відомі на той час кургани, вали, городища, замчиська, кам'яні баби, монастирища, знахідки кам'яних, мідних, бронзових знарядь, монет, печери, храми, походження їх назв.

Певний матеріал для топонімічного аналізу залишили нам земські установи, видаючи журнал, окремі статистичні збірники, праці¹⁹, Товариство подільських природодослідників.²⁰

У післяреволюційний період основна краєзнавча, дослідницька робота концентрувалася в стінах Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920), Інституту народної освіти, археологічного, природничого музеїв, музею Кам'янець-Подільської промислової художньої школи. Топонімічні матеріали слід шукати також у виданнях науково-дослідної кафедри при ІНО, Кам'янець-Подільського при Всеукраїнській академії наук Наукового товариства (з 1925 року), Кабінету виучування Поділля при Вінницькій філії Всенародної бібліотеки ВУАН.²¹ Якраз у 20-і роки вийшли історичні нариси про Поділля Д.Дорошенка, М.Григор'єва-Наша, Ю.Сіцинського.²² Про наш край писав орган Українського комітету

18. Симашкевич М.В. Историко-географический и этнографический очерк Подолнии. - Кам.-Под., 1875.-ч.І, 1876 - ч.ІІ-ІІІ; Ролле Й. Оповідання історичні. - Львів, 1875-1893; Батюшков П.М. Подолния: Историческое описание.-Спб., 1891 (У співавторстві з М.І.Петровим); Город Каменец-Подольский. Историческое описание свящ. Е.Сецинского. - К., 1895. - 247 с.

19. Журнал «Экономическая жизнь Подолнии» (33 номери протягом 1915-1917 рр.); Кустарные промыслы Подолья (Подольское губернское земство). - К., 1915.

20. «Записки общества Подольских естествоиспытателей и любителей природы». Вийшло 3 томи в 1912, 1913, 1915 рр.

21. Записки Кам'янець-Подільської наукової дослідної кафедри. Т.І.-Кам.-Под., 1929; Записки Кам'янець-Подільського наукового при УАН товариства. Т.І. - Кам.-Под., 1927; Кабінет виучування Поділля у Вінниці видав близько 20 праць про наш край, які склали так звану «Енциклопедію поділезнавства».

22. Див.: Д.Дорошенко. Про минулі часи на Поділлі.-Хотин,-1992; Григор'єв-Наш. Поділля: Историко-географічний нарис.-Кам.-Под., 1919; Сіцинський Ю.Й. Нариси з історії Поділля. ч.І.-Вінниця, 1927.

краєзнавства журнал «Краєзнавство» - у восьми числах журналу з одинадцяти поміщені матеріали про Кам'янецьчину.

Як відомо, плідну краєзнавчу працю загальмували репресії кінця 20-х - 30-х років.

У повоєнні роки дуже повільно відроджувалося історико-краєзнавче дослідництво, і ми сьогодні маємо лише поодинокі роботи, які можуть скласти інтерес з точки зору топонімії. Це, насамперед, - «Геоморфологія Подолли», «Подольские Татры» нашого земляка К.І.Геренчука.²³

Відродилося краєзнавство в ході більш ніж десятирічної праці великого науково-краєзнавчого активу над підготовкою і виданням Історії міст і сіл Хмельницької області. У ході цієї роботи відновив діяльність ряд краєзнавчих формувань, почали проводитись подільські краєзнавчі конференції, матеріали дослідників побачили світ в пресі, окремими виданнями, і, головне, - у книзі «Історія міст і сіл Української РСР. Хмельницька область». - К., 1971. Том умістив на своїх 706 сторінках 51 нарис, 459 довідок про населені пункти, 275 ілюстрацій, 22 карти, 12 вклейок. Тоді, у 60-ті роки, проводились конференції з питань топоніміки, видавались спеціальні топонімічного характеру праці, зокрема - вказана праця С.Д.Бабишина, тоді завідуючого Хмельницьким обласним відділом освіти.

На жаль, з 70-х років топонімічні дослідження перестали бути темою окремих конференцій, видань, якимось відступили на задній план перед натиском публікацій ідейно-політичного, ідеологічного характеру. І все ж ми можемо знайти в бібліографічних покажчиках, покажчиках знаменитих дат, матеріалах конференцій, у газетах «Ленінським шляхом», «Радянське Поділля» публікації топонімічного плану. Дослідникам топонімії не обійтись без довідника про адміністративно-територіальний поділ області,²⁴ який давно потребує перевидання з урахуванням змін, що склалися, матеріалів Державного архіву Хмельницької області, районних архівів, які зберігають рішення сесій, виконкомів про найменування, перейменування вулиць, площ, об'єднання сіл, зміну їх назв.

Дещо в цьому плані роблять (і, надіємось, розширять публікацію матеріалів цієї тематики) районна газета «Дунаєвецький вісник», обласна - «Подільські вісті», часописи управління освіти газета «Майбуття»: яку редагує досвідчений журналіст Петро Маліш, журнали «Педагогічний вісник», «Дивокрай», номери яких готують А.В.Сваричевський, О.І.Журко, та, звичайно, - «Наукові праці» історичного факультету Кам'янець-Подільського державного педуніверситету, видання яких очолив доцент Завальнюк О.М.

І, навіть опрацювавши ці авторитетні джерела, не спішіть ставити крапку і не вважайте роботу закінченою. Хочу запросити вас зануритись у глибини її життєдайності фольклорного джерела. Воно нерідко замулене, забуте,

23. С.Д.Бабишин. Топоніміка в школі. - К.: Рад.школа, 1962. - с.118.

24. Хмельницька область. Адміністративно-територіальний поділ на 1 січня 1982 року. - Львів: Каменяр, 1982. - 128 с.

засмічене багатолітніми нашаруваннями мовного й змістовного характеру. Але розгребіть все це і через якийсь час задзюрчить з глибини століть голос попередніх поколінь, далеких, інколи неосяжних.

Необхідно зібрати будь-яку інформацію про той чи інший топонім. Не залишити осторонь пісню, казку, особливо - легенду, переказ, і просто розповідь старожилів. А вони - цікаві люди є в кожному селі. Інколи - це тихі, мовчазні. Інколи - непосидючі, котрих все цікавить. Це можуть бути учителі-пенсіонери, колишні працівники закладів культури, священники й церковний актив, батьки, бабусі, дідусі.

Важливо вибрати момент для бесіди, психологічно підготувати носія інформації до неї. Можна, побесідувавши про мету відвідування, дати час - день - два - для того, щоб людина зібралась з думками, упорядкувала їх, пригадала призабуте. Не слід нав'язувати день зустрічі, форму спілкування, запису матеріалу. Є люди, яких не тільки магнітофон, а й папір і ручка шокують, вони, навчені гірким досвідом репресивних часів, намагаються уникнути гострих місць, а то й бесіди взагалі. Можливі розмови, як кажуть, з ходу, методом мозкової атаки, коли треба вміти окремими елементами розмови (запитанням, перепитуванням, уточненням, здивуванням, похвалою, задоволенням, захопленням) активізувати інформаційний процес, зробити вільним плін думок. Але в усьому має бути міра. Невчасним запитанням можна збити людину з думки, тоді буде втрачено, можливо, найголовніше.

Звичайно, з точки зору техніки найкраще було б записати розмову на магнітну стрічку, потім перенести на папір запис спогаду, легенди, переказу чи пісні, погодити текст з інформатором і завізувати достовірність її повноту підписом обох сторін, вказавши повні дані про того, хто повідав матеріал, хто зробив запис, час, адресу. Можливий варіант прямого нотування розповіді. Він цінний тим, що фіксує якнайповніше перше враження, звороти мови, цікаві слова, недолік у тому, що можна, не встигаючи за оповідачем, зупиняючи і перепитуючи, збити розповідь у русло, яке пробилося в нашому баченні сюжету оповіді і цим нашкодити його первинності. Тому можливий і такий варіант спілкування, коли по ходу повідомлення фіксуються тільки окремі думки, терміни, назви, імена, дивні і незрозумілі за звучанням слова для подальшого відтворення всього тексту. І, нарешті, ідеальним був би запис, зроблений хранителем інформації. Його слідувало б уважно почитати, вияснити незрозуміле, уточнити і в ході цієї роботи поглибити.

Тоді залишилося б його підписати (це дуже важливо з точки зору документування матеріалу!), ствердити підпис печаткою сільської Ради.

Готуючись до зустрічі, варто продумати, як найкоротше ввести співбесідника в коло своїх занять, висловити мету і завдання приходу, що від нього хочуть, чим може прислужитися науковій справі. Власне — мотивувати свій прихід, збудити інтерес до спілкування. Можна скласти план бесіди, включивши питання, які цікавлять нас найбільше, і, прислухавшись

порад Дейла Карнегі, розпочати розмову про улюблену справу співрозмовника, його дітей, життя з тим, щоб, настроївши його на відверту розмову, перейти до головного. У ході бесіди в'яснити, від кого чув легенду, переказ, записати прізвище, ім'я, по-батькові попередника, рік народження, уточнити жанр фольклорного повідомлення, дати імена, прізвища чи прізвиська, назви рослин чи тварин, незрозумілі слова. (старослов'янські, іншомовні), які ховають інколи важливі деталі.

Зібравши два, три і більше пояснень топоніма, проаналізуйте, що в них спільного, а отже такого, що схиляє до прийняття основної версії, де варіанти однієї і тієї ж версії, а де — альтернативні. У цій справі потрібно використати матеріали інших допоміжних наук — геральдики, сфрагістики, нумізматики, бо, можливо, від деталей, які фіксує печатка магістрату, старостинська печатка, штамп, або герб, від характеру нумізматичного зібрання в сільському, шкільному музеях, знайденого кладу можна взяти інформацію, що підтверджує ту чи протилежну трактовку.

Не відкидайте непряму інформацію. Автору цих порад свого часу довелося вивчати, звідки пішла назва рідного села Блищанівки. Одні повідомляли про галявину, котра світлою плямою виблискувала серед густого лісу і на якій заснували село уцілілі після татарського наскоку жителі с.Яруга, інші — про діда Блищана, котрий очолив розбудову нового поселення. Від Євгені Іванівни Файчук почув розповідь про татарського воїна, який, сподобавши дівчину з Яруги, допоміг урятуватися її сім'ї, сусідам. Якраз вони, перейшовши на протилежній бік місцевості, знайшли галявину, і після землянок найперше заклали Успенську церкву. Зовсім інша легенда про трагічне кохання молодих людей — представників ворогуючих народів підтвердила попередні версії про напад татарів, погром Яруги, вибір нового місця поселення на поляні, де вмістились житлові і господарські будівлі, і, навіть, — церква. Без імен і прізвищ вона зробила суттєвий доважок на користь версії про поляну, що виблискувала на сонці і дала номінацію новому селу.

Тоді, відпрацювавши основне пояснення назви села, варто, найперше, зробити його запис, а потім зафіксувати й інші версії.

Формуючи запис — результат дослідницької праці, необхідно описати географічне положення об'єкта; його сучасну назву; попередні назви, послідовність і причини їх змін; тип назви за етимологією; спосіб утворення — від природного об'єкта, флори, фауни, історичної події, прізвища особи — одного з перших поселенців, власника угідь, населеного пункту, видатних діячів; господарських занять; і, як уже зазначалося, — час дослідження, дані про дослідника та носія інформації.

У нарисі про минуле населеного пункту недостатньо дати тільки тлумачення топонімам, мікротопонімам. Важливо використати дані топонімічного дослідження, як джерело, з допомогою якого розкрити, підтвердити, акцентувати, заперечити ті чи інші події, факти соціально-економічного і культурного життя краю.

II

Топонімічні дослідження і їх результати виконують у першу чергу пізнавальну функцію. Оскільки школа — це інтелектуальна організація, де відбувається трансформація історичного досвіду поколінь, передача юним громадянам України основ різноманітних знань, морально-правових, культурних надбань попередників, то, зрозуміло, що топонімічні знання (а вони активно засвоюються учнями бо несуть інформацію про оточуюче середовище) дають можливість поглибити й урізноманітнити навчальний процес, посилити мотиваційні засади навчання, їх уміле використання на уроках історії, географії, рідної мови і літератури, українознавства, біології — невід'ємна складова методичного арсеналу учителя.

Заняття топонімічного характеру мають також великі розвиваючі можливості. Вони формують навички роботи з літературою, архівними джерелами, творами усної народної творчості, вміння збирати і систематизувати зібраний матеріал, аналізувати чи синтезувати, узагальнювати і висвітлювати. Учні освоюють елементи науково-дослідницької праці, вчать-ся реферувати інформацію з різних джерел, готувати повідомлення, доповіді, брати участь у круглих столах, семінарах, конференціях, конкурсах учнівських науково-дослідницьких робіт у рамках Малої академії наук.

Топонімічна робота має великий виховний заряд. Почуття патріотизму починаються не з обрисів державних кордонів на шкільних картах, позначень міст, водних артерій, ландшафтних ліній. Відчуття Батьківщини починається з рідної хати, маминої коліскової, дідусевої чи бабусиної розповіді про рід, жителів села і їх гарні вчинки, з власного обійстя з будівлями, рослинами й домашніми тваринами, своєї вулиці, свого кутка, свого населеного пункту, ярів, долин й горбів, річки, ставка, джерела й криниці, лісу чи гаю, дивовижної форми скелі над дорогою — німого свідка різних подій. Оце живе сприйняття оточуючого, здобуте під час спільної подорожі з батьком до річки чи лісу, літнього зі своїми ровесниками випасу худоби вкарбовує в пам'ять перший слід батьківщини, і він залишається головним на все життя генератором патріотичних вражень, почуттів. Від цих дитячих спостережень й зароджуються перші «чому?», відповідь на які шукає людина вдома, у школі, у житті на всьому його протязі. — Чому наше село і наша річка називається Блищанівкою? А правда, що Кіпці — то сторожовий пості? Чому яр, куди женемо корови на випас, називається Панським? А гора — Свірхи? Джерело — іспекті? Чому криничка Парійова? Роздоріжжя біля церкви — Вуглярка? Гута-Блищанівська — це блищанівське село? — ці питання ставив колись і я. Не завжди знаходив відповіді. Шукаю ще й досі.

Якраз тоді, коли з'являються ці запитання й починається пошук відповідей на них, сприйняття Батьківщини набирає більш осмисленого характеру її відчуття стає більш глибоким. У школі отримуємо перші топонімічні дані, за ними не тільки різноманітність і краса природи, а й велика творча праця попередників, достойні й ганебні вчинки окремих осіб,

груп, цілої громади, вкарбовані у власні назви географічних об'єктів. Зароджується розуміння ролі попередніх поколінь, їх вкладу в розвиток і перетворення рідного села, краю, країни, повага до них, їх праці. Можливо тоді й з'являється думка про смисл життя, власну роль, відповідальність перед предками, батьками, сусідами, односельцями, краянами. Любування краєм, своєю прекрасною українською землею тепер іде поруч з усвідомленням відповідальності за нинішнє і майбутнє Батьківщини, формується готовність трудитись для її блага: відстоювати право свого народу на достойне існування.

Власне, школа закладає стійкі основи патріотизму, і кожного разу, трактуючи те чи інше найменування географічного об'єкта, маємо усвідомлювати вагу нашої праці, можливості топонімічних занять.

Результат, звичайно, залежить від уміння організувати роботу з топонімами, зробити її різноманітною, романтичною. Для цього треба уміло використати урок, позаурочну, позакласну і, навіть, — позашкільну роботу.

Топоніми практично можна використовувати на уроках майже з усіх предметів. Найбільш логічним і вмотивованим є використання топонімічної інформації на уроках історії, географії, природознавства, біології, рідної мови та літератури. У додатку подаємо деякі плани, фрагменти уроків колег з використанням топонімів. Вважаємо можливим при цьому висловити лише деякі міркування, рекомендації, що стосуються урочної топонімічної роботи. Почнемо з уроків історії. Ознайомлення з топонімією практично можливе при вивченні як української, так і всесвітньої історії. Історія стародавнього світу містить теми про появу землеробства і скотарства, ремесла і торгівлі, відокремлення ремесла від сільського господарства, появу міст. Грецька колонізація півдня України. Римські завоювання, оборона східних кордонів, Траянові вали. Торгівля Риму з слов'янським світом. Всі ці теми дають можливість знайомити учнів з місцевими географічними назвами, використовувати топонімічну інформацію як додаткове і цікаве джерело знань. Стосовно Дунаєвщини ми вже аналізували змістову основу таких топонімів і мікротопонімів як Вуглярка, Корчовки, Руда, Гута, Гамарня, Чимбарівка, Траянів вал та інших.

Не менші можливості для використання топонімів у процесі навчання мають середні віки, період феодалізації суспільства, формування нової системи земельної власності і корінної зміни суспільно-політичного життя, ідеології, культури.

Не має підстав обходити або, як це вже було, замовчувати події і явища радянської доби. Нехай спроба реорганізації суспільства на нових колективних засадах власності виявилася невдалою, все ж вісімдесятирічна історія нашого народу — то реальність, повна сміливого пошуку як в теорії, так і в практиці виводу суспільства на нові параметри розвитку, особного і масового героїзму на поприсці праці й бойової звитяги, успіхів і невдач, помилок і прорахунків, сміливих проривів у різних галузях і разом з тим нічим

неоправданих жорстокостей. У цей період зникали села — у попелі воєн, під хвилями загачених рік, внаслідок неправильного курсу згортання малих «неперспективних» населених пунктів, їх об'єднання. Разом з тим це був час індустріалізації, появи нових міст, робітничих селищ. Дунаєвецький район у силу свого аграрного становища не зазнав масових топонімічних змін. Однак колишнє село Ростоя (Остоя) було перейменоване в Держанівку на честь голови чекістів Фелікса Держинського, Баланівка — у Петрівське. У післявоєнний час Сцібори, колишня власність І. Мархоцького, були названі Соснівкою на честь свого визволителя лейтенанта Соснового. Трагізм насильного відторгнення земель, споруд, що належали селянам-одноосібникам, не дивлячись на порівняно тривалій період, не викоринив пам'ять, а зберіг її в мікротопонімах, заснованих на іменах, прізвищах колишніх власників угідь, пасік, долин, лісів, будов. Марків ліс між Кеверівкою і Гутою-Блищанівською, наприклад, засвідчує власність Марка Боднара, відібрану в післяреволюційний час.

Якимось дивним способом у 60-і роки, під час подій на острові Свободи, топонім Куба з чієїсь легкої руки прижився за частиною Мушкунінець, де тече неглибоким каньйоном р. Студениця. Коли весняні води виводять річку з берегів, ця частина села стає відрізаною від центра і створює на кілька днів ситуацію, яка нагадує острівне положення.

Найбільших змін зазнають назви вулиць. У наш період «війни пам'ятників» йде одночасно витіснення з ужитку найменувань періоду соціалістичного будівництва. Одна справа повернення старих заслужених назв, інша — викоринення всього, що б нагадувало попередню добу. Сьогодні, скажімо, в Дунаївцях, є чимало вулиць, котрі носять імена партійних і радянських діячів, маловідомих у народі, і навіть таких, що принесли чимало шкоди йому. Але ж є назви вулиць на честь людей, які залишили яскравий слід у житті, а їх праця, бойові подвиги зв'язані з краєм. Тому було б несправедливо відмовитися від вулиць імені Героїв Радянського Союзу Бачинського Д.Г., Фокіна А.П., Атаманчука Г.К., Майдана М.С., Рогульського Ф.М., хто своїми подвигами уславив не тільки район, а й Батьківщину. Зберегти за вулицями імена Ф.Ф. Лендера, дунаєвчанина, винахідника першої в Росії 76-мм зенітки, В.І. Заремби, композитора, автора пісень «Повій, вітре, на Україну», «Дивлюсь я на небо», увічнити імена Героїв Соціалістичної Праці Стеньгача В.В., Антонової Б.П. Назвати одну із площ у Дунаївцях іменем Б.Хмельницького і встановити меморіальний знак про його перебування в місті 1652 року. Власне, підходити до цієї справи не з позиції емоцій, а — достатньої розважливості і глузду. Заборона, замовчування, насильство над пам'яттю завжди викликали спротив і давали зворотню реакцію. Використання мікротопонімів радянських часів зробіть історію ХХ століття більш зрозумілою і доступною.

Треба дотримуватись при цьому принципів доцільності і доступності. Якщо в 5-му класі знайомство з топонімами може мати чисто ілюстративний

характер, то в 10-11 класах не обійти висвітлення різних позицій. Треба бути готовим і до дискусії.

Досвідчені фахівці використовують при цьому не тільки метод розповіді, бесіди, ілюстративний спосіб передачі інформації, а й проблемний підхід. Знайомлять при цьому з різними джерелами топонімічного матеріалу. Вже на цьому етапі топонімічної роботи можна використовувати підготовлені учнями короткі повідомлення, заслуховування рефератів. Можливе проведення уроків-семініарів з використанням топоніміки, круглих столів, дискусій по заданій проблемі. Така дискусія може носити характер вкраплень у канву уроку. У її ході учні не тільки визнають про альтернативні міркування, версії, позиції, а й робитимуть висновки, готуватимуть, можливо, пропозиції про збереження, найменування, перейменування, повернення старих назв.

Не менше можливостей для використання топонімів має шкільний курс географії України.

Вивчаючи рельєф, звертаємо увагу учнів на те, що Поділля — це не тільки долини й гори, а й безліч ярів, горбів, скель, і ущелин, багатих рослинністю — лісами, гаями, луками, корисними копалинами, водними ресурсами — джерелами, криницями, ріками й ставками, які ще на зорі людства першими отримували власні назви.

Хмельниччина налічує понад 200 річок. Територією району несуть свої води Смотрич, Студениця, Тернавка, Ушиця, Мукша, Шатавка, Батіжок, інші менші річки. Доцільно під час вивчення річок, водних ресурсів давати пояснення цим топонімам. Студениця — від холодної (студеної) води. Смотрич — колісць чиста, прозора ріка, у плесі якої, мов у дзеркалі, можна було бачити своє відображення. Від «смотрети» пішов і Смотрич. А Тернавка — чи не від «тернових кущів», що гулились до берегів річки?

Невеличка річечка Батіжок звивається поміж садибами колишнього села Могилівки, надихає письменника-земляка Миколу Магера на все нові і нові оповідання для дітей і дорослих. У них обов'язково присутній образ річки дитинства.²⁵

Доцільно повідомити учням, що самі річки дали назву багатьом населеним пунктам — Смотричу, Тернаві, Тернавці, Кривчику, Шатаві, Гниловодам, Ушиці.

Сліди людської діяльності знаходимо в пристосуванні рік і джерел до потреб господарства. Місця переходів і переїздів — броди перенесли свою назву на прилеглу частину Блищанівки, загати — на Гребельки в Смотричі, ставки наклали свою печать на паспорт Заставля, Ставища, Дунаївців.

Невеликі вапнякові горби, що прилягають до Медобір, отримали назву Товтр. У Рудці зафіксовані мікротопоніми Кругла Товтра, Довга Товтра,

25. 1997 року урочисто відзначено 75-річчя М.Н.Магери. Свій ювілей автор ознаменував виходом казки «Про хоробрих з найхоробріших» і це була сімнадцята книжка письменника. Чимало краєзнавчих матеріалів містять повісті «Кам'янецькими стежками» (1989), «Батіжок» (1990), «Зелені паляниці» (1991), книжка оповідань та новел «Мати» (1971), «З давніх літ» (1995) та інші.

Манілова Товтра. Це дає привід до розмови про походження цих вапнякових утворень, рослинний і тваринний світ, легенди і перекази, різні події, пов'язані з ними.

Балки дали варіант назви Балину, Слобідці-Балинській, гори — Лисогірці, Сиворогам, Лисцю.

Стрімкі скелі мають назву сокіл. Можливо й звідси походження назв Сокільця, гори Сокіл у Смотричі.

У топонімії краю щедро відбився рослинний світ. Його багатство визначило назву сіл Залісці, Луки Зелені (давня назва Чечельника), Дубинка, можливо й - Гірчичної, Ріпинець. Чимало мікротопонімів пов'язані з березою, березовими гаями, грабовими лісами, вербою, калиною.

Рівнинні землі під Зеленчем здалися першим забудовникам справжнім степом, недарма згодом село отримало назву Степка. Ці приклади можна було б наводити й далі, але всі вони підтверджують можливість успішного використання топонімів у курсі географії.

Ефективність праці залежить від методичного арсеналу вчителя, його вміння послуговуватися ним. Не в меншій мірі, ніж на уроці історії, тут доцільна екскурсія по рідному селу, його околицях, до цікавих природних об'єктів.

Екскурсія вихривських школярів до пам'ятного знака на полі Героя Радянського Союзу полковника Фокіна Андрія Петровича може розкрити учням 5-го чи 11-го класів, які вивчатимуть тему «Велика Вітчизняна війна», картину нелегкого весняного наступу наших військ 1944 року, у ході якого було визволене село.

Воно здійснювалося в ході Проскурівсько-Чернівецької операції (березень-квітень 1944 р) військами I Українського фронту під командуванням маршала Г.Жукова. На території Дунаєвецького району фашисти чинили особливо запеклий опір, бо вигнані з Проскурова, Кам'янця-Подільського пошарпані дивізії генерал-полковника Хубе (по кількості з'єднань рівні Сталінградському німецькому угрупованню фельдмаршала Паулюса) були взяті в кільце оточення з'єднаннями 38, 18, 1-ої гвардійських стрілецьких армій генералів Москаленка К.С, Журавльова Е.П., Гречка А.А., 3-ої, 4-ої танкових армій генералів Рибалка П.С. і Лелюшенка Д.Д. Фашисти намагалися скористатись єдиною артерією Дунаївці-Смотрич-Гусятин, щоб пробитися назустріч перекинутим із заходу дивізіям, котрі теж намагалися прорвати не досить міцне на заході кільце оточення. Укріпити західну лінію спішили з'єднання I гвардійської армії, підтримані бригадами танкового корпусу генерала Малигіна К.О. Тому вперті бої точилися по трасі Тернавка-Тинна-Рудка-ст.Балин.

У той час по важкопрохідних сільських дорогах через Віньківці-Морозів-Вихрівку на Дунаївці спішили нанести ворогові удар бійці 320 гвардійського Житомирського Червонопрапорного стрілецького полку Героя Радянського Союзу полковника Фокіна А.П. Чим ближче до Дунаєвець, тим запекліші

бої. Своєю кров'ю бійці Фокіна А.П. скропили й поля Вихрівки. Недарма на одному з них, що прилягає до центральної дороги Вихрівка-Дунаївці, встановлено пам'ятну плиту на честь визволителів. Свого часу Андрій Петрович приїжджав у Дунаївці, зустрічався з жителями Вихрівки. Збереглись фотографії, листи. Урок-екскурсія може набирати великого виховного значення.

Можливе виконання різного роду практичних завдань — складання карт топонімічних об'єктів, робота з контурними картами, складання картотек, словничка топонімів.

На уроках української мови, під час вивчення фонетики, морфології, вживання великої букви, будови слова — префіксів, суфіксів, власних назв, діалектизмів, взаємовпливу мов, теж є широке поле використання топонімів.

Можна наголосити, що здебільшого назви географічних об'єктів творилися з допомогою префікса за- (Залісці, Заставля), який сприяв формуванню просторового уявлення, розміщення за чимось, та суфіксів -ин, -ів, -ище, -н.

Дуже поширені на Дунаєвеччині топоніми з суфіксом -ці (їх всього 15). Утворення топонімів тут іде шляхом додавання цього суфікса до іменника. Йому передують присвійний суфікс -ів: Яцк-ів-ці, Лошк-ів-ці, іванк-ів-ці, Спняк-ів-ці тощо. Одиначність рослин вказує суфікс -ин (Дубинка). Зменшувальний суфікс -ка, що йде після присвійного -ів, дав назву окремим невеликим поселенням, похідним від материнського (Балин - Балнівка), утвореним від власних назв — Антонівка, Ганнівка, Панасівка.

18 топонімів виникли шляхом поєднання двох слів (Велика Побійна, Стара Гута тощо). З ними можна ознайомити учнів при вивченні словосполучення.

На уроках літератури, наприклад, ознайомлюючи учнів зі «Словом о полку Ігоревім», варто нагадати легенду про «Солудивого Буйняка», котрий знищив село Кружель, пам'ять про яке відбилася в похідних топонімах — Велика Кужелева, Мала Кужелівка.

Сьогодні, у час національного відродження, активно вивчаються в школах твори місцевих письменників. Дунаєвеччина гордиться п'ятьма членами Спілки письменників України — Володимиром Бабляком, співцем Великого Жванчика, Іваном Сварником, Романом Болдохом —байкарями, Миколою Магерою, відомим дитячим письменником, Афанасієм Коляновським, поетом з Томашівки. Зі Смотрича вийшов родоначальник полемічної літератури, учений і педагог Герасим Смотрицький та його знаменитий син Мелетій — письменник, учений, релігійний діяч, педагог, автор «Граматки слов'янської», яка навіть для архангелогородця Ломоносова М.В. була «воротами вченості». Публікують свої твори об'єднані літературною студією імені В.Бабляка В.Захар'єв Т.Мельник, Л.Ковальчук, А.Гуляс, М.Іщенко, В.Спірякіна. Юна поросль віршотворців живить літературні сили заняттями в студії «Джерельце» при Будинку творчості школярів.

Успішно використовують для позакласного читання твори земляків учителі мови і літератури В.Н.Магера, О.М.Войцехівська, П.В.Розборська. Ганна Георгіївна Ситар, учителька Дунаєвецької СШ №2, є автором програми «Література рідного краю», яка знайшла схвалення Інституту вдосконалення вчителів і використовується учителями Хмельниччини.

«Смотрич і Смотрицькі» — це тема уроку-екскурсії в музеї місцевої одинадцятирічки, якій розкриває вклад знаменитої династії в літературу, науку, оборону українства. «Вулицею Івана Сварника» — тема екскурсії головною вулицею Лисогірки, названою на честь відомого українського байкаря Івана Івановича Сварника. У селі, де він народився, багато що нагадує про нього: меморіальна дошка на Лисогірській імені Івана Сварника загальноосвітній школі I-II ст., шкільний музей. Здається, ще звучить його голос зі сцени сільського клубу: «... і хоч живу у Львові, мене постійно тягне в Лисогірку. Тут мене половина, де закопана моя пуповина».

Рідні Тернавка, Томашівка, поля і ліси, горби й долини пронизують сюжети віршів, поем, нарисів та оповідань поета і прозаїка, педагога, ветерана минулої війни Афанасія Миколайовича Коляновського.

Доцільно вводити топоніми в завдання предметних олімпіад. «Топонімія мого краю» — цілком благодатна тема учнівської науково-дослідницької роботи, яка не може не привернути увагу конкурсної комісії, якщо, звичайно, буде підсумком кропіткої кількарічної краєзнавчої роботи. Вона може бути темою 34-годинного курсу за вибором, якій на наш погляд найраціональніше вводити у 8-му чи 10-му класах.

Топоніміка в школі з епізодичного використання географічних назв навчально-пізнавальною метою на уроках переростає в цілком самостійний напрям краєзнавчої роботи зі своєю організаційною структурою, плануванням, методикою дослідження.

Ця робота, як і будь-який інший напрям навчально-виховної діяльності шкільного колективу, повинна мати педагогічне скерування. Воно починається з річного плану, яким передбачається створення відповідних організаційних структур, визначення відповідальних за цю ділянку осіб, розподіл обов'язків, проведення різних заходів, аналізу і контролю, коригування. Навчальний план відобразить організацію курсу за вибором, факультативу чи топонімічного гуртка. Слід спланувати методичну підготовку колективу педагогів до використання топонімії на уроках і в позаурочній роботі. Дане питання може бути темою наради при директорі, педагогічної ради, спеціального семінару чи засідання шкільних методоб'єднань.

III

Ефективність роботи залежить від умілого поєднання державного і громадського начал, включення ініціативи і творчості учнівських самодіяльних структур.

У школах Дунаєвецького району діють первинні організації Всеукраї-

нської спілки краєзнавців, які об'єднують учителів, учнів, краєзнавчих актив сіл. На певний період краєзнавча організація школи могла б створити комісію або секцію, яка б очолила топонімічне дослідництво. У багатьох школах є різновікові учнівські об'єднання (братства) за інтересами, а в них — краєзнавчі родини, грона. Ця структура теж могла б узяти на себе керівництво й організацію учнівських топонімічних занять.

Гурткова робота (а це — щотижнева й, бажано, оплачувана година) дасть можливість глибоко вивчати зміст, форми і методи топонімічних досліджень і, водночас, проводити конкретну роботу.

В інших випадках топонімічну роботу можна було б сконцентрувати в одному класі, ввівши спецкурс «Топоніміка рідного краю».

Хочемо запропонувати для творчого опрацювання програму занять гуртка, факультативу чи спецкурсу, який органічно поєднує теоретичні і практичні питання і може суттєво стимулювати топонімічні дослідження. Програма вже апробується в закладах освіти Дунаєвецького району.

Логіка її побудови передбачає, насамперед, ознайомлення учнів із змістом основних топонімічних понять, метою, завданнями топоніміки, напрямками роботи, принципами, методами і прийомами дослідження, способами узагальнення і використання матеріалів, основними джерелами топоніміки — письмовими й усними.

Вводячи учнів у коло питань, якими займається топоніміка, слід наголосити на відмінності понять топоніміка і топонімія. На практиці дуже часто їх змішують, інколи вкладають один і той же зміст. Насправді топоніміка — це вчення про географічні назви, їх походження, закономірності виникнення, зміст і граматичне оформлення. Поняття утворене на основі грецьких слів «топос» — місце, місцевість і «онома» — ім'я. Топонімією позначають сукупність географічних назв якоїсь регіональної одиниці.

Треба мати на увазі, що топоніміка — це специфічна наукова дисципліна, одночасно лінгвістична, історична, географічна. Вона має певний зв'язок з етнографією, природознавством, краєзнавством. Кожна з наук має свій предмет дослідження. Історики шукають етноніми — імена родові, племінні, культові, історичні події, діяння історичних осіб. Мовознавці вивчають, аналізують корені, суфікси і префікси географічних назв, певні закономірності їх творення. Нерідко географи прагнуть пояснити зміст географічних назв, опираючись на досвід цієї науки, опускаючи дані історії, етнографії, лінгвістики. Оскільки топонім — категорія географічна, історична, мовознавча, то успіх його дослідження знаходиться на стику всіх цих дисциплін, при поєднанні зусиль всіх трьох наукових галузей.

Географічні назви — то результат народної творчості і виникли вони на зорі людства. У кожного народу своя поетика назв. Недарма свого часу Костянтин Паустовський відзначав: «Назви — це народне поетичне оформлення країни. Вони говорять про характер народу, його історію, його схильності і особливості побуту».

Топоніміка має свою історію. Досить рано вчені зацікавились походженням топонімів. Ще в античні часи, скажімо, Страбон у шостій книзі «Географії» намагався дослідити походження назви міста Регій в Сіцилії, дав на відміну від Есхіла своє трактування. Походження назв географічних об'єктів дають у своїх працях Геродот, Марко Поло, Афанасій Никітін.

Більш-менш систематичні топонімічні дослідження почали вестись у XVIII ст. Піонером у цій справі рахувався історик і географ Татищев В.М., який у своїх працях дав трактування як історичним, так і географічним назвам. Етимологією назв географічних об'єктів займався В.К.Тредіаковський.

У XIX ст. географічні назви вивчали як історики, географи, так і мовознавці А.М.Шегрен, В.І.Даль, М.П.Барсов, М.І.Надеждин, І.П.Філевич, Я.К.Грот, М.Ф.Сумцов.

Як підкреслював Я.М.Поспелов, топоніміка в Росії за цей час розвивалася як прикладна історико-географічна дисципліна. Був накопичений чималий матеріал, зроблена спроба систематичного підходу до аналізу, що наштовхнуло на висновок: без поєднання історико-географічних і лінгвістичних знань результату годі чекати.

У XX ст. багато уваги топоніміці приділили А.М.Селіщев, академік О.І.Соболевський. Саме вони займалися слов'янською, українською топонімією. Глибокий слід у цій науці залишив В.П.Семенов-Тянь-Шанський. 1904 року, коли він розпочав топонімічні дослідження, в Російському географічному товаристві була утворена підкомісія географічних назв, яка об'єднала багатьох видатних учених — С.Ф.Ольденбург, О.О.Шахматов, і.О.Бодуен де Куртене, Ю.М.Шокальський.

Після 1917 року робота підкомісії була відновлена. Топонімічні дослідження скеровували також Російське центральне бюро краєзнавства та Український комітет краєзнавства.

Однак систематична робота по вивченню географічних назв розпочалася аж після Великої Вітчизняної війни. Її пік припадає на 60-і роки. Топоніміка зайняла почесне місце серед наукових і навчальних дисциплін. У межах колишнього СРСР було проведено біля 30 спеціальних конференцій, нарад, семінарів, з'явилися кандидатські і докторські дисертації на топонімічні теми.

В Україні поштовх до вивчення топонімів дала праця над створенням двадцятишеститомної історії міст і сіл Української РСР під редакцією П.Т.Тронька, доктора історичних наук, нині академіка Національної академії наук України. Адже, кожен нарис чи довідка про населений пункт вимагали пояснень назв, що є предметом дослідження топоніміки. Звідси у нарисах дані про географічне положення, першу письмову згадку, деякі історичні події, навіть, — етимологію географічних назв. Правда, не в усіх нарисах, й тим більше довідках ми знаходимо трактування топонімів (цей недолік першого видання «Історії міст і сіл Української РСР» вже виправляється в Хмельницькій області в ході публікації теофіпольського тому, нарисів інших

населених пунктів області²⁶, але топонімічний матеріал в закладах культури та освіти, редакційних групах і колегіях був зібраний чималий. У Києві при Академії Наук працювала ономастична комісія, яка регулярно публікувала «Повідомлення Української ономастичної комісії». 1962 року була проведена республіканська нарада з питань топоніміки та ономастики, 1965 року така конференція розглядала стан вивчення гідронімів. Згодом 1980 року було видано словник гідронімів. Активно вивчались топоніми в закладах освіти, що достатньо відображала навчально-методична періодика, зокрема — журнал «Українська мова і література в школі».²⁷

Певна робота продовжувалася і в наступні десятиліття. Однак вона не мала такого розмаху і системи, і, здається, в силу необхідності написання історії населених пунктів у новій редакції, оголошення 1995 року всеукраїнської експедиції «Мікротопоніми України» починає розгортатися в наш час.

Учні мають знати основні джерела топонімічних знань — сліди людської діяльності, які допоможуть знайти етимологію назв. Їх ділять на писемні — написи на предметах, книги, актові документи, постанови і рішення органів влади про найменування, перейменування, наукові статті в газетах, журналах, збірниках та усні — легенди, перекази, пісні, звичаї, обряди тощо.

Однак будь-якого джерельного матеріалу буде недостатньо для повноцінного розгляду топоніма. Адже за тисячі, мільйони літ топоніми зазнали різних трансформацій, змін. Нерідко вони є пристосованими до мовної практики мовними утвореннями давно зниклих народів. Первісна людина, маючи незначний лексичний запас, нерідко одним і тим же словом йменувала схожі, але й різні в той же час природні об'єкти. Скажімо, горою й сьогодні називаються і Карпати, і поодинокі горби, і скеля, і хребет, і бугор. Великих змін зазнавав топонім у ході міграції населення, завоювання одних народів іншими, витіснення або й винищення попередників. Спробуйте пояснити, яку природню чи іншу реалію, навколишнього життя відображає топонім Чечельник у Дунаєвецькому районі, якщо не знати історичного факту переселення в колишнє село Зелені Луки жителів с. Чечельник з Вінниччини.

Тому географічну назву слід розглядати з різних позицій: зв'язку назви з географічним середовищем; часу і обумовленості її виникнення; належності до тієї чи іншої мови; змісту і походження; його морфології; ареалу розповсюдження, шляху міграції тощо. Власне, успіх дослідження залежить від комплексного використання різноманітних методів.

26. В.С.Прокопчук. Дунаївці. Краєзнавчий нарис. Л.: Каменяр. 1989;

І.С.Винокур. Буша. Історико-краєзнавчі нариси. - Хм. 1992, та інші.

27. Бабишин С.Д. Про використання елементів краєзнавства при вивченні української мови // Українська мова в школі. - 1961. - №4. - с.57-60; Петров В.П. Найдавніші назви річок України // Вказ.журнал. - 1963. -№1;

Гумецька Л.Л. Сучасні тенденції у творенні назви українських населених пунктів // Вказ. журнал. - 1996. -№4. -с.24-28 та інші.

Учням треба наголосити, що під методом розуміють спосіб наукового дослідження. В топоніміці успішно використовуються методи:

1). Аналізу.

2). Синтезу.

3). Конкретно-історичного підходу. Без знання конкретних історичних умов неможливо вияснити, хто жив на цій землі в різні часи, як зародився топонім, який шлях розвитку і змін пройшов, яке соціальне середовище, окремі події або особи наклали відбиток на його появу чи зміну.

4). Лінгвістичні методи:

— етимологічний;

— вивчення назв по формантах;

— лексико-семантичний;

— лексико-граматичний.

5). Картографічний метод. Він дає можливість наочно прослідкувати поширення географічних назв, топонімотворчих суфіксів, змістові зміни в залежності від природних, соціальних, економічних факторів та інші топонімічні явища²⁸.

6). Метод вивчення топонімів за народними термінами.

Важливою для теоретичного осягнення науки про географічні назви є друга тема «Топоніми і мікротопоніми нашого населеного пункту, їх класифікація».

Учні мають зрозуміти різницю між топонімами, мікротопонімами і макротопонімами. До речі, в науці й досі не знайдено одностайності в тому, що вважати макро- чи мікротопонімом. 1964 року в Москві відбулася спеціальна нарада з цього питання, але й тоді не вдалося знайти якоесь одне визначення. Ряд учених твердить, що мікротопоніми — це якийсь перехідний етап у формалізації географічної назви, коли вона ще ближче до загальної аніж власної. Наприклад, — місце «За фігурою», «Біля броду» і т.п.

Звичайно, залишати учнів у стані такої невизначеності не треба. Можна дати занесені до нашого словника трактування: макротопонім — власна назва великого географічного об'єкта, а мікротопонім — назва невеликого географічного об'єкта (вулиця, урочище, частина населеного пункту тощо). Власне, це розуміють під мікротопонімами й організатори всеукраїнської історико-географічної експедиції «Мікротопоніми України».

Непростим є питання поділу топонімів на групи. Відомо кілька класифікацій географічних назв. Вони беруть початок у ХІХ ст. 1924 року Семенов-Тянь-Шанський запропонував поділ назв поселень на сім груп: 1) ті, що пішли від власних імен, прізвищ, прізвиськ; 2) від релігійних свят; 3) історичних імен (Ізяслав); 4) язичницьких вірувань; 5) на честь різних подій та осіб; 6) від давніх племен; 7) від природних об'єктів.

1939 року відомий дослідник топонімів А.М.Селіщев дав таку схему

- 28. Мурзаев Е.М. География в названиях. - М.: Наука, 1982; Топонимика популярная. - М: Знание, 1973.

поділу: 1) ті, що пішли від імен людей; 2) від назв людей за родом їх діяльності; 3) утворені за соціально-майновою ознакою, становищем людей; 4) зв'язані з адміністрацією; 5) ті, що відображають етнічний характер населення; 6) відображають особливості рельєфу, забудови поселень; 7) з абстрактним значенням.

Є класифікації побудовані за лінгвістичними ознаками, на основі об'єктів номінації. Американський вчений Дж. Стюарт запропонував поділ географічних назв на: 1) описові; 2) асоціативні; 3) зв'язані з пригодами; 4) присвійні; 5) меморіальні; 6) рекомендаційні; 7) народно-етимологічні; 8) штучні; 9) помилкові; 10) перенесені.

Цей огляд класифікацій далеко не повний, але він дає можливість учителю та учням зрозуміти нелегкі шляхи становлення будь-якої науки, вироблення її правил, норм, закономірностей, принципів, методів і прийомів дослідження, понятійного апарату.

Ми б запропонували для розгляду і використання небездоганну, зате просту і вживану в топонімічній практиці класифікацію географічних назв за об'єктами номінації: 1) ороніми — імена елементів рельєфу і його форм — гір, вершин, бугрів, рівнин, долин; 2) гідроніми — назви рік, джерел, ставків, озер, морів, океанів, водосховищ; 3) фітотопоніми — імена, що походять від назв рослин; 4) антропоніми — назви від людських імен; 5) зоотопоніми; 6) топоніми виробничого походження (Гамарня, Руда); 7) інші. Така схема може бути осягнута дітьми, вона орієнтує на джерела етимології назви і для початку дає можливість якимось оперувати масою топонімічного матеріалу.

На цьому занятті треба зробити першу спробу зафіксувати на папері відомі учням та й учителю місцеві географічні назви, щоб, відштовхнувшись від відомого, піти далі, у світ невідомого.

Почати треба з екскурсії до відомих географічних об'єктів населеного пункту, щоб на місці оглянути територію, визначити зв'язок назв з природним оточенням. Вдало такі екскурсії проводяться вчительською-методисткою Васильєвою Марією Савівною в Іванковецькій ЗОШ І-ІІІ ст. Дунаєвецького району. Екскурсії можуть носити й заочний характер, оскільки учні досконало знають рідне село, природне середовище, і вилитися в урок-екскурсію, який пропонуємо вашій увазі.

Матеріали екскурсії засвідчать не тільки різноманітність знань, схованих за лаконічною географічною назвою, а й недостатність вивчення мікротопонімів свого населеного пункту.

Так чи інакше дальший шлях по країні «Топонімія рідного краю» приведе до бібліотек, музею, архіву, цікавих людей, учених, краєзнавців, старожилів, що й допоможе впродовж багатьох практичних занять зібрати все багатство топонімії краю, дослідити походження назв, укласти передбачувані картотеку, словник, провести намічені заходи.

Важливо організовувати зустрічі з агрономом, ученими, краєзнавцями,

жителями села. Учні довідаються про нові легенди, перекази, пісні, поговірки, де фіксуються і трактуються мікротопоніми.

Кілька занять слід присвятити підготовці і проведенню спеціальної експедиції по своєму і навколишніх селах — сумісних за топонімічними об'єктами, обробці отриманих матеріалів.

Окреме цілоденне заняття має скласти поїздка до державного архіву, де можна ознайомитися з правилами й методикою роботи з архівними документами, попрацювати з рекомендованими раніше джерелами. Таке заняття можливе в канікули.

Важливо при цьому подбати про розширення топонімічних знань серед школярів, жителів села. Форми цієї роботи різні. Це і тематичний вечір, виготовлення стенда «Топонімія — історія нашого села в географічних назвах», підготовка рекомендацій до тематико-експозиційного плану місцевого музею про використання топонімічних даних в його експозиціях, підготовка і публікація серії топонімічних матеріалів в газетах, журналах, виступи по радіо, телебаченню, підготовка і проведення силами гуртківців бесід з учнями кожного класу окремо на тему «Що можуть повідати топоніми».

Проведення тематичного вечора вивершує роботу гуртка, факультативу чи курсу за вибором. Необхідно продумати сценарій. Складовою вечора може бути зустріч з науковцем, який досить стисло розкриває суть топоніміки, її роль і значення як джерела знань. Це може зробити також керівник гуртка, один з гуртківців, ведучі. У канву вечора можна включити вікторину, розв'язання кросворда, конкурс на кращу легенду, переказ, де йдеться про зміст будь-якого топоніма, мікротопоніма, змагання між командами — хто знає більше мікротопонімів та інші види занять, які б умістилися в годину-півтори, як максимум, носили елемент змагальності, достатньо стимулювалися, проходили емоційно, цікаво.

Завершальним етапом роботи над вивченням топонімії села має бути підготовка й тиражування топонімічного словника населеного пункту.

Топонімічний словник має витримати ряд вимог:

— будуватися за алфавітом;

— кожне гасло — це стислі, але вичерпні дані про географічне положення об'єкта, тип назви за походженням, особливості словотвору, основну й інші версії походження назви мікротопоніма, деяка історична інформація;

— супроводжуватись вступною статтею, довідковим матеріалом, який дає трактування основних топонімічних понять (ономастика, топонім, мікротопонім, топонімія, топоніміка, гідронім, агроном, антропонім, ойконім, урочище, етнонім), деякою інформацією про можливості, способи збору і використання, прізвища активу, що готував словник, людей, які допомагали в зборі матеріалів;

— мати анотацію, прізвища відповідального за випуск (редактора), рецензентів.

Словник бажано видрукувати на машинці в такій кількості, щоб передати в шкільну, сільську бібліотеки, історичний кабінет, музей.

Завершився наступний тур Всеукраїнської історико-географічної експедиції учнівської молоді «Мікротопоніми України». Вона започаткована 1995 року Міністерством освіти України, Головним управлінням геодезії, картографії та кадастру при Кабінеті Міністрів України, Національною радою з географічних назв та Українським державним центром туризму і краєзнавства учнівської молоді і передбачає відродження втрачених чи забутих назв географічних об'єктів, виховання в молоді любові до рідної землі. У кінцевому результаті планується створення національного банку топонімів, їх використання в картографічній продукції.

Проводять експедицію і безпосередньо вирішують організаційні питання в областях Центри туризму і краєзнавства учнівської молоді, у районах і містах — рай(міськ) методкабінети, станції юних туристів-краєзнавців. Вже проведено два тури експедиції.

Наприклад, протягом другого туру до Хмельницького обласного журі конкурсу поступили роботи 168 шкіл і 9 позашкільних закладів — всього 1235 карток. Значну організаторську і методичну роботу провели позашкільні заклади Дунаєвецького, Деражнянського, Красиївського, Летичівського, Чемеровецького районів, міст Кам'янець-Подільського, Славути, Хмельницького. Грамотами обласного управління освіти відзначено 20 педколективів, 5 педагогів-організаторів конкурсу, у т.ч. — Дунаєвецька районна станція юних туристів-краєзнавців і її методист Ковальчук Лариса Михайлівна, колектив Великожванчицької ЗОШ I-III ст. А грамотами Хмельницького обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді нагороджено 9 закладів освіти, 11 керівників експедиційних загонів, 5 учнів — членів цих загонів і серед них колектив загальноосвітніх шкіл Дунаєвецького району — Старогутянської I-III ст. та Залісецької I-II ст., учителька Залісецької ЗОШ I-II ст. Антонюк Зінаїда Василівна.

Однак завдання експедиції виявились не реалізованими до кінця. Ще залишається невивченим пласт давніх, історичних, раніш невідомих, забутих назв, що, власне, складає одне з головних завдань експедиції. Тому повсюди розгорнута дальша пошукова робота, в якій члени топонімічних гуртків можуть виконати найвідповідальнішу роль. Тому їм і буде логічно запропонувати результати своєї праці на конкурс. А для цього слід заповнити картку обліку мікротопонімів, виконати схеми їх розміщення.

У картці повинно бути відмічено: 1. Назву мікротопоніма та її варіанти. 2. Рід об'єкта (історична частина населеного пункту, урочище, гідрографічний, рослинний, геоморфологічний, геологічний об'єкт). 3. Походження назви. 4. Мова назви, з якої вона подається. 5. Місцеположення по відношенню до центру населеного пункту в кілометрах чи метрах і азимуту напрямку (все це також фіксується на схемі розміщення мікротопонімів графічним способом). У картці зазначаються відомості про виконавця

(прізвище, ім'я, по-батькові, клас, школа, поштова адреса).

* * *

Даний посібник не може претендувати на вичерпність порад, рекомендацій. Ми ставили своїм завданням привернути увагу до топоніміки — важливої галузі знань, яка має пізнавальне, навчальне, розвиваюче і виховне значення, дати поштовх топонімічним дослідженням. На часі їх застосування при написанні нової редакції біографій населених пунктів. Робота ця має носити не епізодичний, а постійний характер: кожне нове покоління юних громадян України має право і може пройти і цю школу знань, школу патріотизму. Великої вдячності заслуговують колеги, учителі та учні, які взяли активну участь у зборі матеріалів до «Топонімічного словника Дунаєвеччини», А.І.Ситар, учитель історії, керівник гуртків районної станції туристів-краєзнавців за допомогу в упорядкуванні.

Робота мала б ще більше недосконалостей, якби не поради шановних рецензентів Л.В.Баженова, доктора історичних наук, професора Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету, О.М.Галуса, кандидата географічних наук, завідуючого лабораторією Хмельницького обласного інституту удосконалення вчителів.

І, звичайно, кропітка праця не мала б ніякої ціни, якби методичний посібник не побачив світ підтримкою Хмельницького управління освіти обласної державної адміністрації, його обласного Центру туризму і краєзнавства, очолюваних В.І.Войтенком, М.С.Шкварелюком.

ПРОГРАМА

ГУРТКА «ТОПОНІМИ РІДНОГО КРАЮ»

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Програма розрахована на основну, старшу середню школу, вихованців позашкільних закладів і мала б найбільший ефект, якби її опанували учні 8-го, 10-го класів, які мають певні історико-географічні знання, не обтяжені підготовкою до випускних іспитів. Вона реалізується протягом одного навчального року і з деякими корективами (у першу чергу в кількості годин) може успішно використовуватися як на заняттях гуртків шкіл, позашкільних закладів, факультативів, так і при веденні курсу за вибором.

Програма передбачає дати учням додаткові історичні знання, уміння і навички науково-краєзнавчої дослідницької роботи, розвивати патріотичні почуття, виховувати гордість за свій край, нашу Україну.

Значна увага приділяється ознайомленню з допоміжною історичною дисципліною топонімією, її понятійним, термінологічним апаратом, методикою топонімічних досліджень, різними джерелами топонімічних знань. І в той же час програма має практичне спрямування, більшу половину занять складають екскурсії, експедиції, робота в бібліотеках, музеях, архівах, зустрічі з краєзнавцями, науковцями старожилами — носіями топонімічної інформації. Передбачається посилення інтересу до курсу шляхом застосування ігрових прийомів — складання кросвордів, запитань до вікторин, підготовка і проведення тематичного вечора.

Учні опанують методику роботи з різними джерелами, готуватимуть рекомендації, матеріали для засобів масової інформації, будуть складати картки, топонімічну картотеку і топонімічний словник. При вмілому педагогічному керівництві роботою гуртка цей інтерес можна успішно підтримувати протягом року за рахунок реального успіху, очевидності вкладу кожного гуртківця в кінцевий результат. А його відобразять підсумкові матеріали всеукраїнської історико-географічної експедиції «Мікротопоніми України», стенд «Топоніми нашого населеного пункту» в коридорі школи чи в кабінеті історії, топонімічна картотека, топонімічний словник.

Переведення кількох масових заходів, підготовка ряду матеріалів і рекомендацій ознайомить з топонімією населеного пункту широке коло учнів, дасть практичний матеріал учителям для роботи на уроці, у позаурочний час, для вдосконалення історико-краєзнавчих нарисів про населені пункти, експозицій музеїв, музейних кімнат, занять краєзнавчих гуртків.

Дана редакція програми — це перша спроба долучити до історико-краєзнавчих занять школярів новий пласт знань. Вона розрахована на творчий підхід учителя. Відведений час — 34 години — можна відпрацьовувати в суботу, у канікулярний період, його можна змінювати з метою ефективного опановування програмового матеріалу.

Зауваження і пропозиції щодо вдосконалення програми будуть уважно розглянуті і використані в наступному її виданні.

ПРОГРАМА

1 год. на тиждень, 34 год.

1. Вступ. (1 год.)

Топоніміка як наука. Джерела. Мета курсу, план занять. Організаційні питання. Ознайомлення з Положенням про Всеукраїнську історико-географічну експедицію учнівської молоді «Мікротопоніми України».

2. Топоніми і мікротопоніми нашого населеного пункту, їх класифікація (4 год.)

Поняття про топоніми, мікротопоніми, топонімію. Складання переліку топонімів, мікротопонімів населених пунктів місцевої Ради народних депутатів. Класифікація топонімів за походженням географічних назв. Екскурсія до природних об'єктів — носіїв топонімічних назв.

3. Практичне заняття. Ознайомлення з топонімічною літературою бібліотеки. (2 год.)

4. Тематична екскурсія «Топоніми в експозиціях місцевого музею». (1 год.)

5. Легенди і перекази про походження назв географічних об'єктів населеного пункту. (2 год.)

Зустрічі окремих груп учнів із старожилами, запис фольклору. Ознайомлення з матеріалами преси, альбомами, рукописними збірниками, іншими джерелами усної народної творчості, які дають пояснення топонімів та мікротопонімів населеного пункту.

6. Практична робота в державному архіві з матеріалами про топоніми краю. (5 год.)

7. Практичне заняття по складанню картки обліку мікротопоніма, створенню топонімічної картотеки. (1 год.)

8. Зустріч з науковцями, краєзнавцями-фахівцями в галузі топоніміки. Узагальнення набутих теоретичних знань. Отримання додаткової інформації про походження географічних назв населеного пункту. Ознайомлення з методами і прийомами топонімічних досліджень. (2 год.)

9. Складання кросвордів топонімічних назв. (1 год.)

10. Виготовлення стенда «Топоніми нашого населеного пункту» (2 год.)

11. Підготовка матеріалів про топоніми краю, цікаві легенди, топонімічні дослідження членів гуртка, факультативу, курсу за вибором у пресу, на радіо, телебачення (1 год.)

12. Вікторина «Топоніми рідного краю». (2 год.)

13. Початок роботи по складанню топонімічного словника населеного пункту. (2 год.)

Ознайомлення з методикою творення словника, вимогами до підбору, розташування і трактування топонімів, оформлення. Практична робота з топонімічними картками, удосконалення тексту, підготовка вступної статті, пояснень.

14. Підготовка рекомендацій до тематико-експозиційного плану музею про використання топонімічних матеріалів в експозиціях, екскурсіях. (1 год.)

15. Оформлення топонімічного словника з метою передачі його до шкільної бібліотеки, музею, кабінету історії, географії. (2 год.)

16. Підготовка підсумкових матеріалів відповідно до положення про Всеукраїнську експедицію учнівської молоді «Мікротопоніми України» (2 год.)

17. Тематичний вечір «Історія в географічних назвах». (2 год.)

18. Підсумкове заняття. (1 год.)

Оцінка зробленого, вкладу кожного в дослідження топонімії рідного краю. Обговорення рекомендацій по вивченню і використанню топонімів і мікротопонімів населеного пункту, перспективи дальших краєзнавчих занять.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ЗНАНЬ ТА ВМІНЬ

УЧИТЕЛЬ ПОВИНЕН

Дати знання про топоніміку як допоміжну історичну науку, закономірний зв'язок топонімів з природним оточенням, історичними подіями, вкладом конкретних осіб у їх перебіг; сформулювати в учнів достатній для практичної історико-краєзнавчої роботи топонімічний понятійний апарат; ознайомити з усними і писемними джерелами топонімічної інформації.

Допомогти оволодіти вміннями конспектувати, виписувати цитати, записувати розповідь, сформулювати пояснення топоніма, основне та альтернативне.

Виробити в учнів навички оформлення топонімічної картки, картотеки, словника, користуватися архівними матеріалами.

УЧЕНЬ ПОВИНЕН

Знати:

— Топонімічні об'єкти рідного краю, їх назви, пояснити, що таке топоніміка, топонім, топонімія, агронім, гелонім, гідронім, дримонім, дромонім, мікротопонім, ойконім, оронім, урочище;

— легенди і перекази, що пояснюють топоніми, мікротопоніми населеного пункту;

— основну історико-краєзнавчу літературу про топоніми краю,

Вміти:

— пояснити відомі топоніми і мікротопоніми;

— їх класифікувати за походженням;

— складати картку обліку топонімічного об'єкта, топонімічну картотеку, словник;

— записувати розповіді старожилів, легенди, перекази, пісні, що несуть топонімічну інформацію;

— користуватися різними джерелами, конспектувати, робити виписки легенд, переказів, пісень;

— використовувати набуті топонімічні знання на уроках історії, географії, інших предметів;

— оформити з допомогою зібраного матеріалу стенд кабінету, музею, тощо.

Урок історії в 5 класі на тему: «Рідний край — село Іванківці»

Васильєва М. С., учителька історії Іванковецької загальноосвітньої школи I-III ст. Дунаєвецького району.

Тема. Рідний край — село Іванківці.

Мета. Ознайомити учнів з походженням назв, історією, пам'ятними місцями, видатними людьми села.

Розвивати в них інтерес до пізнання та вивчення історії рідного краю, її топонімів, до пошукової діяльності.

Виховувати патріотизм, бережливе ставлення до пам'яток культури.

Обладнання уроку: Архівні матеріали, спогади старожилів, картосхема села, краєзнавчі матеріали районних конференцій, поговірки, вірші, оповіді, легенди, карта Хмельницької області, словник-путівник (додається), літопис школи, музейні та екскурсійні матеріали.

Тип уроку. Урок-гра, уявна мандрівка на базі історичного музею.

Девіз уроку:
*Є в світі зваби немалі,
Цікава стежка кожна,
Але до рідної землі
Збайдужитись не можна.*

Хід уроку

I. Оголошення теми, мети і завдання уроку.

(Заздалегідь на магнітній дошці вивішується план уроку, девіз, карта Хмельницької області і картосхема села. Учня роздається словник-путівник).

На літні канікули учні майбутнього 5-го класу одержали завдання:

1. Побувати в старожилів села і дізнатись, як і чому саме так називається вулиця, на якій він живе. Зробити запис розповіді.
2. Колективно побувати на місці битви опришків під проводом Остапа Гоголя з поляками в роки національної революції 1648-1676рр.
3. Зібрати легенди, пісні, поговірки, вірші, пов'язані з топонімами села.
4. Ознайомитись з архівними матеріалами про походження назви села і першої письмової згадки.

II. Вивчення нового матеріалу.

План уроку

1. Мое село — моя мала Батьківщина.
2. Вулиця, на якій я живу.
3. Легенди, пісні, вірші, зв'язані з пам'ятними місцями села.
(Звучить мелодія пісні «Мое рідне село»).

Учитель. Сьогоднішній урок — особливий, ми з вами здійснимо уявну мандрівку по нашій малій Батьківщині, по нашому селу. Подивіться на карту України. Знайдіть на ній наш рідний край. Саме з цього місця починається для нас Україна.

Якщо Україна — наша спільна мати, наша Батьківщина, то рідний край — то є мала Батьківщина. Бо для нас найдорожче село, де народився і живеш.

Ви, можливо, вже децю знаєте про минуле своєї малої Батьківщини про історичні події та відомих людей краю, села. Предки, які жили на нашій рідній землі протягом століть, залишили по собі історію в назвах вулиць, сіл, озер, річок і просто окремих місцевостей. Історія прихована в усьому, що нас оточує. Варто лише уважно придивитися, прислухатися, і ви почуєте, як б'ється серце народу, як говорить навіть те, що говорити не вміє, побачите те, чого байдуже око ніколи не побачить.

а) робота з картосхемою села Іванківці.

(В руках у кожного учня словник-путівник).

Учитель. Розпочинаємо свою уявну мандрівку із походження назви і заснування села.

Учень. За народними переказами наше село було засноване Іваном, який переховувався в лісах, де нині розміщене село. То ж послухайте легенду, яку мені розповіли старші люди.

Одного разу, ще коли на тому місці, де тепер Іванківці, були ліси, прийшли туди двоє братів Іван та Дем'ян. Стали вони серед дрімучих лісів і старший брат Іван сказав: «Ось тут зложимо оселю для себе і почнемо господарювати». Іван вирубав частину лісу, збудував хатинку. А біля неї викопав криничку. Іванове поселення розширювалося, утворилося ціле село. Невдози Дем'ян поселився в ярах, де виникло село Дем'янківці.

Учитель. З архівних матеріалів ми дізналися, що перша письмова згадка про село припадає на 1653 р. Цього року в околицях села сталася велика битва між поляками і татарським загоном. Татари були вщент робиті.

А легенду про заснування села підтверджує назва долини (Йоганова, Іванова), у центрі якої розташувалася хатина першопоселення Івана.

Центр села, а поряд школа, Будинок культури, колгоспна контора і сквер Слави.

В 1967 р., вшановуючи пам'ять загиблих воїнів-односельчан, було відкрито сквер Слави — посаджено 88 лип, рівно стільки, скільки односельців не повернулося з фронтів.

Вшануємо їх пам'ять хвилиною мовчання.

Від Йоганової долини (зверніть увагу на картосхему села) в радіальному напрямку відходять головні вулиці села.

Ось і вулиця Шарівка. Це одна з найкращих вулиць нашого села.

Чому її так назвали?

Учень. Вона не тільки гарна, а й дуже рівненька. Предки, які жили на ній, образно описували її так: «Хоч шаром покоти». Звідси пішла назва Шарівка.

Учитель. Наш односельчанин кандидат технічних наук В.А.Федорів, який народився і жив на цій вулиці, написав вірш, в якому згадує Шарівку — вулицю дитинства.

Учень читає вірш В.А.Федорова «Пам'ять» (текст додається).

Учитель. Ми пройшли північною вулицею села, а тепер повертаємося на

захід. Перед нами розкинулась чудова долина. Її в народі називають..?

Учень. Циганською долиною.

(Звучить циганська мелодія).

Учитель. А чому її так називають?

Учень. Вона служила багато років пристанищем циганів. Там завжди влітку було гамірно. Цигани любили співати і танцювати, а сільські діти були чи не головними глядачами.

Учитель. Продовжуємо нашу мандрівку далі.

А що це за трикутник?

Учень. Це — околиця, яку називають Клембак. Тут у давнину поселилися чотири брати Станіславові (Андрій, Яків, Степан, Микола). Нині проживає понад 20 сімей і лише одна з них — сім'я Станіславових.

Учитель. А може тобі відомо походження цієї назви?

Учень. По-різному пояснюють походження цієї назви. Дехто говорить, що назва походить від слова клин, бо й справді вона подібна до трикутника. Чи вірно це, не знаю. Я живу на цій вулиці, і мені цікаво знати достеменно, чому вона називається саме так.

Учитель. Я так зрозуміла твою відповідь, що ти над цим питанням працюєш?

Учень. Так.

Учитель. Як бачите, діти, ми мандруємо проти годинникової стрілки і знаходимося на західній стороні села. Як вона називається?

Учень. Кутяни.

Учитель. Чому її так називають?

Учень. Бо це ніби окремих куточок села, у центрі якого — великий майдан для випасу худоби.

Учитель. Ми знову з вами знаходимося на одній з центральних вулиць. Як її називали в давнину? *(Показує на карті).*

Учень. Цю вулицю називають Лозинська. *(Звучить мелодія пісні «Ой вербиченько»).*

Учитель. Сама назва пояснює, що колись на цій вулиці було багато верболозу. З молодих пагонів лози населення плело кошики для зберігання яблук, картоплі. З сусідніх сіл приходили придбати собі таку необхідну в господарстві річ. До цієї вулиці підходить урочище Кринички. *(Звучить мелодія пісні «Зоряна криниця»).*

Учень. А й справді дивіться скільки тут джерел! Навіть у сухе літо тут завжди мочаристий ґрунт, завжди тече водичка.

Учитель. Деякі кринички нині забруднені. А чи відомо вам, що джерельна вода цілюща? То ж потрібно нам негайно розчистити їх. Щоб піло воду все живе, що мешкає навколо.

Учень. Наш путівник привів нас на вулицю Лісову. Це найбільша і найдовша вулиця села.

Учитель. А чому вона так називається?

Учень. Зона називається так, бо веде до лісу.

Учитель. І не тільки тому її так називають. У давнину тут все потопало в лісі. З часом ліс вирубали і поселилися люди. Хто з відомих земляків народився і жив у дитинстві на цій вулиці?

Учень. Тут жив в дитинстві доктор фізико-математичних наук Мартинюк Дмитро Іванович.

Учень. Васильєв Михайло Кифорович — кавалер ордена Бойового Червоного Прапора.

Учень. На цій вулиці проживає колгоспниця Андрєєва Наталія Микитівна, яка працює на полях рідного колгоспу вже близько 60 років. Нині їй 80 років.

Учень. В кожному домі живуть чудові трудівники. *(Можна розповісти про своїх рідних).*

Учитель. Ми з вами на роздоріжжі, яке називається «Фігура». Хто із вас щось знає про це?

Учень. На цьому місці стояв великий хрест, який символізував початок християнського села.

Учитель. Паралельно цій йде вулиця Романівка. Хто із вас живе на ній?

Учень. Я живу на Романівці. Кажуть старожили, що тут колись проживали виключно Романові. Тепер є лише дві сім'ї Романових.

Учитель. У музеї зберігається документ, який свідчить, що в 60-х роках XIX ст. був єдиною грамотною людиною на селі унтер-офіцер Романов. *(Показую документ).*

На якій вулиці ми ще не побували?

Учень. На вулиці Робочій.

Учитель. Це дійсно вулиця трудівників. Тут народилися і провели своє дитинство 3 кандидати наук: Б.Т.Рутковський, Ф.О.Черній, В.В.Кобелянський. Вищу освіту здобув кожен 3-ій житель вулиці (Перераховую їх). Майже в кожній сім'ї є нагороджені за заслуги в праці медалями і орденами. Це і брати Зінічуки, Коротинські, Вітровчаки, Васильєві, Ткачі, Бурковські та ін.

Ось тут і завершуємо нашу мандрівку по рідному селу. Де ще ми не побували?

Учень. На полях рідного сільськогосподарського підприємства «Іванковецький».

Учитель. Ми з вами були влітку на екскурсії в урочищі...

Учні. Поплавки. *(Звучить мелодія пісні «Козацькому роду нема переводу», її можуть виконувати діти).*

Учитель. Що вам відомо про урочище Поплавки? *(Учні розповідають про те, що в давнині там була заболочена місцевість, покрита озерами, тут опришки на чолі з О.Гоголем перемогли поляків під час визвольної війни українського народу проти польських поневолювачів).*

А хто знає, де розміщене урочище Попелівка?

Учень. Урочище Попелівка знаходиться там, де розміщений став Слобідки-Гірчинської. Житель нашого села Ясінський М.К. розповів мені про Попелівку таку легенду. Поміщик Гірчинної мав двох синів, які управляли с.Р.Гірчичнянською і невеличким поселенням понад долиною теперішнього ставу. Жило там мало людей, але були дуже злодійкуваті. Незлюбив їх пан і наказав синам пустити з попелом це селище. Ті, що врятувалися, поселились на новому місці, яке стало називатися Сл.Гірчичнянська. А місце понад ставом стало називатися Попелівкою. *(Звучить музика Штрауса ме-*

лодія «Казки Віденського лісу»).

Учитель. Гляньте, діти, наліво. Це поля Липник, Дубина, Березина. Про що це свідчить?

Учень. Такі назви урочищ свідчать, що наше село виникло серед дрімучих лісів, де росли липи, дуби, берези.

Учень. Моя прабабуся розповідала, що колись у дубовому лісі було багато жолудів. Люди виганяли туди свиней, годували їх жолудями. (Звучить мелодія пісні «Біла хата в саду»).

Учитель. Під час нашої уявної мандрівки ми побували серед квітучих вишневих і яблуневих садів, в яких потопає наше село. Як приємно відчутти спекотного дня лісову прохолоду, подих вітру.

Та перенесемо нашу уяву в дійсність. Де ті ліси, озера, кринічки? Що сталося з ними?

Учень. Ліси вирубали, води забруднили, люди стали більше хворіти.

Учитель. Як бачите, наші попередники погано розпорядилися природними багатствами, їх нині треба рятувати.

Учень. Давайте проведемо операцію «Джерельце» і рейд зелених патрулів.

Учень. Я весною посадив разом із товаришами в урочищі Дубина кілька абрикосів.

Учень. Я очистив біля свого городу два джерельця.

(Учні перераховують зроблену ними роботу по охороні природи, беруть нові завдання по збереженню пам'ятних місць).

Учитель. Ось і закінчилась наша мандрівка. Чи сподобалося вам так подорожувати?

Учні. Сподобалось.

Учитель. Але ми здійснили подорож по с.Іванківці і його околицях. У класі ж навчаються діти з сіл Антонівка, Держанівка, Дем'янківці. Попрошу вас описати мандрівку по своєму селу до наступного уроку. Учнів з Іванковець прошу зібрати поговірки, прислів'я, старовинні обрядові пісні жителів села.

Вчитель дякує учням за активну діяльність на уроці, оцінює.

СЛОВНИК-ПУТІВНИК

1. Село Іванківці — 1653 р.	2. Йоганова долина.
3. Сквер Слави.	4. Вулиця Шарівка.
5. Циганська долина.	6. Клембак.
7. Кутяни.	8. Вулиця Лозінська.
9. Урочище Кринички.	10. Вулиця Лісова.
11. Фігура.	12. Вулиця Романівка.
13. Вулиця Робоча.	14. Урочище Поплавки.
15. Урочище Попелівка.	15. Поле Липник.
17. Корчма.	18. Поле Дубина.
19. Вінниця.	20. Поле Березина.
21. Алея і поле Богуцького.	22. Етап.

Урок-вікторина на тему «ТОПОНІМИ РІДНОГО СЕЛА»

Дзюбак С. О., учитель історії

Кривчицької ЗОШ І-ІІ ст. Дунаєвецького району.

План-конспект уроку

Тема. Топоніми рідного села.

Мета. Дати учням систему знань, умінь, навичок з даної теми.

Виховувати почуття любові і поваги до свого села, краю, малої і великої Батьківщини, її народу.

Розвивати в учнів інтерес до історії рідного краю.

Тип уроку. Урок-вікторина.

Основні поняття. Топоніми, Кривчик, Дубинка, Тернавка, Грота, Доли, Гора, Шура, Богури, Чорний ліс, Широкий пляц, Дудкова хата та ін.

Хід уроку

Учні! Сьогодні наш урок буде дещо незвичайним. Він пройде у вигляді гри-вікторини. Її присвячена вона буде топонімам рідного села, краю. Топоніміка відіграє надзвичайно важливу роль у вивченні історії. Вона дає можливість «прив'язати» історичні події до конкретної місцевості. Іншими словами, топоніміка — це сліди історії в просторі, на карті нашої Вітчизни. На сьогоднішньому уроці ми познайомимось з топонімами рідного села.

Для того, щоб урок був цікавим і водночас пізнавальним, ми проведемо його у вигляді гри «Простіше простого». Умова гри-вікторини така. У грі можуть брати участь учні різного віку (5-9 класи). Тобто урок можна проводити в будь-якому із цих класів, або ж — об'єднати класи. Від класу ми обираємо — по черзі пари гравців. Кожному із них даємо запитання. До запитання дається три варіанти відповіді і тому потрібно обрати варіант правильної відповіді. Якщо відповідь дана вірно, гравцеві зараховується бал. Наступне запитання дається іншій парі. Для кожного з гравців дається п'ять запитань. Якщо всі п'ять відповідей вірні, то гравець отримує оцінку «5», якщо одна неправильна — «4», дві — то оцінка «3». Кількість пар, що беруть участь у грі, може бути необмеженою.

Для участі у вікторині обираємо першу пару гравців.

Запитання першому гравцеві:

1. Назва села Кривчик походить від:

а) того, що колись давним-давно в цьому селі жив селянин на прізвисько кривун;

б) від того, що село розташоване у яристій місцевості, яка має велику кривизну (вірно);

в) від того, що тут водяться пташки кривики.

2. Грота-це:

а) місце в селі, де є високі скелі — гроти (вірно);

- б) походить від ґрунтової дороги;
- в) від того, що люди тут люблять грати на музичних інструментах.

3. Назва місцевості «Довга грабина» походить від:

- а) прізвища жителя Граба;
- б) місцевості видовженої форми, порослої грабами (вірно);
- в) грабових дерев, яких у Кривчику росте переважна більшість;

4. Річка, яка протікає через село, носить назву Тернавка, бо:

- а) на її берегах колись росло багато терену (вірно);
- б) води цієї річки важко пробивалися крізь каменисту місцевість;
- в) люди пройшли важке, тернисте життя.

5. Одна з частин села називається «Доли» тому, що:

- а) розташована у видолінку за річкою (вірно);
- б) в цьому місці жив чоловік, який міг віщувати долю;
- в) потрапити сюди можна було, долаючи перешкоду.

Запитання другому гравцю:

1. Місцевість на околиці села, де б'є чиста джерельна з цілющими властивостями вода називається «гуркалом» тому, що:

а) тут мешкало стадо мамонтів, яке з величезним гуркотом ходило по долині;

б) із джерела стікає в долину по каменях, гуркотить і створює великий шум вода (вірно);

в) тут жив колись якийсь Гуркотило.

2. Село Дубинка називається так тому, що:

а) тут колись робили дубові вулики;

б) так раніш називався кривецький хутір, заснований біля дубового лісу (вірно);

в) тут постійно відбувалися бої з ворогами, під час яких використовувались дубові кийки.

3. Криниця називається Бриндаковою тому:

а) що біля неї на спочинок зупинялися молдовани, їли бринзу;

б) що тут завжди чули, як бринить пташиний спів;

в) тому, що її викопав чоловік на прізвище Бриндак (вірно).

4. Богурі — це назва:

а) місцевості, на якій колись був один із кривецьких хуторів (вірно);

б) гори;

в) урочища.

5. Шура — це:

а) назва частини села, де жила жінка Шура, яка за легендою проявила мужність у боротьбі з татарами (вірно);

б) назва колгоспного поля;

в) назва ставка.

Кількість пар, які беруть участь у грі, може бути різною. Потрібно лише наперед заготувати запитання. Журі з учнів ставить оцінки.

На цьому наш урок закінчено. Ми ще раз переконалися у тому, яке важливе значення мають топоніми для вивчення історії рідного села, краю і нашої Батьківщини.

Фрагмент уроку «Брейн ринг» «Топоніми села Великий Жванчик»

Учителька історії Великожванчицької

ЗОШ I-III ст. Домкова Л.А. Дунаєвецького району.

Правила гри: Учні класу діляться на чотири команди. Кожна вибирає собі капітана. Кількість гравців не обмежується, але повинна бути однаковою в кожній команді. Гра проходить у вигляді інтелектуального змагання між чотирма командами за звання «команди-чемпіона».

Вікторина проходить у два тури: відбірковий і фінальний. У відбірковому беруть участь усі команди. Перед грою відбувається жеребкування між командами (встановлюється хто з ким гратиме), в результаті утворюється дві пари команд гравців. У фінал потрапляють переможці відбіркового туру, утворюючи таким чином пару команд-фіналістів, що будуть виборювати звання чемпіона. Кожна вірна відповідь оцінюється одним очком. Відбіркова гра триває до тих пір, поки одна з команд не набере три очка, а фінальна — шість.

Після того, як учитель-ведучий зачитає питання, лунає дзвінок і починається відлік часу — 1 хв., протягом якого гравці команд повинні дати вірну відповідь.

Відповідає та команда, капітан якої першим підняв руку. У разі, якщо ні одна з команд не дає вірної відповіді, на наступне питання виділяється два очка. Відповідає в команді той, хто знає вірну відповідь.

Питання відбіркового туру:

Перша пара команд.

1. Як називається частина села, де колись жили заможні євреї? (Місто)
2. ... місцевість з двома могилами, у яких поховано півтисячі розстріляних євреїв? (Жидівські могилки)
3. ... яр з прилеглим полем, де були обвали, під час яких каміння з гулом та шумом котилося вниз? (Гучисько)
4. ... поля, на місці яких був ліс? (Переліски)
5. ... долина, оточена старим дубовим лісом? (Дубинка)

Друга пара команд.

1. ... криниця, що одержала свою назву від своєрідного вирубаного з дерева цямриння? (Кадібець)
2. ... поле з одінокою старою грушкою на ньому? (Грушечка)
3. ... ліс, який одержав свою назву на честь улюбленого панського сина? (Васильчик)
4. ... один з панських фільварків, розташований на добрих родючих землях? (Добротів)
5. ... місцевість з лісосмугою з грецьких горіхів? (Горішки)

Питання фінального туру:

1. ... найглибша криниця, в якій ніколи не знижується рівень води? (Студня)
2. ... поле, де колись були короткі селянські шівки? (Коротюхи)
3. ... болотиста місцевість, де затонув німецький танк? (Танка)
4. ... горбиста місцевість за селом, де відбуваються зсуви землі? (Завали)
5. ... місцевість з гарною білою глиною, яку використовували для різних господарських потреб? (Біляни)
6. ... яр, зарослий деревами глоду? (Глої)
7. ... криниця, з якої за переказами, брав воду сам Кармалюк? (Розбійницька)
8. ... вулиця, на якій колись жив старий коваль на прізвисько Галак? (Галакова)
9. ... частина поля, оточена ліщиною? (Лісковий кут)
10. ... болотиста долина, куди звідусіль стікається вода? (Жолуб)
11. ... яр і навколишні землі з цілющими чистими джерелами? (Білі кринички)

Практичне завдання до уроку української мови на тему: Самостійні і службові частини мови.

Зробити синтаксичний розбір речень.

1. Все нові і нові будинки виростали на Толоці, немов гриби після дощу.
Толока — північно-східна частина села Чаньків. У минулому тут розкопували ґрунт, готували глиняні заміси для будівництва приміщень.

2. Глиниска, порослі густим чагарником, підковою охоплювали село.
Глиниска — північна частина Чанькова. Чаньківчани довгий час викопували тут глину для будівництва. Тепер тут випасають корів.

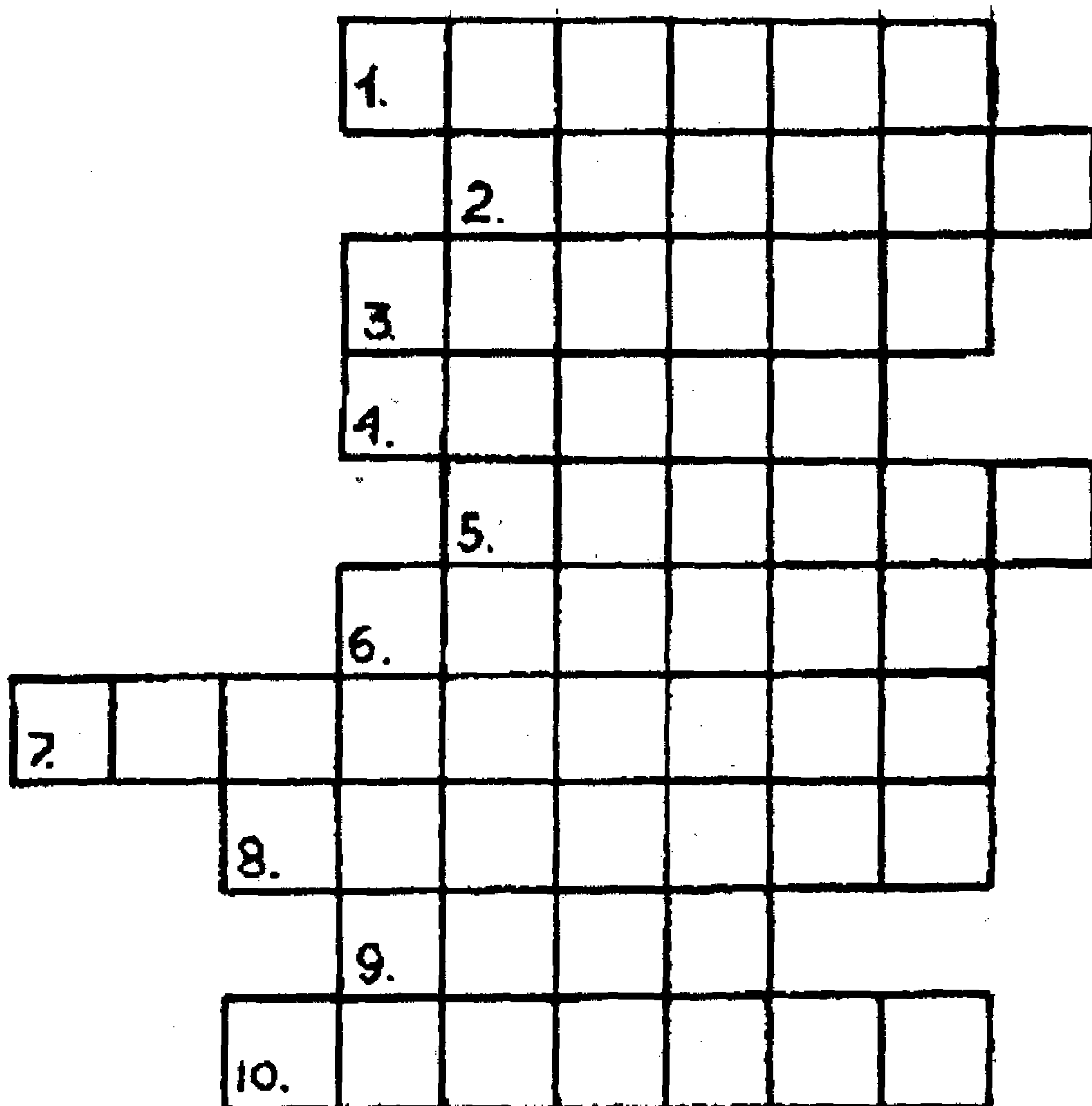
3. На Харковому кліні зібрано високий урожай пшениці.
Харків клин — поле селянської спілки «Маяк». Розташоване недалеко села Степок. Назва пішла від імені хлібороба, який в минулому тримав і обробляв цю землю.

*Підготував Кордон А. М., учитель
Чаньківської ЗОШ І-ІІІ ст. Дунаєвецького району.*

КРОСВОРД

«Чи знаєш ти Підлісний Мукарів?»

Якщо правильно заповниш горизонталі, то по вертикалі прочитаєш колишню назву сусіднього села Барбарівка.

1. Північна окраїна лісу. 2. Дорога лісом, що веде до Сприсівки. 3. Урочище між Варварівкою і Кужелівкою. 4. Урочище, що обіймає південно-західну частину села. 5. Частина лісу. 6. Поле між лісом і Ярками. 7. Куток села, де переважають однойменні прізвища. 8. Сусіднє село. 9. Північно-східна частина села, назва якого відповідає рельєфу. 10. Урочище.

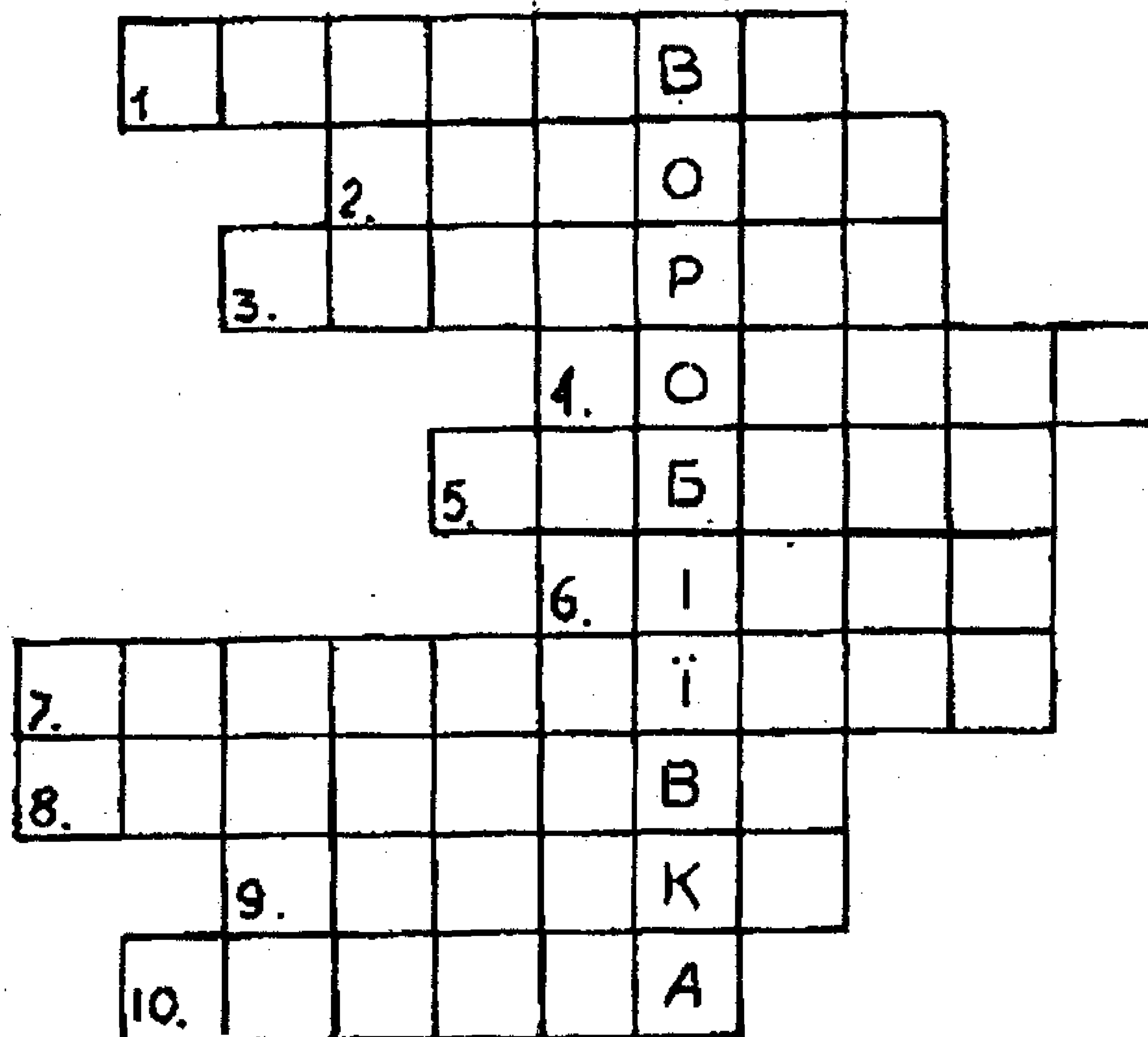
Відповіді:

1. Дубина. 2. Тасьма. 3. Ворона. 4. Зубич. 5. Лабово. 6. Поруби. 7. Щадилівка. 8. Ставище. 9. Ярки. 10. Шкварин.

*Підготував учитель історії Підлісно-Мукарівської ЗОШ І-ІІІ ст. Лігоцький А. В.
Дунаєвецький район.*

КРОСВОРД «Топоніми нашого села»

Правильно заповнивши горизонталі, по вертикалі одержите назву села «Воробіївка»

1. Стик полів Воробіївки і Панасівки. 2. Вулиця від центру села до лісу. 3. Межа між Залісцями і Воробіївкою. 4. Частина села, яка часто затоплюється водою. 5. Лісосмуга засаджена дубами. 6. Невеличкий лісок на лівому березі Тернавки. 7. Вулиця, на якій проживало багато братів-однофамільців. 8. Назва вулиці, що веде від центру села до школи. 9. Найбільш глиниста місцевість на околиці села. 10. У минулому тут проживали люди, прізвища яких закінчувались на -ський.

Відповіді:

1. Дуплава. 2. Тополі. 3. Помірки. 4. Долина. 5. Дубина. 6. Ліски. 7. Барбанівка. 8. Кучерова. 9. Глинки. 10. Шляхта.

*Підготувала вчителька історії
Воробіївської ЗОШ І-ІІ ст. Водвуд Г.М.
Дунаєвецький район.*

ТОПОНІМІЧНИЙ СЛОВНИК

Підлісного Мукарова та його околиць

1. Андрухова дача — частина лісу.
2. Барбарівка — колишня назва Варварівки.
3. Баштан — назва поля, де раніше вирощували баштанні культури.
4. Ворона — урочище між Варварівкою і Кужелівкою.
5. Вила — урочище, друга назва Кут.
6. Ганишівка — урочище, ліс колективної спілки селян.
7. Глиниська — куток, частина села.
8. Горський — сільський ставок.
9. Гутірка — польова стежка в с.Ставище.
10. Дубина — частина лісу.
11. Замойського пасіка — поле.
12. Заяців рів — праворуч дороги до села.
13. Зубич — урочище, що обіймає південно-східну частину села.
14. Кадубець — польове джерело.
15. Комісарія — колишнє поле городньої бригади.
16. Кут — урочище, що носить назву Вила.
17. Кринички — лісові джерела.
18. Лабово — частина лісу.
19. Левади — північно-східна частина села.
20. Лисаківка — невеликий куток села, де переважають однойменні прізвиська.
21. Наділи (Надели) — частина лісу.
22. Ординація — частина села.
23. Островського горб — поле.
24. Паси — частина лісу.
25. Пилюйкова дора — вхід до лісу.
25. Пологи — поле.
27. Поруби — поле між лісом і Ярками.
28. Попова Долина — долина в південно-східному напрямку за 1 км від села.
29. Тасьма — дорога лісом до Сприсівки.
30. Шкварин — урочище.
31. Щадилівка — куток села, де переважають однойменні прізвиська.
32. Ярки — північно—східна частина села, назва відповідає рельєфу.
33. Поляна — невелика долина, що примикає до лісу.

ТОПОНІМІЧНИЙ СЛОВНИК ДУНАЄВЕЧЧИНИ

- А -

Антонівка — назва села, підпорядкованого Держанівській сільській Раді. Походить від власного імені Антоніна. Перекази свідчать, що вона верховодила серед перших поселенців, була жінкою суворою, любила порядок на обійсті, у господі, чого вимагала від усіх. Її ім'ям і назване село.

- Б -

Балин — село, центр сільської Раді. Розташоване за 16 км від Дунаєвця. Назва походить від пересічного рельєфу — балки. Ця назва зустрічається 1493 року, тоді в селі налічувалося 32 дими. Належало воно до Кам'янецького староства і було королівським маєтком, який давався за певні заслуги. 1531 року тримав його Микола Снявський. 1565 року Балин належав Миколі Лянцкоронському, старості скальському. 1588 року польський король Сигізмунд III дав М.Снявському привілей, за яким він міг передати Балин у пожиттєве володіння сину Станіславу.

В XVI-XVII ст. у Балині, як правило, збиралося шляхетське військо Подільського воєводства і звідси направлялося проти татар, повсталих селян. Ще у XVIII ст. тут був замок, оточений полісадом і ровом.

1809 року маєток придбав голова подільських судів Іван Богуш, і в нього часто жив відомий на той час польський поет Римуальд Корсак.

1864 року в Балині була відкрита державна, центральна в губернії, конюшня породистих скакунів. У 1867 році діяла церковно-парафіяльна школа, 1882 року відкрито Міністерське народне училище, в якому навчалося 70 учнів.

Існує ще одна легенда, яка дає інше пояснення назви села. Жив колись у Балині пан, який здебільшого проводив час на балах у сусідів. Був скупим і коли наставляв час приймати гостей, то пригощав їх рибними стравами. А риби в річці водилося багато, особливо — линів. Сусіди посміювалися: їдемо на бал, де лини подають. Так і прижилася назва Балин.

А раніше, переказують, село носило назву Чорний Брід. Місце, де переходили люди і де згодом поселилися, було темним, чорним.

Блищанівка — село, підпорядковане Михайлівській сільській Раді. Розташоване над однойменною річечкою, нижче Михайлівки. Село давніше Михайлівки. 1469 року воно зі Ступинцями, Привороттям, Безнісківцями та іншими селами належало Баговським. Згодом перейшло до Муравських, потім — до Гербуртів. 1597 року Елизавета Гербурт передала Блищанівку Михайлу Станіславському. У другій половині XVII ст. воно належало Володієвським, а з початку XVIII ст. — Маковецьким. 1882 року відкрито в селі однокласне Міністерське народне училище, у якому навчалося 54 хлоп-

чки і 26 дівчаток з навколишніх сіл.

Назва села походить від слова «блиск», «блистить». Народна легенда розповідає, що перші поселенці селилися на галявах, які дзеркалились серед густого лісу. Звідси й назва — Блищанівка. Існує й інша версія. Походження назви села пов'язують з Блищаном, що врятувався від татарського набігу, оселився на пагорбі серед лісу й започаткував нове поселення. Це твердження опирається на факт існування на місці колишнього села Яруги високого кургану. Ще деякий час після війни щороку, 24 червня, сюди направлявся хресний хід, щоб пом'янути убієних. Крім того, на полі й біля невеличкого потічка і досі знаходять предмети домашнього вжитку, предмети праці, фундаменти спалених осель. У селі можна почути перекази про Блищана, який спалював ліс — звільняв землю для посіву, а вугілля продавав ковалям.

Вуглярка — перехрестя доріг у Блищанівці, де колись спалювали ліс і виробляли деревне вугілля для кузні.

Корчовки — поле на півдні Блищанівки, колись звільнене від лісу (розкорчоване) для землеробських потреб.

Новина — поле, яке довгий час стояло цілиною і використовувалося тільки для випасу, було розоране. Нове поле (новина) було включене в сівозміну.

Пожарі — поле на сході села.

- В -

Великий Жванчик — село, центр Великожванчицької сільської Ради, засноване втікачами від турецько-татарських набігів з-під Жванця (села на р.Дністер у Кам'янець-Подільському районі). У верхів'ї правої притоки річки Ушиця, біля річечки у давнину Білянка або Рудка (точно невідомо), а пізніше — Жванчик і утворилося село Великий Жванчик. Вперше згадується 1703 року.

Місто — єврейське поселення в західній частині Великого Жванчика. Через с.В.Жванчик проходила центральна дорога з Миньковець на Стару Ушицю і далі на Бесарабію через Дністер. У цьому місці поселилися євреї.

Горбовий шлях — дорога із с.В.Жванчик в Липи. Назва походить від горбистої, порізаної ярами місцевості, яка схожа на горби. Цей шлях лежить через поля осторонь населених пунктів.

Дунаєвецькі ворота — північний виїзд із села. Назва походить від м.Дунаєвець, куди і веде шлях.

Лучинецький (Нефедівський) — шлях із південної частини с.В.Жванчик до села Лучки, а далі і до с.Нефедівець. Поряд із шляхом лучинецький яр.

Миньковецький — шлях із В.Жванчика до Дунаєвець, а далі — на Миньківці. Колись ним їздили до районного центру — Миньковець. Тепер це гарна асфальтна дорога.

Приворотські ворота — виїзд із південної частини с.В.Жванчик до села

Подільське. Приворотський шлях, як і Приворотські ворота перейняли колишню назву села Подільське — Привороття. Проходить через село Чимбарівку.

Сокілецькі ворота — виїзд із східної частини села в напрямку села Сокілець.

Яцковецькі ворота — виїзд із південної частини села до села Яцківці. Яцковецький шлях — дорога із В.Жванчика до села Яцківці. Тепер це просто ґрунтова дорога без великого руху.

Ваканці — назва поля від Сокілецького шляху на північ (близько 1 км). Поле не дуже родюче.

Лиськів кут (Лісків кут) — поле між Сокілецьким лісом і с.Лисець. Назва походить від місця знаходження поля (під лісом), а можливо від того, що тут колись було багато лісів (Лісків кут).

Вапниця — місце, де випалювали вапно. Знаходиться на схід від Завалів. Був тут хутір у кілька будинків. Крайній будинок Матея Бабляка. Його обійстя назвали Матейковим, таку назву має і криниця, яку викопав.

Васильчик — назва урочища, що лежить на північ від В.Жванчика поблизу села Рачинці. Має назву за іменем свого колишнього власника, чоловіка на ім'я Василь. Улюблений панський ліс, де було заборонено рубати дерева. Згодом у роки війни тут перебував партизанський загін.

Гучисько — поле між Яцковецьким шляхом і Яцківцями, яке прилягає до кар'єра. Назва походить від сильного шуму (гуку) водопаду в цьому кар'єрі.

Дегтярня — поле за Жолубом. Був тут березовий лісок, де варили дьоготь.

Жолуб — поле між Рачинецьким лісом і Васильчиком. Має форму жолуба.

Замісто — поле від Трибухівського шляху до Яцковецького.

Завали — урочище (колись панське поле), що знаходиться на південь від В.Жванчика і прилягає до Добротова. Місцевість горбиста. Можливо від сильних зсувів, завалів. Звідси й назва. Широка долина, що знаходиться тут, тягнеться вздовж завалів на південь. Колись долиною текла річка, росли старі верби.

Калатура — яр від Дунаєвецького шляху до Прісок. Друга назва цього поля — Кісточка. Назва, очевидно, походить від форми і поверхні місцевості.

Кругла — долина з ставом на південь від В.Жванчика між Нефедівським і Яцковецьким шляхами. Назва походить від форми ставків у цій долині.

Кругле — поле між південною стороною В.Жванчика і долиною Кругла та Нефедівським і Яцковецьким шляхами.

Кривенького поле — людське поле, яке тримали Кривенькі (вуличне прізвище). Знаходилося на місці теперішнього шкільного інтернату, церкви і трьох обійств на південь від церкви. Площа поля близько 1,5 га і мала тоді

назву від міри морг -»морда» (по-народному). Приблизно в 1907-1908 рр. «півморди», півморгу було продано хазяїном на будівництво волості.

Котиків ліс — ліс на південний захід від В.Жваника між хутором Баба і селом Яцківці. Назва — рослинного типу. У лісі багато верболозу, який навесні покривається цвітом м'яким, як котики.

Мушня (Мошка) — ліс на захід від В.Жваника по ліву сторону від Ліпінського шляху, поблизу хутора Баба. Ліс росте на болотистих землях, тому влітку тут збирається крім плазунів багато комах (мушки). Звідси й назви мушка або мошка (мочар-болото).

Рачинецький ліс — ліс, що лежить на північ від В.Жваника ліворуч від Дунаєвецького шляху. Назва походить від села Рачинці, біля якого він знаходиться.

Рудка1 — поле від яру на північ до Лисця. Ділилося поле на гони: перші, другі гони (середні), треті.

Рудка2 — поле від першого ярка біля Жванчика (перші гони), другі гони називалися Загриньків.

Сокілецька криниця — розміщена на окраїні села біля Сокілецької дороги. Ще з панських часів у колишньому панському фільварку Добрутів (на землях, що лишились після його знищення) є криниця.

Сокілецький ліс — ліс на схід від В.Жванчика недалеко села Сокілець. Звідси й назва.

Студня — криниця, розташована майже в центрі села, у видолінку. Характерна тим, що в ній постійно дуже холодна, прозора вода. Яка б не була посуха, але рівень води в цій криниці ніколи не знижується. Раніше люди постійно водили до неї напувати худобу і скільки б не черпали води, ніколи її не ставало менше, а навпаки вода все прибувала і була чиста і прозора, як роса. За чисту і холодну (студенну) воду криницю і назвали Студнею.

Велика Кужелева — село, підпорядковане Міньковецькій сільській Раді. Розташувалось у глибокій долині Ушиці, оточеній пагорбами. Як стверджує легенда, колись тут було містечко Кружель, яке сплюндрував «Солодний Буйняк» із своїми половецькими загонами. Це місце й досі в народі називають Містисько. Після побоїща частина жителів Кружеля переселилася за ліс і утворили село Малу Кужелівку. Інша, більша частина, заховалася на пагорбах, в урочищах, і заснувала село Велику Кужелеву.

Вигін — назва вулиці, де з давніх часів була криниця, куди люди виганяли худобу на водопій.

Долина — назва вулиці, що тягнеться правим берегом річки Ушиці. Частина цієї вулиці ще називається «Болото», тому що тут до поверхні підходять ґрунтові води і часто стоять болота.

Дубина — назва лісу, де основу насаджень становлять дуби.

Заясіневський ліс — назва лісу, де колись лісником був Ясіневський.

Зруб — назва лісу, що виріс після суцільної вирубки 1925 року.

Кармалюкове поле — назва поля, біля якого в лісі знаходиться Кармалюкова печера.

Кримінниця — назва поля, на якому багато кременю.

Кут — назва вулиці, що знаходиться в кутку між горами.

Містисько — назва лісу, що височить над долиною в центрі села. За легендою тут колись було місто Кружель.

Парня — назва лісу, де у часи кріпацтва гнули ободи для возів.

Партійне — назва поля, де були виділені норми для комуністів — людей із партійними квитками.

Попівка — назва вулиці. 1733 року на цій вулиці була збудована церква, а біля неї поселився священник. Звідси й назва.

Стависко — назва долини з північної сторони Містиська, де у давнину був великий став.

Скалка — назва лісу, де знаходиться вапнякова скала.

Стінка — назва лісу, що росте на крутому, як стінка, схилі гори.

Яр — назва вулиці, що тягнеться яром попри беріг річки.

Гора — назва вулиці, що знаходиться на горі.

Велика Побійна — село, центр сільської Ради, розкинулось на рівнині, яку пересікає неширока низина з декількома джерелами. Віддаль від обласного центру 90 км, до районного — 15 км. За переказами назву село одержало від битви з татарами 1531 року, у якій перемогли нападники, знищивши оборонців і їх поселення Бобров, яке знаходилось за 2 км на південь від нинішнього села. Населення, що уціліло, заснувало нове село на місці побоїща — Велику Побійну. А назва Бобров залишилася лише за маленькою річечкою Бобравкою, що часто в літні місяці пересихає.

Історія Великої Побійни пов'язана з Миньковецькою державою графа Ігнатія Мархоцького, який мав тут одну з своїх резиденцій, чималу бібліотеку. Після повстання 1831 року село серед інших було конфісковане в Мархоцьких.

Баркота — Баркова долина. Назва долини походить від прізвища Барков, котрий був володарем цієї землі. З роками слово «Барков» трансформувалось у слово «Баркота».

Біла криниця — назва джерела між селами Лисець і В.Побійна. Вода тут пробивається на поверхню через шар білої глини. З цього ярка люди завжди брали білу глину для побілки дерев, на інші потреби.

Біла долина — назва долини. На новосілці жила жінка — Новицька, яку сільчани називали «білою» (від природи була така). Тому й долина, що їй належала, стала називатись «Білою долиною».

Бобравка — назва річки, яка протікає через поле В.Побійної і яром с.Лисець. Є кілька версій цієї назви:

1. Називається так тому, що колись давно у річці було багато бобрів.
2. Колись тут поселився пан на прізвище Боброк і на честь його назвали так річку.

Буркун — назва невеликого водопаду. Падаючи на тверду породу, вода шумить, мовби буркоче.

Довжок — назва лісу. Походить від слова «довгий». Розміщується на видовженій місцевості. Звідси — «довгий», Довжок.

Криниця Мужиловського — назва походить від прізвища лісника, який викопав і доглядав криницю під ліском.

Ковалева яма — поле, що належало чоловіку на прізвище Коваль, і розміщувалося в улоговині, що мала вигляд ями.

Лисак — назва хутора. Є дві версії щодо її походження. Перша — біля хутора водилось багато лисів. Друга — на хуторі поселилась родина, господар якої чи то був лисий, чи мав таке прізвище.

Лиса гора — назва гори, що відокремилася села В.Побійну і Лисець. Назва її походить від слова «Лис», яких багато в давні часи тут водилося.

Москалівка — назва східної частини села. У давні часи тут поселився відставний солдат. Від слова «москаль» пішла назва.

Новосілка — назва південно-східної частини села, що була заселена останньою. «Нове поселення» — «Новосілка».

Огруд — назва парку, який пан наказав побудувати перед маєтком, висипавши тераси і огородивши його.

Попова долина — поле, що прилягало до долини і належало колись священику.

Площадка — назва поля. До війни на рівному полі був зроблений аеродром і на ньому сідали літаки. Звідси й назва — «площадка».

Сажавка — назва невеликих ставків у центрі села. Від польського слова «sadzawka» — невеликий став.

Сенькова долина — долина між с.Загосною і В.Побійною. Тут колись проживав заможний господар Сенько, мав багато землі, йому належала і ця долина. Тепер в долині висаджено сосновий ліс.

Тимківщина — назва поля і лісу. Назва походить від імені власника.

Циганівка — назва вулиці, де колись поселилися цигани. І зараз тут збереглася садиба, де проживає циганка зі своєю сім'єю.

Варварівка — село, підпорядковане Підлісному мукарівській сільській Раді. З'явилось, мабуть, у XVIII ст. Легенда повідомляє, що у поміщика Тімановського була дочка Барбара. Дівчина не була красунею. Щоб придати женихів, пан обіцяв у придане землю. Такій нареченій знайшовся, пан виділив землю, а поселення назвали на честь Барбари (Варвари) Барбарівкою (Варварівкою).

Ворона — лісове урочище між Варварівкою і Сняківцями на старій дорозі з Миньковець до Мукарева. Легенда стверджує, що в дореволюційні часи тут частенько чатував проїжджих розбійник, а тому кожен їздовий мав бути на сторожі. Якщо ж проворонив — плакали його гроші і товар.

Вихрівка — село, центр сільської ради. Знаходиться в середній течії річки Студенця. Засноване в другій половині XVIII ст. Входило до Мукарівсь-

кого староства. 1820 року нараховувало 116 кріпаків. На околиці села, на старому кладовищі, є кам'яна плита з викарбуваними літерами «Анна Вихровская. 183...». Далі надпис стертий. Старожили стверджують, що там спочиває колишня засновниця села — пані Ганна Вихрівська. Тому й село називається Вихрівка.

Козацька долина — назва долини, де день і ніч тривала битва козацького війська, яке просувалося в напрямку Кам'янець-Подільського, з польськими жовнірами.

Сині озера — поля на північний захід від Вихрівки, не раз, як і козацька долина, вкривались вони тілами порубаних воїнів, синій одяг яких розвівав вітер. Заболочені озерця давно висушені, а пам'ять людська зберігає ті далекі трагічні події в назві поля.

Зелена криничка — назва джерела неподалік Козацької долини. Вважається що вода в ньому цілюща, кришталево чиста. І коли довго не йшли дощі, направлялись до неї вдови, чистили, освячували і через певний час випадав рясний дощ.

Табори — назва урочища неподалік Козацької долини. Тут, за народними переказами, зупинялось на відпочинок козацьке військо Івана Богунна. А можливо, оточений пагорбами, захищений від вітрів акаціями, цей куток був місцем відпочинку хлібороба.

Воробіївка — село, центр сільської Ради, розкинулось над річкою Тернавкою за 9 км на південь від Дунаївців. Розміщене на горбистій місцевості. З податкового списку 1576 року видно, що Воробіївка звалася Нижніми Дунаївцями, належала до Барського староства. Легенда стверджує, що тут жив колись пан Воробйов і поступово Нижні Дунаївці втратили свою назву — почали називатися Воробіївка — від прізвища власника.

Долина — місце біля р. Тернавка. Раніше тут проживало багато родин. У зв'язку з розливом річки сім'ї покинули долину.

Посьолок — місце за селом, де в 60-х роках ХХ ст. люди на новому місці почали забудовувати нові обійстя.

Тополі — вулиця від центру до кінця села на південний схід. Не так давно тут росло багато тополь.

- Г -

Ганнівка — село, центр сільської Ради. Засноване всередині ХVІ ст. Існує дві легенди про походження назви. Перша — землі навколо поселення належали Чаньківському пану, який непокірних селян виселяв чимдалі, на окраїни помістя. Першими поселенцями були Ганна і Станіслав. Тому південно-західна частина села стала називатись Стасівка, а північна — Ганнівка. Від північної більш заселеної частини і пішла назва всього села. Ця версія ставиться під сумнів Ю.Сіцинським і М.Яворовським, які стверджують, що в плані землеволодіння Ганнівка поділяла долю Нестеровець. Друга легенда оповідає, що в місцевого пана було дві дочки — Ганна і Стася, між якими він і поділив землі сучасного села. Звідси й Ганнівка і Стасівка.

Базькова долина — назва походить від власного імені Базька — селянина, який колись володів цією землею.

Бункер — місце, де в минулому кагатували цукровий буряк, щоб потім, по силі можливості, вивозити на приймальний пункт.

Границя — дорога, яка поділяє село на дві частини — Ганнівку і Стасівку.

Дубина — назва місцевості, записана за наказом пана ялинами, дубом, грабом. Дубів було посаджено найбільше і росли вони на славу, тому й ліс назвали Дубиною.

Значок — місцевість, де дорога — Границя з'єднується з центральною сільською дорогою, що веде до Дунаївців.

Лози — назва місцевості, що на північний схід від села. У давнину тут росло багато верболозу. В 60-х рр. нинішнього віку провели меліорацію і зараз колосяться хліба. Але назва збереглася.

Фільова долина — назва походить від власного імені — Фільо. У пана був кучер Фільо, гарний і роботящий хлопець. За доглянуті коні, сумлінну працю пан подарував йому частину поля і долину, яка й понині називається Фільовою.

Гамарня — село, підпорядковане Морозівській сільській Раді. Засноване на початку ХІХ століття. Назва походить від промислу. Виплавною заліза в минулі часи займались не тільки на Поліссі, але й на Поділлі, у тому числі — в Дунаєвецькому районі. У руднях використовували досить поширений болотний залізняк, або болотну руду. Приміщення, де виплавляли залізо, в більшості випадків називалось димарнею або гамарнею. Звідси й промисел називався гамарництво, а село, де він був поширений, — Гамарнею.

Гірчична — село, центр сільської Ради. Перша документальна згадка відноситься до 1518 року. Щодо походження назви села існує три версії. Перша — село знаходиться на горбистій, а в долинах, заболоченій місцевості, вкритій гірчаком. Друга — життя людей в умовах польського панування та кріпацтва було не легким, гірким. Третя — є поле біля села, де знаходяться залишки великих печей, де випалювалася посуда. І слово «горчешня» трансформувалось у Гірчична. Найдостовірніша третя версія, адже в нашому краї є немало сіл, назва яких походить від промислів.

Галіція — назва північно-східної частини села. Для обробки полів, вирубки величезних лісових масивів польські поміщики колись переселили із Західної України (Галичини) частину селян, яка оселилась у цьому місці. Звідси — Галіція.

Містечко — назва центру села, де раніше була корчма, склеп, церква. Цими будинками, а також оселями заможних селян центр села скидався на Містечко.

Студениця — назва річки, що протікає через Гірчичну. Вода в ній холодна через значну кількість джерел, що живлять її. Тільки на території

Гірчичної їх 42.

Шляхетінка — назва південно-східної частини села, де оселилась після Люблінської унії частина польської дрібної шляхти, що й дало назву.

Голозубинці — село, центр сільської Ради. Вперше згадується 1530 року. Село знаходиться над річкою Студеницею, за 8 км від м. Дунаївці. За легендою назва походить від місцевості — пагорба, де зупинились перші поселенці. Вкритий густим лісом вперемішку з галявинами він здавався схожим на зуби.

Брід — назва частини села. У давнину Студениця була повноводною і широкою. Перейти її можна було лише в тому місці, де підніжжя усіх трьох горбів, на яких розкинулись сьогодні Голозубинці змикалось. Тут, біля підніжжя третього горба, осіли три сім'ї і назвали місце поселення Бродом.

Замлінівка — назва частини села. За версту від панського житла на південь був збудований другий млин, де мололи зерно для селян. Поселення, що виникло за цим млином, назвали Замлінівкою.

Заставля — назва частини села. Після того, як Голозубинецький пан відвів р'юсло Студениці, спорудив величезну греблю і побудував млин-пелетель, муку якого відправляли за кордон, за греблею утворився великий став. За ставом, на третім пагорбі, заклав парк, який зберігся до нинішнього дня і є заповідником. У парку спорудив палац. А понад річкою забудувались селяни. Ця частина села і досі називається Заставля.

Соснівка — назва частини села (другий пагорб), куди з роками переселились кілька сімей.

Хатки — назва частини села. Пан Скибневський на схід від маєтку побудував ферму. Оскільки ходити до неї із села було задалеко, тут було побудовано кілька хатин, переселені селяни. З тих пір цю частину села стали називати Хатки.

Городиски — село, підпорядковане Міньковецькій сільській Раді. Воно було побудоване на місці давнього городища і від цього отримало назву.

Гута-Блищанівська — село, підпорядковане Гутояцковецькій сільській Раді. Засноване десь у XVIII ст. Розкинулось по обидва боки річки Тернавки. Власники Блищанівки і Михайлівки Маковецькі відкрили тут складувний промисел — гуту. Гута — металічний чи скляний завод, плавильня, у польській — huta, чеській — hut, німецькій — hutte. На Хмельниччині 15 населених пунктів утворені з участю цього іменника, в Дунаєвецькому районі — 4. Оскільки працювали в Гуті в основному вихідці із Блищанівки, то нове поселення назвали Гутою-Блищанівською. Село весь час розділяло долю Блищанівки і Михайлівки і лише 1953 року було підпорядковане Гутояцковецькій сільській Раді.

Гута-Морозівська — село, підпорядковане Морозівській сільській Раді. Засноване чи то наприкінці XVIII, чи на початку XIX століття. Назва села походить від складувного промислу, що був запроваджений тут, як і в інших селах району з подібною назвою. А так як це село прилягало до сусіднього

Морозова і в основному було заселене вихідцями з нього, то й поселення стало називатись Гутою-Морозівською.

Гута-Яцковецька — село, центр Гутояцковецької сільської Ради. У давнину — присілок на шляху від Яцковець до Кривчика. Свого часу село називалося Слобідкою-Яцковецькою, що засвідчує більш пізні походження й заселення вже вільними людьми, що вибрались з низинних Яцковець на більш рівні землі на горі. Теперішня назва Гуті-Яцковецької утворилась десь у минулому столітті, коли в селі був відкритий складувний промисел. Ще й сьогодні відоме місце, де була майстерня. На горі, біля будинку спеціаліста, зараз можна знайти залишки плавленого скла, каміння тощо. А «Яцковецька» — залишилась від попередньої назви.

- Д -

Дем'янківці — село, центр сільської Ради. Назва походить від власного імені — Дем'ян. Колись давно були два брати Дем'ян та Іван. Батько — власник земель віддав Івану землі, де сьогодні с.Іванківці, Дем'яну дісталась територія, названа його ім'ям — Дем'янківці.

Акаційка — назва поля, що було обсажене акаціями.

Березина — назва місцевості, де ріс березовий гай.

Буйків — назва поля, де в давнину часто збирались бузьки — лелеки. Звідси й «буйків».

Капуцини — назва поля. 1839 року володар Дунаєвецького ключа Підкормії подільський Михайло Станіславський передав Дем'янківці дунаєвецьким ксьондзам, зокрема — монастирю капуцинів.

Кривуля — частина села, де вулиці були нерівні через горбисту місцевість.

Лабусівка — назва частини села, де першою поселилась родина Лабусів.

Люстро — поле на підвищенні, з якого видно всі Дем'янківці.

Пасічсок — назва місцевості, де у давнину росли гарні трави і люди випасали худобу.

Пацанівка — назва частини села, де колись більшість народжуваних і молоді складали хлопці. Звідси й назва — «Пацанівка».

Побіті — назва місцевості, де в час Великої Вітчизняної війни після бою залишилось багато вбитих. Люди позвозили тіла і похоронили в братській могилі. Але назва «Побіті» збереглась за місцевістю.

Старий шлях — назва місцевості, де колись проходила стара дорога на Дунаївці. І сьогодні люди прокладають тут стежку через поле.

Держанівка — назва села, центру сільської Ради. Складається з двох колишніх сіл — Остої (Ростої) і Вінцентівки. Остоя — східна частина, Вінцентівка — західна. Засновані, найвірогідніше, наприкінці XVIII — початку XIX ст. Остоя заснована графом Мархоцьким. Назва означає швидке зростання як числа поселенців, що отримували значні пільги від графа, так і самого села. Вінцентівка названа на честь володаря голозубинецького і ду-

наєвецького. Назва Держанівка запроваджена за радянських часів на честь голови чекістів Ф.Е.Держинського. Село було польським, тут діяла польська школа. У 30-і роки населення зазнало всіляких репресій. Згодом назва трансформувалась у Держанівку.

Дубинка — село, підпорядковане Кривчицькій сільській Раді. Засноване в другій половині ХІХ століття, було хутором. Назва дрімонімічного походження. Колись тут ріс дубовий ліс.

ДУНАЇВЦІ — місто, розташоване на півдні області, за 68 км від обласного центру м.Хмельницького, 35 км — від древнього Кам'янця-Подільського. У дореволюційні часи було волосним центром Ушицького повіту, з 1923 року — центром району площею в 1,2 тисячі квадратних кілометрів. Місто, як і населені пункти району, розкинулось на Подільській височині з пологохвилястим, покрайним долинами приток Дністра рельєфом.

Вперше згадується в списках поселень 1460 року, з яких кам'янецький біскуп мав право збирати десятину. У реєстрі димів 1493 року згадується як одне з великих поселень, що мало 71 дим. 1577 року Дунаївці належали Єлизаветі Гербурт. 1592 року король Сигізмунд ІІІ дав Дунаївцям привілей — статус міста і назву Дунайгород, право влаштовувати базар у четвер і ярмарок два рази на рік — на Івана Хрестителя і в День усіх святих. У цей час в Дунаївцях збудовано оборонний замок. 1605 року король підтвердив місту Магдебурзьке право, затвердив печатку магістрату із зображенням журавля, що тримає камінь в нозі. Місто щоразу зазнавало нападів — журавель якраз символізував обережність, настороженість. Особливих спустошень Дунаївці зазнали 1649, 1654 і 1661 років. У середині ХVІІІ ст. Дунаївці приєднали Красинські — Адам, біскуп кам'янецький, та Михайло, підкормій рожанський. Місто набуло розвитку за Антоніни Красинської, старостики опіногородської. В чотирнадцяти поселеннях їй належало 1995 селян чоловічої статі, а в Дунаївцях — суконні майстерні. У маєтку бабки не раз проводив канікули Зигмунт Красинський, відомий польський поет.

1909 р. в Дунаївцях жило 13773 чоловіки. 1860 року заснована церковна школа, 1871 року її замінило народне училище Міністерства народної освіти. 1836 року німці відкрили для своїх дітей двокласне лютеранське училище.

Є кілька версій назви Дунаєвець. Одна пов'язує її з торговельним шляхом до країн Дунайського басейну — Волощини, Молдавії. Дунайгород — місто над ставками (дунаями), — твердить інша. А ще одна виводить назву від галичан-переселенців з м.Дунаїв. Спочатку дунаївцями звалися нові поселенці, а потім і місце їх поселення.

Бобова криниця — потужне джерело, яке забезпечує водою все місто Дунаївці.

Могилівка — колись село, нині — частина Дунаєвець. Назва пов'язана з великим курганом (могилою), який ще на початку ХХ ст. помітно проглядався в саду лікаря Герасимовича. У південній і східній частині Могилівки

на початку XIX ст. квартирувала четверта резервна артилерійська бригада, яка брала участь у Вітчизняній війні проти Наполеона. Біля дерев'яної Святомихайлівської церкви, побудованої в 30-х роках XVIII ст., був цвинтар. Там покоївся прах «артилерійського штабс-капітана К.Н.Игнат'єва, оказавшего услуги отечеству во время смертоносной брани в незабвенном 1812 году». Так засвідчував надпис на надгробному пам'ятнику. Село зазнавало неодноразових татарських погромів, мало не одну могилу, що й відобразилось у назві.

Ріжок — колись так називалося місце в центрі Дунаєвець, де сходились дороги Хмельницький — Кам'янець-Подільський та Великий Жванчик — Смотрич.

Село Дунаївці — південно-західна частина міста, раніше окреме село, колгосп «Спільна праця».

Червоне село — північна частина Дунаєвець. На його землях розташована тракторна бригада створеної 1996 року селянської спілки «Відродження».

- 3 -

Заголосна — село, підпорядковане Малопобілянській сільській Раді, розкинулося на правому березі річки Ушці, в яру. За переказами старожилів це поселення виникло наприкінці XVII ст. Знаходилося у скритому місці, щоб вороги не могли його помітити. Знайти хати можна було йдучи на голос, «за голосом».

Залісці — село, центр сільської Ради. У реєстрі 1493 року зустрічаються три села з такою назвою. 1565 року село було в руках Вільковецького, а через чотири роки разом з ним тут господарювали Заліські. 1578 року вони стали єдиними володарями села. Можливо, від прізвища володаря і пішла назва села, як це часто було на Поділлі. А легенда розповідає, що двоє приречених на смерть жителів, хворих чумою, поселилися за лісом, утворивши поселення, що стало називатися Залісці.

Барвінщина — північно-східна частина села. Назва пішла від слова «барвінок», що ріс у цьому кутку села.

Вітряки — назва урочища за 2 км на північ від села, найвища точка поселення. Пан Крупенський побудував тут два млини, які працювали з допомогою вітру.

Герло — назва урочища на північний захід від села. Колись тут, де брали глину, утворилась яма — «горловина», герло.

Кльомби — назва північно-західної частини села, яку біля 1880 р. купив пан Крупенський. У перекладі з польської «kłomb» — клумба. Пан наказав викопати став і посадити дерева. Було розбито парк з алеями, квітниками, клумбами. Звідси й назва.

Корчин — назва урочища. За два кілометри від села, на південний схід, колись був хутір, де жила сім'я Корчунів. Мали свою корчму. Від прізвища Корчун і пішла назва урочища — Корчин. Існує й інше пояснення цієї на-

зви. У давнину один чоловік посадив тут кілька дерев. Вони розрослися у великий ліс. У селі казали що ліс виріс із кількох корчів. Ймовірно й таке пояснення: коли ліс вирубували, на його місці виростали чагарники, по народному — «корчі».

Прачка — назва місцевості, де на струмку, що впадає в р. Мукшу, була зроблена копанка і побудована кладка. Тут жителі села прали білизну, мочили коноплі, напували худобу. Від слова «прати» й названо місце — «прачкою».

Скарбіна — назва частини села, де пан Крупенський будував хати для людей, які наймалися до нього на роботу. Звідки пішла ця назва — невідомо. Можливо вже тоді пан вважав, що найбільший скарб, це люди, які працюють на нього і примножують його багатства.

Старійщина — назва південно-західної частини села. Напевне саме тут були побудовані перші оселі, з'явилась перша вулиця. Однак існує й інше пояснення. Ця частина села належала пану Старжинському.

Фітькова долина — назва долини у північно-східній частині села. Вона походить від імені Федір, Федько, людини, яка побудувала тут свою хату, викопала ставок.

Заставля — село, підпорядковане Чаньківській сільській Раді. Датують-ся 1460 роком. Саме тоді було дано дозвіл кам'янецькому біскупові брати податок з населення. Село відносилось до Верхніх Дунаєвць. Походження назви має декілька пояснень. Заставля — поселення за ставом. У переказах зберігся факт, що колись на місці села була застава, що охороняла підхід до Дунайгорода. Яка із цих версій достовірніша, невідомо, однак обидві вони мають підставу для існування і зіграли свою роль у формуванні назви села.

Галіція — назва південно-східної частини села, де свого часу володар Дунаєвць Красинський поселив 15 селянських сімей з Галичини.

Кривуля — назва частини села Заставля. Можливо пішла від форми поселення, що тягнеться вздовж берега річки Тернавки, кривих вулиць.

Толока — назва частини села. В 30-50 рр. тут знаходився телятник, кухня, був випас для худоби.

Циганська долина — раніше тут щоразу цигани облаштовували свій табір, організовували циганські гуляння, гадання, виробляли і продавали ковальські вироби.

Зеленче — село, центр Зеленчанської сільської Ради. Легенда стверджує, що село спочатку звалось Злочинці, тому, що сюди польський уряд вислав злочинців. Як ніби в підтвердження, хтось пустив жити дотеп, що стосується Зеленча:

— Ви звідки?

— Ти сам злодій!

Поселення давнє. 1493 року нараховувалось 20 дворів. 1530 року було зруйноване татарами, а 1542 року тут жила лише одна сім'я. Не везло жителям села і в наступні десятиліття. 1657 року край був черговий раз спусто-

шений ординцями настільки, що німець Ульріх фон Вердум, проїжджаючи тут 1671 року, зафіксував у щоденнику:

«Це злиденне спустошене село. Всі поля лежать облогом». Щодо походження сучасної назви села — то існує дві думки: назва прижилася від слова «зелене» (село потопає в зелені садів, акацій, ясенів); друга пов'язує назву з прізвищем Зеленецького — великого земельного власника.

Морсонка — назва західної частини села і школи, походить від прізвища поміщиків Мартсонів. Тут був їх маєток (сучасна школа). Наприкінці ХІХ ст. справи вела Наталія Мартсон, мала 254 десятини землі, у т.ч. — 12 десятин лісу. Старожили розповідають, що син Наталії загинув у русько-японській війні, і в пам'ять про нього (достойний приклад!) вона збудувала школу, де сьогодні знаходиться музей народознавства.

Порошівка — назва південної і південно-західної частини села. Тут знаходиться господарський двір, куди завжди возили збіжжя, молотили, здійснюючи куряву, порох.

Травневе — назва північної частини села, яка включає сучасну територію тваринницької ферми. Назва походить від одного з чотирьох колгоспів, що існував в 30-х роках і носив ім'я 1-го Травня.

Циганівка — назва східної частини села, що включає три паралельні вулиці і сучасний центр — Будинок культури, сільську Раду, магазини. Центр Циганівки — будинок циганівської школи, що знаходилась поблизу двох з'єднаних між собою ставків. Назву зв'язують з циганами, які тут часто зупинялися.

- I -

Іванківці — село, центр сільської Ради. Існує легенда, що в поміщика було двоє синів — Іван і Дем'ян. Він поділив між ними землю і заснували вони два помістя. Іванове село стало називатися Іванківці.

Безпалькова пасіка — назва місцевості, нині колгоспний сад. Тут знаходилась пасіка, що належала родині Безпальків.

Дубина — назва місцевості, де був дубовий лісок.

Корчова пасіка — назва місцевості, нині колгоспний сад, де у минулому сім'я Корчових розводила бджол і мала власну пасіку.

Кринички — назва долини, що походить від джерел, які б'ють тут.

Лозинська — назва вулиці. Походить від назви рослини — лози, що саме тут росла обабіч вулиці. З неї люди плели кошики. Тому й вулицю назвали Лозанівка.

Поплавки — назва поля, де під час онадів утворюються невеликі озера і болота.

Романівка — назва вулиці, походить від прізвища Романів, що першими оселились на цій вулиці.

Шарівка — назва вулиці дуже рівної. Люди здавна говорили: «Рівна, хоч шаром покоти».

Циганська долина — назва місцевості, де часто зупинялись цигани, ста-

вили свої шатра, влаштували гуляння. Часто тут збирався базар, селяни торгували з циганами, обмінюючи сільськогосподарські продукти на ковальські вироби.

Довга долина — назва походить від особливості ландшафту. Довга тому, що тягнеться десь на 1,5-2 км.

- К -

Калинки — село, підпорядковане Гинянській сільській Раді. Засноване в ХІХ ст. Назва, найвірогідніше, походить від імені першого поселенця.

Катеринівка — село, підпорядковане Миньковецькій сільській Раді. Засноване за Ігнатія Мархоцького. Першими поселенцями були вихідці з російських губерній. Своє нове поселення вони назвали іменем імператриці Катеринівкою.

Кривчик — одне з наймальовничіших і найдавніших сіл Дунаєвеччини. Село розкинулось у долині річки Тернавки, в південно-східній частині району, за 14 кілометрів від райцентру, вперше згадується 1493 року. Давня назва Кривчика — Криве походить очевидно, від звивистого рельєфу, на якому розбудовувалися селяни, кривих вулиць, що йдуть паралельно руслу р. Тернавки. За більш як 500-літню історію назва поселення трансформувалась у Кривчик. По-різному жителі села називали і його частини.

Березина — місцевість, що знаходиться на західній околиці села. Назва пов'язана з поширеними в цьому урочищі насадженнями білокорої берези.

Гора — південно-західна частина села, що знаходиться на високій горі.

Грота — південна частина села. На цій території є кілька природних печер-гrotів, які у минулому столітті обслідував відомий український історик В.Б. Антонович.

Гуркало — урочище, що знаходиться на північно-східній околиці села. Назву пов'язують з весняними водами, талими водами, які стікаючи у Тернавку, перекочують каміння, «гуркочуть». В урочищі є джерело, яке в залежності від змін погоди, гуркоче, шумить. Під час грози над урочищем дуже луко гуркочуть громи. Звідси кілька версій назви «Гуркало».

Доли — частина села, що розташована на південному сході, у широкій долині річки Тернавки. Походить від слова «долина».

Долинка — урочище, що тягнеться по обох берегах Тернавки від південно-західної околиці Кривчика до с. Гута-Блищанівська.

Зруби — це ліс на північно-східній околиці Кривчика. Після Великої Вітчизняної війни цей ліс був повністю вирубаній.

Коротка і довга грабина — так називають два місцевих масиви, що тягнуться паралельно один одному вздовж лісового берега річки Тернавки від південної околиці Кривчика до північно-західної околиці Гуты-Блищанівської. Назва пов'язується з грабом, насадження якого переважають тут.

Лиса гора — гориста місцевість у північній частині села, на якій повністю відсутня деревина та кущова рослинність.

Муралівка — гідрографічно-географічний об'єкт, що розміщується біля

підніжжя «Стінки».

Прискалки — геологічний об'єкт, що знаходиться на півночі Кривчика і сході Воробіївки, у долині р. Тернавки, де височить ряд силурійських вапнякових скель. Від слова «скеля» і пішла назва урочища.

Село — центральна частина, розділена дорогою із Рахнівки до сіл Дубинка, Гута-Яцковецька, Ксаверівка, Млаки, Яцківці. Більша його частина розміщується на лівому березі річки Тернавки. Здавна тут, на майдані, влаштовувались гуляння. З усіх закутків Кривчика у вихідні, святкові дні, а молодь кожного вечора «йшли в село». Ця назва й зафіксувалася за цією частиною Кривчика.

Стінка — геологічний об'єкт. Знаходиться на захід від Кривчика. Утворився в результаті ерозійної дії однієї із безіменних приток Тернавки, яка прорила між двома товтрами глибоку каніоноподібну долину з майже відвислими стінами, висота яких сягає 10-35 м.

Щовб — стовпоподібна скеля, що знаходиться на південно-західній околиці села.

Шура — північно-західна частина села, розташована на правому підвищеному березі річки. Одні пов'язують назву з ім'ям Шури (досить поширене в Кривчику ім'я і тепер), що нібито проживала в цій місцині. Другий — з глиняними і піщаними кар'єрами, багатьма шурфами в них.

Яворина — рослинний об'єкт, що розташований в північній частині села. Основний тип рослинності — мішаний ліс. Назва походить від «явора», популяція якого була раніше поширена в цій місцевості.

Криничани — село, підпорядковане Смотрицькій сільській Раді. Почало розбудовуватись у XVI ст. Вперше згадується 1557 року. Описи 1555 року вказують, що його заснував у лісі якийсь Каспар Вільневський, на поч. XVII поселивши 20 селян. Криничани належали до Скальського староства, згодом приєднались до Смотрича. На початку XX ст. тут нараховувалось 96 дворів, 529 жителів. Назва, найвірогідніше, походить від слова «криниця». Саме тут підземні води підходять близько до поверхні і майже кожен господар має свою криницю.

Ксаверівка — село, підпорядковане Гутояцковецькій сільській Раді. Назва ономастичного походження. У місцевого пана був син, якого звали Ксаверій. По натурі він був доброзичливий, щирий, ввічливий. Його любили навіть прості люди-сельчани. На його честь село назване Ксаверівкою.

- Л -

Лисець — село, центр сільської Ради. Зустрічається в реєстрі димів 1493 року. Було королівським помістям і належало до Кам'янецького староства. Село розкинулось на рівнині, яку з півночі перерізує балка, зі сходу в глибокій долині струмує Бобравка. Тут колись за 1,5-2 км на північний захід від сучасного села існувало поселення Бобравка. Ще сьогодні на цій місцині можна знайти уламки побутових виробів. Від чуми вберігся один чоловік, якій перебував на заробітках у Басарабії. Повернувшись, він поселився на

узліссі, дав початок сьгоднішньому Лисцю. Він був лисий і село згодом стало Лисцем. Існують інші пояснення назви села. На північ від нього височить над глибоким яром скеля, на якій мало рослинності. Досі цю скелю називають Лисою. Крім цього, із розповідей старожилів, що передавались із покоління в покоління, перші жителі покривали дахи своїх будівель листям. Звідси — «листяни», «лищани», «лисець». Сусіди ще й тепер називають жителів села «лищанами». Є твердження, що село пішло від лисів, яких колись водилось тут доста в норах, ущелинах, лісах.

Бельман — назва лісу. Можливо ця назва запозичена в сусідів-миньківчан. Там і сьогодні майданчик, де був палац графа Ігнатія Мархоцького, зберіг назву «Бельмонт».

Березина — назва вулиці в східній частині села — «Зрубани», де росли берези.

Замчисько — на північній околиці села є скалисті стіни копитоподібної форми. В історичних джерелах знаходимо: «В XVI в. арендний власець сего села Юрій Телефус построил здесь замок, который затем был разрушен волохами».

Зрубання — назва східної частини села. Тут колись ріс ліс, зрубаний поселенцями.

Попові городи — назва найкращого поля, яке до 1917 року належало церкві.

Сон-гора — назва місцевості, де колись знаходилося городище, куди ховались люди в разі нападу ворога. Городище було оточено валом з в'їзними воротами. Чому Сон-гора? Можливо тому, що тільки в городищі можна було спокійно спати...

Лисогірка — село над річечкою Двоятинкою, центр сільської Ради. Поселення не старе. До половини XVIII ст. входило до карабчійського ключа. Назва села походить від лисої гори, біля якої воно розташувалося.

Вигін — назва вулиці, що була місцем вигону і гуртування худоби на пасовище. Перші жителі оселились тут у XIX ст.

Видра — назва вулиці. Походить від давніх пустирів, де водились видри.

Ворочок — назва вулиці, походить від слова «ворочок» — полотняна торбина, в якій віддушували сир. Торбина шилась так, щоб нижня частина кінчалась гострим кутом, наглухо зашитим. Вулиця Ворочок теж кінчається тупиком без виходу в поле.

Дубина — назва хутора, який за наказом влади було ліквідовано 1937 року, а жителів примусово переселено на нове місце.

Новосілка — назва вулиці, де поселились жителі знесеного хутора.

Ліпін — село, підпорядковане Великожванчицькій сільській Раді. Засноване десь у кінці XVIII ст. Відомо, що тоді Жванчик належав панам Ліпінським — Казимиру, а потім його сину Івану. Очевидно тоді й було засновано панський фільварок, який отримав назву — Ліпін.

Лошківці — село, центр сільської Ради. Розташоване в північно-західній частині Дунаєвецького району, у верхній течії річки Студениця. у реєстрі Подільського воєводства 1493 року відзначено, що в селі нараховувалось 5 димів і було воно королівським. Перша назва писалась через «ж» — Ложківці. Про походження назви існує три легенди. Перша. Село протягнулося з північного заходу на південний схід довгою долиною Студениці, схожою на ложку: на початку села долина вузька, до середини — розширюється, а в кінці знову звужується. Друга. На місці села колись був дрімучий ліс. Тихо й спокійно йшло життя, давні поселенці виробляли ложки і торгували ними на найбільших ярмарках. Від виду промислу — виготовлення ложок — й пішла назва села. Третя. Польський магнат Мойдзілевський побудував тут завод по вирощуванню породистих лошаків, яких продавав навіть на ринках Європи. Від слова «лошак» і пішла назва села — Лошківці. Яка із цих версій найдостовірніша — невідомо.

Замчисько — назва місцевості походить від слова «замок», що був колись тут. В народі збереглась розповідь, що камінь із руїн замку савинецький поміщик Орловський брав на будівництво палацу, господарських будівель у Савинцях. Лошковецький пан брав камінь з «кріпості» для будівництва ферм, але стала гинути худоба і будівництво було припинене. В 50-х рр. XX ст. Фабіянський Мечислав та Фабіянський Франц розкопали на цьому місці погріб, але звідти виходили отруйні гази і вхід був закритий. Зараз — це розоране поле. Та коли їде трактор, то в цьому місці відчувається пустота.

Федорівка — село при р. Студениці, засноване в XIX ст. Федором Потоцьким і назване на його честь. Наприкінці XIX ст. мало 25 дворів і налічувало 149 жителів. Нині входить до складу Лошковець, а землі — до Лошковецької селянської спілки.

Шляхта — вулиця, кращі землі, де пан селив жителів, які прийняли католицьку віру, давав різні пільги, кращу роботу, більшу платню. Ці люди називали себе «шляхтою». І вулиця, де вони будувались, стала називатися Шляхтою.

- М -

Маків — село, центр сільської Ради. Розташоване на річці Батіг, що впадає в Мукшю. Стара назва — Ступенці. Вперше згадуються в історичних документах 1482 року, мали кілька дворів і володіли ними шляхетський рід Нециславів. У XVII ст. володів Ступенцями Юрій Володієвський, побудував тут замок (фортецю), що охоронялась угорськими піхотинцями. У замку був склад зброї. А коли турки захопили Кам'янець і Юрій Володієвський загинув під час осади, то все що було в фортеці, було затоплено в ставку. Сестра вийшла заміж і село перейшло до Маковецьких. 1746 року Микола Маковецький назвав Ступенці Маковом, виклопотавши в короля право називати його містечком. З того часу тут почали збиратись ярмарки, поселилось багато євреїв, Маків став центром кагала.

Батіжок — назва річки. Вона довга, вузька і в'ється, як батіг.

Біла криничка — назва джерел у лісі. Хтось з лісників розкопав у білій глині кілька джерел і з'єднав в одну криничку. Вона стала називатись «Білою». За другою версією десь зо 200 років тому зібралися люди біля церкви і вирішили із священником піти до Кринички в лісі і просити в Бога дощу. Там молилися і на білому камені вирізали хрест. Від білого каменя й пішла назва.

Пісчесько — назва місцевості, де колись брали пісок. У давнину тут стояла церква. І від того, що люди брали пісок, вона розвалилася. Є тут і криничка, що має лікувальні властивості. Сьогодні це джерело впорядковане. Вода тече по трубі, і люди приходять, щоб напітись цілющою водою, промити очі, і в знак подяки залишити монету.

Малій Жванчик — село, підпорядковане Великожванчицькій сільській Раді. Засноване в XVII ст. утікачами з-під Жванця в долині річки, нижче Великого Жванчика. Поселення було невеликим — звідси й назва Малій Жванчик.

Білівський ліс — на південному заході від Великого Жванчика поблизу Малого Жванчика. Назва геологічного походження. Місцевість багата закладами білої глини.

Біляни — колишня назва панського фольварку на схід від Малого Жванчика. Назва геологічного походження — від білої глини, що є в цій місцевості.

Бірок — місце перетину річечки, що починається з Рачищського лісу (із Загришкова), з Горбовим шляхом, де люди переходять її в брід.

Переліски — місцевість між яром, що перетинає Горбовий шлях, і старим Приворотським шляхом.

Маліївці — село, центр сільської Ради. В історичних документах згадується 1493 року. Належало пану Малієвському. Від прізвища володаря, мабуть, походить назва села. Є й інша думка. На косогорах, де сьогодні розкинулось село, випасали ягнят — малі вівці. Це словосполучення нібито з роками трансформувалося у «Маліовці» — «Маліївці». У сусідніх селах мили їх чи вовну — «Міць овці» — «Міщівці», стригли — «Стричовці» — «Стрихівці».

Бажантарня — назва гаю, що на захід від села. У ньому ростуть різні породи дерев. А в минулому столітті тут розводили фазанів, польською «bazant». Від слова «бажанти» і пішла назва гаю — Бажантарня.

Березина — поле на південь від села, біля сучасного кладовища. Назва пов'язана з березовим лісом, що ще в недалекому минулому рік тут, захищаючи село від вітрів. Цю місцевість називають ще Попівською березиною, тут знаходилась попівська хата і землі належали йому.

Ганншівка — назва місцевості, що на південній захід від Маліївців. В урочищі, що розділяє маліївські та підлісномукарівські поля, є смужка лісу, де було колись село Ганншівка. Загін татар більшу частину жителів вирізав,

а село спалив. Жителі, що уціліли, втекли на схід у ліс і заснували нове село Маліївці. Старожили розповідають, що ця страшна подія відбулась на Великдень, коли в церкві зібралися усі ганишівчани, щоб посвятити паску. Відтоді, кажуть, якщо піти в Ганишівку на Великдень і прикласти вухо до землі, то чути, як дзвонять дзвони. Перекази пов'язують назву села Ганишівка з прізвисьмом чи іменем засновника чи засновниці поселення.

Дубина — назва місцевості за Попівською Березиною. Походить від слова «дуб», «дубина». Саме тут ріс колись розкішний дубовий ліс.

Замчисько — назва місцевості на правому березі р. Ушки, де закінчується ліс, що прилягає до с. Слобідка-Малівецька. І сьогодні в цій місцевості можна побачити залишки земляних укріплень — валів, ровів. Колись у давнину тут, на крутому березі річки, стояло городище, укрілене валами та ровами. Від слова «замок» і походить назва «Замчисько».

Звіринець — назва лісу на південний схід від Маліївць. Колись це був густий ліс, в якому водилося багато звірів, особливо — вовків. Розповідають, що одного разу два вовки прийшли взимку до одного господаря на весілля. Вони поклали лапи на підвіконня і спостерігали, що робилося в хаті. Від слова «звірі» і пішла назва лісу — «Звіринець».

Кадубець — назва місцевості, де колись було село Ганишівка. Назва походить від криниці, яка на відміну від інших була вимурована з каменю, мала дерев'яний кадуб. Довгий час вона була замулена. 1926 року криницю розкопав житель Маліївць Фурман Антон. Від слова «кадуб» і походить назва місцевості.

Липи — назва шляху із Маліївць до Підлісного Мукарова, обсаженого липами, яким пани Орловські їздили до костьолу.

Могила — назва місцевості на захід від села, праворуч дороги, що веде у Міщівці. І зараз тут стоїть курган висотою 2 м — захоронення скіфських часів. Неподалік був і другий курган, нині повністю розораний. Маліївчани називають цю місцевість «Могила».

Озерце — назва поля площею 10 га на північний захід від села. У Маліївцях його називають Озерце, бо коли ідуть дощі чи тануть сніги, то це поле вкривається водою, довго не висихає і здається схожим на невелике озеро.

Тополевий шлях — назва шляху від Маліївць до Ярмолинець. У давнину шлях був висаджений пірамідними тополями, їх давно немає, зате шлях надбав назву «тополевого».

Туман — назва місцевості у Маліївцькому парку. Колись тут стояв пам'ятний знак висотою 3 м вигесаний з каменю. Цей знак був обсаджений туями. Виготовлений у незрозумілому стилі, без надпису він і дістав назву Туман. Ще кажуть, що знак був поставлений в пам'ять панича, що загинув на дуелі.

Хмілярня — назва місцевості між Маліївцями і Слобідкою-Маліївецькою, де в давнину вирощували хміль.

Цвинтарник — назва урочища, що на північний захід від села. Тут поховані жертви чумних епідемій. Тому й назва «Цвинтарник».

Чернеча гора — колись тут у Маліївцях був монастир, де жили ченці-базиліани.

Чернечий став — назва ставка на захід від села, який в давнину належав ченцям Базиліанського монастиря.

Малий Карабчіїв — село, центр сільської Ради. В актах називається Карабчіївка, Карабчіївчик, Карабчіїв Новий, Карабчіївка Напільна. Щодо походження назви існує кілька версій. Перша. За 5 км на південний захід від Малого Карабчіїва є село Великий Карабчіїв. Вихідці із цього села заснували поселення з назвою Малий Карабчіїв. Інша. По воду жителі ходили вниз до річки Смотрич. З повними відрами карабкались вгору. Можливо це слово дало основу назві села. Є й інше пояснення. Слово Карабчун у перекладі з тюркської означає злодій, конокрад. Можливо окремі жителі в давнину грішили цим промислом і за селом прижилася така назва. Про те ця версія маловірогідна.

Мала Кужелівка — село, центр сільської Ради. Назва походить від назви містечка Кружель. Воно було зруйноване половцями, яких можливо провів саме хан Боняк (шолудивий Буйняк, як прозвали його в народі). Частина жителів втекла до лісу і згодом заснувала села Велику Кужелеву і Малу Кужелівку.

Мала Побіянка — село, що знаходиться на південному сході Дунаєвського району. Розкинулось на рівнині, але східна частина лежить у глибокому яру на берегах Білої річки. Кліматичні умови сприятливі. Село потопає в садах. Ґрунти глинисто-кам'янисті. По народних переказах село одержало назву від битви, що відбулася 1530 року між місцевим ополченням і татарами. Невеликий бій — Мала Побіянка. Пізніше Мала Побіянка була в складі Миньковецької держави і поділяла її долю.

Біла річка — за легендою ще з давніх часів на її берегах жили люди, росли хліб і випасали худобу, будували хати білі і світлі, мастили їх білою глиною, яка залягла на берегах річки. Крім того, річка має прозору воду і тече в яру. Коли ж опускається туман, вона ніби вкривається білим покривалом.

Дідові верби — урочище. Тут колись жив дід, який мав свій млин, обсадив його вербами. Дід був добрим, примовляв, допомагав людям.

Попова долина і попова криничка — назва пішла від господаря — попа, який мав це поле і на ньому викопав криничку.

Різанівка — долина, що знаходиться між селами Мала Побіянка і Велика Побіянка. Під час нападу татар якраз тут відбулася кровопролитна битва (різня).

Миньківці — село, центр сільської Ради. Розкинулось у широкій та глибокій долині річки Ушніці. У минулому столітті тут проходила поштова дорога Дунаївці — Н.Ушиця. В XVI ст. Миньківці зустрічаються в історичних

документах як королівський маєток, яким володіли Міляковські. У XVII ст. поселення належало Станіславським. Адам Станіславський збудував тут фортецю і виклопотав у короля привілей — право звати Миньківці «містечком» та дозвіл користуватися Магдебурзьким правом, проводити ярмарки. 1786 року Миньківці купив Войцех Мархоцький. Особливого розвитку село зазнало за його племінника Ігнатія Мархоцького. 1795 року, виразивши невдоволення розподілом Польщі, він оголосив свої володіння Миньковецькою державою і встановив її кордони. Видавав закони і друкував у власній друкарні. Селян звільнив від панщини, турбувався про їх побут, збудував лікарню, де працювало два лікарі, заснував суконну та паперову фабрики, каретну майстерню, збудував млин, відкрив школу, мав кілька бібліотек.

Походження назви села невідоме. Існують припущення, що село заснував якийсь Минько — звідси й назва — Миньківці. Інше пояснення говорить, що жителі утримували багато корів, телят («мнень»), яких випасали на навколишніх пагорбах. Від кличного «мнень» і пішла назва села.

Бельмонт — місце на підвищенні, де колись був замок графа Мархоцького. Знаходиться в північно-східній частині села. Місцеві жителі називають цю гору Бельман.

Весьола (висола) — знаходиться на півночі села. Колись тут жила сім'я музикантів, завжди приходила веселитись молодь.

Говда — горб у західній частині села.

Заговда — околиця за Говдою. Проживають сім'ї Заголдних.

Звіринець — місце в північно-західній частині села, де раніше знаходився заказник графа Мархоцького.

Місто — центр села, де знаходиться ринок, магазини. Колись тут жило єврейське населення. Жителів «центру» звали «міщанамі».

Торговиця — площа на південному сході села, де продавали велику рогату худобу і свиней.

Михайлівка — село, центр сільської Ради. Розташоване на південь від Дунаєвець над річкою Блищанівкою. Народна легенда оповіщає, що в давнину недалеко Михайлівки було два села Яруга і Луговина, які сплюндрували татари. Один з жителів, що залишився живим, скликав уцілілих односельців свистом, а потім разом з ними заклав нове село Свистівку. Близько 1720 року володар Блищанівки скарбник Михайло Маковецький розпочав будівництво оборонного замку в Свистівці і перейменував її в Михайлівку.

Березина — урочище зі ставком. Колись утопало в березах.

Греськова вулиця — вулиця, що веде на поле. Колись прокладена по землях, виділених паном братам Греськовим.

Гуральня — місце біля склепового мосту, де колись була панська винокурня.

Дубняки і Ваканці — звільнені колись від акацій і дубів землі.

Іспекті — грот з джерельною водою, що заповнює саджавку, великий став. До революції 1917 року тут був панський парник — з польської

«inspekt».

Саджавка — (з польської «sadzawka» — невеликий ставок) — невеликий ставочок у Михайлівському парку між гротом Іспекті та великим ставом.

Свистівка — вулиця зліва від центральної з боку в'їзду в Михайлівку.

Свірхи — сосновий бір між Михайлівкою і Блищанівкою.

Михівка — село, підпорядковане Смотрицькій селищній Раді. Розташоване на південній окраїні селища Смотрич. Раніше це поселення називалось Мніховка. У XIV ст. належало домініканському монастирю. Від слова монахи (мніхи) і пішла назва поселення — Мніховка. Ця назва трансформувалася з часом у Михівку.

Міцівці — село, центр сільської Ради. Розташоване у верхній течії річки Студениці, південніше її перетину з автомагістраллю Хмельницької — Кам'янець-Подільської, за три кілометри на схід від залізничної станції Дунаївці, за п'ятнадцять кілометрів на північ від райцентру — міста Дунаєвець. Ю.Й.Сіцинський у своїх працях відносить Міцівці до найдавніших сіл на Мукарівських землях. У документах XVI ст. вказано на сліди укріплення (городища) в урочищі «Окопи». Село носило різні назви — Городище, Трихивці, Старі Трихівці. Люстрація Кам'янецького староства 1565 року пояснює назву Міцівці: «Село це після татарських спустошень зайняв пан Мицковський, потім передав його Мармусовському, теперішньому орендареві». В люстрації 1570 року пишеться: «Городище, Старий Триховець орендар Софія Мармусовська... Вона довічно володіла ним під заклад 50 марок. Це село заснував якийсь Міговський років 14 тому, і люди, які осіли тут, показали місця, знаки, вогнища, житла — сліди стародавньої осадн». Існує також легенда, що назва Міцівці походить від слова «міць» (укріплення), поселення біля міці — укріплення. Таку легенду зберегли старожилі села Кучерявий Афанасій Іванович та Кучерява Юлія Федорівна відповідно 1900 і 1903 р.н. Однак версія, що село одержало назву від прізвища свого власника більш вірогідна. Існує ще одне пояснення (див. про Маліївці).

Бурти — назва південно-західної частини села. Ще їх називали «овечими». За твердженням С.Д.Бабишина («Топоніміка в школі. — К., 1962. — с.81): «У середні віки існував буртовий спосіб виробництва селітри, необхідної для добування пороху. В бурту (купу) складали гній, землю, вапно, поташ і закопували все це на 3-5 років. Потім цю суміш промивали водою, обробляли поташем і з розчину шляхом випаровування одержували селітру. З одного кубічного сажня буртової землі добували від 4 до 16 пудів селітри, що йшла на виробництво пороху». Отже назва цієї частини села пішла від промислу, яким займалося місцеве населення. Це підтверджував у своїх розповідях старожил села Кучерявий Афанасій Іванович.

Польський кут — назва північної частини села, де селилася дрібна шляхта, селяни, що приймали католицьку віру. І тепер тут переважають католики.

Слобода — південна частина села. За турецького панування 1672-1699 рр. село опустіло. Та коли турків вигнали, польська шляхта, повернувшись до маєтків, закликала селян повертатись на свої землі і пообіцяла їм «свободи» — звільнення на декілька років від податків. Тому новозаселену частину села стали називати «слободою».

Морозів — село, центр сільської Ради, розкинулося між річками Ушицею і Ушкою. Лежить в основному на рівнині, а південно-східна його частина, яку ще звать Морозівкою. — на пониззі вздовж струмка Ставки. Місцевість лісна, ґрунти глинисто-чорноземні, зустрічаються й кам'янисті. Засноване 1542 року поміщиками Морозівськими на мукарівських землях з дозволу короля, а також барського старости Бернарда Претвича. Звідси й походить назва села. Хоча спочатку воно називалося Малим Мукаревом.

Балки — урочище, назва походить від рельєфу землі.

Водаї — назва урочища, де річка часто виходить з берегів і заливає долину водою.

Дегтярка — місце, де виготовляли дьоготь.

Дуля млин — млин на річці, названий іменем Дуля — чоловіка, який керував будівництвом млина, а потім був мельником.

Івасів кут — назва урочища, де знаходилось обійстя управителя.

Івасева пасіка — назва урочища, в якому колись управитель тримав свою пасіку.

Кадубець — назва урочища, де виготовляли кадуби для зберігання зерна.

Кармалюцькі гори — це скалиста місцевість, де можна заховатися від вітру, дощу і сторонніх очей і де, за переказами старожилів, переховувався У.Кармалюк, коли втікав від переслідування. Люди знаходили там посуд, місце від вогнища.

Клин — поле, що мало форму клина. Назва збереглася до сьогодні.

Лиса гора — назва урочища, де неродючі землі.

Льонцьки — назва урочища, де на горбистій місцевості ростуть рідкісні рослини, що занесені в Червону книгу — горницвіт, сон-трава.

Пеньки — назва урочища, поле, розроблене після вирубки лісу.

Під Майданом — назва поля під селом Майдан-Морозівській Ярмолинського району.

Пляш — назва урочища біля річки Ушки, де берег ніколи не заливає вода.

Рівні гони — назва поля, названа за формою рельєфу (рівна поверхня). Ще це поле називають «зеленою кринницею».

Сінокоси — назва урочища, де здавна сіяли траву і косили сіно.

Ставки — місцевість у селі, де колись було багато ставків. Зараз там тече невеликий струмок і є кілька криничок.

Стежки — назва поля, де раніше були людські городи, смужки, стежки.

Тиців млин — млин на річці Ушиці, названо іменем Тиця — власника

млина.

Ями — назва урочища, походить від рельєфу.

Ярки — урочища, назва теж походить від рельєфу землі.

Мушкунці — село, що відноситься до Дунаєвецької міської Ради, за 6 км від районного центру Дунаївці. Поселення давнє. На території села, в районі Лисої гори, знайдено кам'яні знаряддя праці (рубилля) періоду неоліту. У XVI-XVII ст. село звалось Машкатівці. Є декілька народних переказів про походження назви. Одним з перших поселенців на цій землі був єврей Мошко. Звідси й назва села Мошкатівці, Машкатівці, Мушкунці. Другий переказ повідомляє, що давнім-давно на околицях села було багато боліт і у вечірні часи цілі хмари мошкар не давали спокою ні людям, ні худобі. «Мошкара», «Мошкатівці», «Мушкунці» — можливо і ця версія вірна. Коли що-небудь говорилося про село, то як правило: «А це у тих Мошкатівцях!» І малась на увазі заболочена місцевість.

Качкада — частина села, де колись поміщик В.Скибневський наказав зробити озеро, обнести його береги дубовими дошками, побудувати бесідки для відпочинку панства. В озеро запустив багато риби та водоплаваючої птиці, серед якої були лебеді, гуси та найбільше качок. Звідси — качкада.

Куба — це частина села, де неглибоким каньоном тече річка Студениця. І під час весняної повені ця частина села нагадує острів, відрізаний від навколишнього світу. Назва виникла в 50-ті роки XX ст. в період революційних подій на острові Куба.

Скалка — назва місцевості, що примикає до Чорного лісу. Тут є невеликий скальний виступ, на краю якого росте одна береза. Під виступом — невеличка печера, де за місцевими переказами переховувався Устим Кармалюк.

- Н -

Нестерівці — село, центр сільської Ради. Знаходиться за 14 км від райцентру. Західною межею нестеровецьких земель проходить залізна дорога Хмельницький-Кам'янець-Подільський, є невелика з.д.станція. Вперше Нестерівці згадуються 1493 року, були королівщиною, мали 5 димів. Не раз зазнавали спустошень. 1542 року були безлюдними. Згодом заселилися, стали самим крайнім західним пунктом Барського старства. 1897 року вже налічувало 2550 жителів, з них 246 — кожен десятій — були грамотними. Це був наслідок функціонування в селі з 1854 року церковно-парафіяльної школи, з 1882 року — однокласного народного училища Міністерства народної освіти, з 1894 року — жіночої церковно-парафіяльної школи. Помітний слід в житті села залишив протоієрей Матвій Федорович Коцюбинський, який 42 роки віддав служінню Божому, посадив сад на двох десятинах, був активним господарем, культурним і громадським діячем. Тут він помер 5 червня 1850 року і був похований біля церкви. Надгробок з надписом «Здесь почивает р.Б.протоієрей Матвей Коцюбинский» стараннями сільського

голови Володимира Огородника збережено і перенесено на сільський цвинтар.

Назву виводять від імені першопоселенця Нестора. У податкових списках Барського староства є Нецировці. Можливо й поселення не дуже широкі, ретельних у сплаті податків людей згодом трансформувалося в Нестерівці..?

Жидівський — назва ставка, походить від поселенця-єврея, який мав шинок, викопав маленький ставок, обгородив його і сам ловив рибу, не допускаючи інших людей. Назва ставу збереглася по сьогоднішній день.

Звіринець — назва вулиці, де в 2-ій половині XVIII століття воєвода подільський Годський насадив сад, а в ньому утримував звіринець.

Мельникова долина — назва походить від прізвища власника полів і долини біля них.

Панська — назва вулиці, де той же воєвода побудував панські стодоли, кошари, комори.

Панський став — назва ставу, яким у XVIII ст. володів пан Годський. Став був зроблений біля панського палацу.

Сулимів став — назва ставка, що походить від прізвища родини Сулимів, яким належав ставок.

Харчукова долина — назва походить від прізвища Харчука — власника долини.

Щлях — назва найдавнішої і найкоротшої вулиці, що веде через центр села до м. Дунаївці.

Янкова долина — назва походить від імені володаря полів Янка. У долині — криниця. В посуху й сьогодні йдуть сюди люди з церковним обрядом просити в Бога дощу.

- П -

Панасівка — село, підпорядковане Воробіївській сільській Раді. Лежить над річкою Тернавкою нижче Січинець. Народна легенда стверджує, що Панасівка значно старіша Січинець, хоча в історичних документах це не відзначено. Поділяла долю дунаєвецького ключа. На початку XX ст. тут жило 485 жителів, нараховувалось 78 дворів. Назву свою село одержало від імені Панаса. Чи був він першим забудовником, чи власником — невідомо.

Петрівське — село, підпорядковане Балнській сільській Раді. Об'єднує колишню Балнівку, котра в актах зустрічається з середини XVIII ст., та Станцію Бални, яка почала діяти 1914 року. Село розкинулось вздовж старої поштової дороги з Кам'янця до Проскурова. Давня назва Балнівка пов'язана з поселенцями із сусіднього Бална. Назву Петрівське село одержало за радянських часів. Свого часу до Кам'янця-Подільського і назад через ст. Бални проїжджав голова ВУЦВК Г.І. Петровський, зупинявся. На його честь село перейменоване на початку 30-х років. Тоді воно помітно зросло за рахунок переселенців з Чечельника та інших сіл — так званих куркулів. Не дивлячись на час — більше 30 років, назва Петрівське фіксується тільки

в адміністративно-територіальних довідниках, державних документах. В ужитку балинців, жителів навколишніх сіл та й району в цілому існує два села і дві назви — Балинівка і Станція Балин.

Станція Балин — назва частини села Петрівське. Заснована під час будівництва залізної дороги. Назване так тому, що знаходиться за 3 км на північний захід від Балина. Сьогодні це важливий міжрайонного значення залізнодорожний пункт, де є паливний склад, асфальтний завод, нафтобаза, комбінат хлібопродуктів та інші організації.

Притулівка — село, підпорядковане Малопобіянській сільській Раді. 1769 року у Міньківцях почалась чума і граф І. Мархоцький, щоб порятувати людей, відселив хворих на кордон своєї держави, в долину річки Ушиці. Там знайшли вони притулок, утворивши нове поселення Притулівка. Пізніше граф розбудував село, облаштував літню за високими стінами резиденцію, вимурував млин, що зберігся дотепер.

Підлісний Мукарів — село, центр сільської Ради. Ще його називали Новим Мукаревом на відміну від Польового (старого). Однак народна легенда розповідає, що колись на території села був чоловічий монастир. Ховаючись від нападів татарів, монахи перейшли в більш віддалений Сатанівський монастир. Тоді місцевий житель Вівчарик переніс дерев'яну монастирську церкву на поле і заснував Польовий Мукарів. На місці ж, де був монастир, поселилися селяни і назвали село Підлісним, або Новим Мукаревом. Існує легенда, що в цій місцевості проживав багатий селянин Макар, який мав два сини і вирішив обом подарувати по селу. Одного розмістив серед поля, іншого — під лісом. З тих пір і появились два села Пільний і Підлісний Макареви. З часом буква «а» змінилась буквою «у» і сьогодні маємо Підлісний Мукарів.

Старожили пам'ятають і таку легенду, яка пов'язує назву села з млином, що був побудований біля лісу. Мука і «ліс» — звідси Підлісний Мукарів.

Ганишівка — урочище на північ від села. Колись один господар купив для своєї доньки Ганни частину землі. Урочище з часом у її честь надбало назву Ганишівка.

Горський став — назва пішла від прізвища чоловіка, який викопав цей став.

Зубиц — урочище в південно-західній частині села. Назва походить від форми рельєфу, що нагадує зуби.

Левади — назва північно-східної частини села, яка за рельєфом, структурою ґрунтів, вологою та призначенням відповідала леваді.

Лисаківка — назва південно-східної частини села, пішла від прізвища Лисаків.

Поповий став — знаходиться в центрі села. Назва пішла від місця, де проживав піп Яцковський, власник ставу.

Шкварин — назва урочища на півдні села. Тут було поселення. Після

нападу татар там залишилося згарнище — шквари.

Щадилівка — назва східної частини села. Пішла від прізвища родини Щадилів, що проживала в цій частині села.

Пільний Мукарів — село, підпорядковане Вихрівській сільській Раді. Пільний Мукарів раніше йменувався Великим (на відміну від Нового або Підлісного), Нижнім (на відміну від Верхнього або Татариськ, сьогодні — Ставища). Перша згадка про Пільний Мукарів відноситься до 1404 року. Саме тоді король Владислав-Ягайло дав Петру Шафранцю величезне помістя на Поділлі — Сатанівську і Зіньківську волості, а також Нижній Мукарів. Легенда повідомляє, що колись в цій місцевості проживав багатий селянин на ім'я Макар. Мав він два сина і вирішив обом подарувати по селу. Одного розбудував серед поля. Іншого — під лісом. З тих пір і появились два села — Пільний і Підлісний Макарови.

- Р -

Рачинці — село, центр сільської Ради. Знаходиться над річкою Студеницею. Поселення давнє. Зустрічається в історичних документах поруч з Глозубинцями і щодо землеволодіння розділяло їх долю. Свого часу воевода Михайло Станіславський пожертвував це село госпіталю для поранених козаків.

Існує декілька думок про походження назви села. Ю.Сіцинський наводить більш давню назву села — Речинці і пов'язує її з річкою Студеницею, яка відігравала в житті села велику роль. Тут водилось багато раків. Звідси й пішла назва Речинці — Рачинці.

Інша версія виводить назву від прізвища одного з перших поселенців якогось Рака, що перебрався сюди з поселення, зруйнованого татарами. І сьогодні за кілометр від села знаходяться сліди більш раннього поселення.

Рахнівка — село, центр сільської Ради. Засноване на початку XVIII ст. У документах 1702 року згадується, що дунаєвецькі міщани брали участь у бою під проводом повстанця Скидана біля Рахновки.

Існує декілька легенд про походження назви села. Перша розповідає, що за «півверсти від теперішнього села було колись село Почапинці, які розорили і спустошили татари. Нове поселення згодом заснували переселенці з с.Рахнівки, що на Вінниччині. Звідси й назва». Друга легенда теж пов'язана з нападом татарів. Серед нападників був воїн Рахни, який під час походу вподобав українську дівчину Марусю, залишив військо і поселився в неї. Від воїна Рахни і пішла назва — «Рахнівка».

Ріпенці — село, підпорядковане Смотрицькій селищній Раді. Засноване десь у середині XVI ст. Більшість місцевих дослідників схиляються до думки, що назва села походить від ріпака, рослини, яка завжди висівалася на схилах для корму худоби. Існує й інше пояснення. Поселення заснували безземельні селяни — «низького звання», «чернь», «бідні люди», «ріпані мужики». Можливо звідси й Ріпенці.

Руда-Гірчичнянська — село, підпорядковане Малокужелівській сільській

Раді. Засноване у XVIII ст. На рубежі нинішнього століття тут проживало 749 жителів. Назва села — словосполучення, «Гірчичнянська» — означає, що перші поселенці були вихідцями з Гірчичної. Це були дрібнопомісні шляхтичі, які на чиншовому праві володіли частиною землі. А «Руда» — походить від промислу, що тут культивувався. Здавна на Поділлі виплавляли залізо із болотяних руд.

Рудка — село, центр сільської Ради, розташоване на р.Двоятинці, біля витоків р.Мукші, за 15 км від районного центру і за 7 км від залізничної станції Бални, по обі сторони шосе Кам'янець-Подільський —Хмельницький. Назва походить від слова рудка — висихаюче болото, болотисті луки. Можливо тут у давнину добували болотяну руду і виплавляли залізо.

Барда — назва поля, що за формою нагадує барду (теслярську сокиру).

Двоятинка — назва річки біля с.Рудка. Утворюється двома струмками і впадає в р.Смотрич біля с.Великий Карабчіїв.

Довга товтра — назва місцевості, де переважають вапнякові породи. за формою — видовжена. Тому й назва «Довга товтра».

Затилки — назва вулиці, що протягнута за однією з центральних вулиць села. Тому сельчани назвали її — «Затилки».

Кругла Товтра — назва вапнякового кургану, що знаходиться поблизу села. За формою він круглий.

Макарівка — назва центральної вулиці.

Манілова товтра — назва місцевості. Тут також переважають вапнякові породи. Назва «Манілова», найвірогідніше, походить від імені володаря — якогось Маніли.

Раків кут — частина села. Складається із двох слів «Раків» — походить від слова «раки». Колись у давнину вода в річці Двоятинці, що бере початок у цій частині села, була чистою, прозорою і водилось тут багато річкових раків. Ця частина села нагадує трикутник, вершина якого впирається в поле, звідси й назва «кут».

Широка — назва вулиці, що пролягла через село із заходу на схід. Колись вона була найширшою в селі.

- С -

Сивороги — село, центр сільської Ради, розташоване за 20 км від районного центру м.Дунаївці. Вперше знаходимо згадку про Сивороги в історичних документах XVI ст. З другої половини XVIII ст. ними володіли Мархоцькі.

Назва села пішла від річки Білої, яка мала два русла, схожих за формою на роги. А з даліни колір річки був сивий.

Інше походження назви села: неподалік від річки, де ще сьогодні добувають камінь, була гора — сіра, сива на колір. У негоду під нею могли сховатися більше десятка возів з кіньми. Від сірої (сивої) гори й пішла назва Сивороги.

Висички — найвища частина села. Грунт тут досить різний — від чор-

нозему до кам'яниці.

Вал — пасовище, що знаходиться на північному сході від села. Раніше тут була велика річка і землю не обробляли. Ця місцевість горбиста і вода стікала зверху, наче по валу.

Максимова пасіка — назва поля на північ від села. Раніше тут проживав чоловік на ім'я Максим і була в нього велика пасіка. Звідси й пішла назва.

Набережна — назва вулиці, що протяглася берегом яру, по якому тече річка Біла.

Понова долина — назва долини на північний захід від села, територія якої довгий час була власністю попа.

Чорний кут — назва вулиці, що знаходиться на північному сході села. При пожежі тут згоріли всі будівлі. Вулиця чорніла спаленими хатами. Життя стало важким, прийшли до селян чорні дні.

Синяківці — село, підпорядковане Малокужелівській сільській Раді. Розміщене на двох пагорбах. На одному із них, в кінці села (тобто на східній окраїні), було багато синіх озер, де водилась риба. Від цих синіх озер і пішла назва села. Сині озера в кінці — Синяківці. Згодом із зміною ландшафту сині озера зникли. Проте і зараз навіть у посушливе літо земля тут зберігає вологу, постійно зеленіє трава.

Січинці — населений пункт, підпорядкований Воробіївській сільській Раді. Село розташоване за 2 км від Дунаєвців і 33 км від Кам'янця-Подільського. Село давнє, зазнавало частих набігів кримських татар. Не раз тут відбувалися битви, січі. Звідси — Січинці.

Пурпурівка — вулиця в Січинцях. Колінь, на околиці села, (по дорозі в Панасівку), поселився чоловік на прізвище Пурпура. Так склалось, що тут вже не живуть ні він, ні його нащадки, але ім'я залишилось. На Пурпурівці розмістилося дев'ять дворів.

Шлях — назва вулиці недалеко від траси Дунаївці — Кам'янець-Подільський, поблизу єврейського кладовища. Раніше це була дорога, яка з'єднувала Кам'янець-Подільський з Новою Ушицею. Вона була висаджена липами, які не збереглися. По цьому шляху проїжджала цариця Катерина II. З часом дорога втратила свою роль і перетворилася в звичайну сільську вулицю.

Слобідка-Балинська — село, підпорядковане Чечельницькій сільській Раді. Знаходиться нижче Баліна. З'явилося на початку XVIII ст., на рубежі XIX-XX століть мала 66 дворів, 441 жителя. Назву складає словосполучення «Слобідка» (поселення людей, що мали якийсь час пільги) і «Балинська» (заселена вихідцями з Баліна).

Слобідка-Гірчичнянська — назва села, підпорядкованого Іванковецькій сільській Раді. Засноване у XVIII ст. і заселене «шляхтою» — людьми, які володіли на чиншовому праві частиною землі. Перші поселенці були, мабуть, з Гірчичної.

Слобідка-Залісецька — село, підпорядковане Маківській сільській Раді і розташоване неподалік с. Залісці. Було засноване у 90-х р.р. XIX ст. Назва села походить від сусідніх Залісець. У той час залісецькі селяни викуплялись і заснували нове поселення, яке назвали Слобідка-Залісецька.

Слобідка-Малівецька — село, підпорядковане Малівецькій сільській Раді. Назва села — це словосполучення «Слобідка» і «Малівецька», тобто поселення вихідців з материнського села Маліївці.

Слобідка-Рахнівська — село, підпорядковане Маківській сільській Раді. У писемних джерелах згадується в 70-х роках XIX ст. До цього часу на місці села було дві корчми і пошта. Ще й тепер колишні Гниловоди дехто називає «Поштою». Тут оселились селяни-чиншовики. Назва села скоріше всього пішла від сусідньої Рахнівки.

Гниловоди — раніше це було окреме село, яке зустрічається в списках 1596 року, а нині — південна частина Слобідки-Рахнівської. Посеред села раніше було непрохідне гниле болото, з яким пов'язується походження назви «Гниловоди». Згодом Гниловоди і сусідня Слобідка-Рахнівська розрослися, з'єдналися і об'єднане поселення отримало назву Слобідка-Рахнівська.

Смотрич — селище міського типу, центр Смотрицької селищної Ради. Знаходиться на крайньому заході Дунаєвецького району, на берегах річки Смотрич. В історії подільського краю воно виступає як одне з давніх поселень. У Литовсько-руському літописі згадується 1362 року. Після перемоги над татарами на Синіх Водах литовський князь Ольгерд віддав подільську землю своїм племінникам — князям Коріатовичам. А ті, як свідчить літопис, «...напервей нашли себе твержню на реце на Смотричи, тут пак себе нарядили город Смотричи...»

Однак місто існувало і до Коріатовичів. Вони відбудували його, спорудили фортецю, залишки фундаменту якої збереглися понині, і зробили Смотрич першою столицею визволеного від татарів Поділля, форпостом подільської землі. Звідси й назва — від слов'янського «смотри».

Село складається з багатьох частин, кожна з яких має свої назви:

Гамарня — західна частина селища, де люди займалися гамарництвом, плавили метал і виготовляли сокири, лопати, цвяхи, коси, сапи, борони і навіть вози, колеса, металеві обручі.

Глина — місцевість, де здавна добували глину. Донині тут збереглися глинники.

Гора — найвища ділянка місцевості.

Мніхівка — розташована на південній окраїні селища Смотрич. Раніше, за польсько-литовських часів, поселення називалось Мніховка. У XIII-XV століттях тут діяв домініканський монастир, який 1427 року спалили татари. Від слова «мніх», «Мніховка» пішла «Мніхівка».

Міщани — центр селища, де знаходилась ринкова площа.

Гребельки — ліва притока річки Смотрич. Бере початок у лісі Мокрі-

вещь, а впадає в р.Смотрич, біля глинянського моста, майже в центрі селища. Назва її походить від слова «гребля», «гребелька». Колись, ще за панщини на річці, було побудовано багато ставків з греблями. Залишки двох збереглися донні. Не тільки місцевість, а й люди, що жили біля гребель, отримували прізвища Гребелюків. І сьогодні в Смотричі проживає багато Гребелюків.

Мокрівець — лісок, що знаходиться на південному сході від центра селища. Окраїна місцевості Гора. Назва походить від слова «мокрый», «мочар». Раніше тут було багато озер. Згодом заросли вони очеретом і перетворились у болота. Зараз у лісі є два озера і багато болотяних галявин.

Яромірка — притока р.Смотрич, назва її походить від того, що річка тече яром.

Сокілець — село, центр сільської Ради, розкинулось на березі річки Ушиця, притоці Дністра. Одне з найдавніших поселень. Археолог Захар'єв В.А. знайшов тут сліди поселення часів Київської Русі, яке відігравало чималу роль в ремеслі і торгівлі краю.

За народними переказами назва села походить від слова «сокіл». У давні часи містечко було оточене великими дубовими лісами, де водились різні звірі, птахи. Особливо багато було соколів, тому й назвали село Сокільцем.

Батарей — назва місцевості над яром у саду. Звідси батарея обстрілювала війська противника.

Байдусівка — назва вулиці, на якій переважали поселенці на прізвище Байдусь.

Грабова — назва урочища за кілометр на захід від села, де переважали грабові ліси.

Дереняни — назва вулиці, походить від того, що там колись були великі зарослі дерену — кизилу.

Майдан — назва вулиці, місце, де колись збиралися селяни для обговорення найважливіших справ.

Місто — центральна частина села, де проживали в основному євреї, був ринок, проводились ярмарки.

Могилки — місце біля дороги на В.Жванчик за 300 м від села, де знаходиться давньоруське поховання.

Тарасівка — назва вулиці, де першим поселенцем був Тарас.

Томашів камінь — назва великого каменя, на якому за легендою було страчено одного з повстанців.

Юдівка — назва місцевості в колгоспному саду, біля нової школи, де виявлено поховання часів Київської Русі.

Соснівка — село, підпорядковане Сиворогівській сільській Раді. Свого часу на цій території знаходилося поштове відділення, корчма, дві хатинки сторожів. Довгий час носило народну назву — «Пошта». На рубежі XVIII ст. Ігнатій Мархоцький заснував тут нове село і дав йому ім'я свого роду — Сцібори. 1954 року село було перейменоване на честь лейтенанта Сосново-

го, який 1944 року зі своїм підрозділом визволив Сцібори.

Сприсівка (Сприсовка, Присовка, Прісовка) — назва села, підпорядкованого Маліївецькій сільській Раді. Грунти суглинкові, подекуди чорноземні. Лежить село за три кілометри на південний схід від Малієвець. Уперше Присівка зустрічається в люстраціях Барського староства 1615 року. У другій половині XVII ст. Сприсівка входила до складу Мукарівського староства і далі поділяла його долю. Звідки походить назва села, сказати важко. Старожили стверджують, що тут колись зсувалися ґрунти. Можливо від слів «посуватись», «зсуватись» і пішла назва села — Сприсівка.

Ставище — село, центр сільської Ради. Раніше — Татариськи. Мукарівські Татариськи, Татарище. Колись у цій місцевості існувало місто Тягин або Новогородок, яке знищили татари. А жителі заснували нове поселення на місці колишнього стану. Знаходилося місто на північний схід від теперішнього села. Тепер там — орне поле, на якому часто відшукують людські кістки, черепки, а також каміння, мабуть, залишки будівель. До 1869 року на тому місці стояв хрест, який спорудили селяни. 1957 року село було перейменоване у Ставище. Ця назва пішла від ставу посередині села.

Село розкинулось по обидва береги річки Студениці і ставу. Лівобережна частина поділяється на Закорчмення і Кут. Закорчмення — частина села, що знаходилася за корчмою в центрі села. Правобережжя ділиться на Загребелля і Заводаївку. Загребелля — частина села, що за греблею.

Заводаївка — частина села, що забудована найпізніше. Це 6 хат, що знаходяться на правому березі р.Студениці. Заводаївка - бо за водою.

Данилів рів — на схід від могилок є рів. Кажуть, що жив у селі селянин Данило. Після 25 років служби в армії він одержав поле біля рову. Тому рів став Даниловим.

Дубина — місцевість недалеко від села Харитонівка. Колись тут був великий дубовий ліс, його вирубали. Старожили ще пам'ятають 7 дубів, яких вже теж немає. Але назва «дубина» залишилася.

Дунаєвецькі ворота — назва стежки, якою від Загребелля жителі села навпростець, через поля, ходили до Дунаєвець.

Могилки — орне поле, де раніше знаходилося містечко Тягин або Новогородок.

Олійникова долина — частина поля неподалік автомагістралі Кам'янець-Подільський — Хмельницький належала селянину Олійнику. Він викопав тут криницю, його прізвище передалося долині в цьому полі.

Сині озера — у верхів'ї Козацької долини є поля, що були вкриті не так давно десятком озер. Їх осушили. Проте назва залишилася. Назву «сині» вони одержали ще в часи козацької війни. Після однієї з битв береги й плеса озер були густо вкриті порубаними тілами. Тільки вітер розвівав синій одяг.

Студениця — назва річки походить від слова «студенний» (холодний). Ще й досі вздовж берегів є багато джерел, що повнять річку водою. Джерельна вода — холодна. Тому й предки нарекли річку Студеницею.

Панькова долина — на південний захід від села, по дорозі до автомагістралі Кам'янець-Подільській — Хмельницький, було поле, що належало Паньку Процьовому. Видолинок на цьому полі назвали Паньковою долиною.

Хрест — в'їзд в село, де раніше стояв хрест.

Смт. Дунаївці — селище, центр селищної Ради. Початок бере 1914 року, коли завершувались роботи по будівництву залізної дороги Проскурів — Кам'янець-Подільській. На цій магістралі було збудовано станцію, яка називалась Лошківці (назва — від найближчого села). Пізніше, з утворенням Дунаєвського району, станцію Лошківці було перейменовано. Найбільша із трьох — вона надбала назву центрального міста району, хоч знаходиться від нього за 22 км.

Стара Гута — село, центр сільської Ради. Знаходиться в західній частині Дунаєвського району, за 30 км від райцентру і 3 км від залізничної станції Бални. З'явилося десь на початку XVIII ст. 1818 року тут жила 71 сім'я, наприкінці XIX ст. було 83 двори, 469 жителів. Назва походить від складувного промислу.

Катеринівська — стара назва дороги від Кам'янця-Подільського до Хмельницького. Названа іменем Катерини II, яка проїжджала нею. За свідченням старожилів вона була обсаджена липами, які згодом були вирубані.

Крива долина — назва урочища на південному заході Старої Гуті.

Колісь на цій території протікала річка — притока р.Смотрич. Але згодом вона змінила русло. Старе русло, за формою дуже криве, збереглося до наших днів. Люди звуть його Крива долина.

Раків кут — назва витoku річечки за 800 м від села, де водилося багато раків.

Смотричівка — назва східної частини села. Походить від того, що свого часу на території села проводився «смотр коней», яких приводили із навколишніх сіл. Знавці справи відбирали кращих для армії і господарства. Місце, де проводився «смотр», стало називатися «Смотричівкою», і ця назва прижилася за поселенням.

Татарщина — назва урочища, що на півночі села. Виникнення її пов'язане з нападом на село татр. Відстань від центру села — 2250 м.

Ярова — назва частини села на заході Старої Гуті походить від слов'янського слова «яр». Яр зберігся і до наших днів. Відстань від центру села — 1500 м.

Степок — село, підпорядковане Чаньківській сільській Раді. Засноване на початку 20-х рр. XX століття. Назва походить від місцевості. Коли сюди прибули перші поселенці, тут було голе рівне поле, схоже на степ. Тому й село назвали — Степок.

- Т -

Тернава — село, центр сільської Ради. Називалось поселення Тернава

Польова, Пільна на відміну від Тернави або Тернавки (Малої, Підлісної). Пізніше-просто Тернава. Назву селу могла дати однойменна річка. Існує пояснення, що виводить назву села від терену, який густо ріс у цій місцевості.

Тернавка — колись окреме село, нині — частина Томашівки. У давнину називалося Тернавкою Малою або Підлісною. Є версія про заснування села переселенцями з Тернави Великої. Своє поселення вони назвали Тернавкою Малою.

Тинна — село, центр сільської Ради. Розташоване обабіч старого поштового тракту з Кам'янця-Подільського до Проскурова. Село давнє — виникло на королівських землях. Називалося колись Тернавою. З кінця XVI ст. стало власністю Гумецьких. Гумецькі уславили себе в боротьбі з турками, захисті Кам'янецької фортеці 1672 року. Походження назви села має декілька трактувань. Народні перекази твердять, що колись у Тинній була церква, яка провалилася під землю. На тому місці з'явився став. Якщо прикласти вухо до землі, то можна почути звуки церковних дзвонів — «тинь-тинь». Звідси й Тинна. Походження назви села пов'язують також із словом «тин» — частокіл, яким ще донедавна огорожували садиби. А колись ним було обнесене містечко. Від слова «тин» і пішла назва Тинна.

Томашівка — село над Студеницею, лівою притокою Дністра, центр сільської Ради. Знаходиться за 24 км від районного центру і за 2 км від залізничної станції Дунаївці. За переказами на території села проживали два хлопці, що втекли з обжитих місць від своїх панів, їх хати були недалеко від ставка, що на північний захід від нинішнього центру села. Це були Томаш і Шевський. Далі від них почали селитися інші люди. Від прізвища перших поселенців пішла назва — Томашівка.

Трибухівка — село, підпорядковане Великожванчицькій сільській Раді. У старих довідках згадується як Трибохівка. Можна припустити, що в основі назви є троебожжя. В околицях села знаходиться ряд скельних урочищ, які в минулому могли бути язичницькими чи ранньо-християнськими святилищами.

- У -

Удріївці — центр сільської Ради. Вперше в податкових списках село згадується 1578 року. Називалось воно і Андріївці, і Ондріївці, і Ондріївка, і Одріївці. Свого часу входило до Савинецького ключа Потоцьких. 1820 року налічувало 162 кріпаки. Місцеві дослідники вважають, що назва села походить від імені Андрія Чогланського, який в XVI ст. тут володів значними угіддями.

- Х -

Харитонівка — село, підпорядковане Тернавській сільській Раді. Почало розбудовуватись наприкінці 20-х років. 1928 року землевпорядник Харитонов зробив план цього села в мальовничому куточку Дунаєвеччини

між Нестерівцями та Тернавою. Чому село стало Харитоновим — Харитонівкою, невідомо.

- Ч -

Чаньків — село, центр сільської Ради. Розташоване за 4 км на захід від районного центру Дунаєвець. Згадується в II половині XVI ст. В одній з легенд говориться, що на місці сучасного села було озеро, а на його берегах гніздилися чайки. Із зміною рельєфу озеро зникло, а на його місці виникло поселення, яке називали Чайківці, пізніше — Чаньків. Інша, більш поетична легенда розповідає, що найкраща дівчина села відправила козака Ясюка в чужий край «прославитися в битвах з татарами» і повертатися додому з дарунками. Лише тоді обіцяла вийти за нього. Пішов козак і загинув десь у далекому Криму: схопили його татри і порубаного кинули в море. А мати в своєму горі прокляла лиху дівчину, щоб та стала чайкою і все життя шукала її сина у хвилях моря. Настільки важкі були прокльони, що дівчина і її рідня стали чайками, витали над озером у пошуках козака. З тих пір село і почало називатись Чайківці — Чаньків.

Чечельник — село, центр сільської Ради. Колись носило назву Зелені Луки. Існує дві легенди походження назви села. За першою у XVIII ст. із Чечельника, що на Вінниччині, втекли селяни, спаливши перед цим панський дім. Довгий час втікачів шукали, але знайти не змогли. Бо палії оселилися в лісі, розбудувались і назвали своє поселення Чечельником.

За іншою легендою в цьому місці діяв народний месник Чечель. З невеличким загоном нападав він на поміщицькі маєтки, грабував, а добро роздавав бідним людям. Тому село на його честь називали Чечельником. Більш вірогідна перша версія.

Воронячка — урочище на західній околиці села. Старожили згадують, що на цьому місці був маєток попа і була в нього криниця джерельної води. Люди брали з неї воду, напували худобу. Син попа розгнівався і наказав витесати великого кола, щоб забити джерело і не дати людям води. Так і зробили. Але джерело пробіло хід в іншому місці, розмивши своїм струменем воронку. Від цього й пішла назва урочища — «Воронячка».

Івасева долина — колись у селі жив хлопець Івась. Був роботящим, поселився в долині і почав господарювати. Незабаром долина перетворилася в город, на якому він вирощував капусту. Хлопець розбагатів, збудував гарну хату, одружився. Але під час голоду 1932-1933 рр. у нього помер син. Дуже переживав чоловік втрату сина і не захотів залишатися в селі. Розібрав майже готовий будинок і переїхав до Кам'янця-Подільського. А долина так і залишилася Івасевою.

Чимбарівка — село, відноситься до Великожванчицької сільської Ради. Засноване на початку XX ст., у 1912-1913 рр. На місці села був ліс, який вирубали для потреб Дунаєвецьких суконних фабрик. Найбільше землі тут купили жителі Голозубинець, Ростої, які тут оселилися. Тому в селі є багато католиків. А назва поселення пішла від промислу чимбарства, яким займа-

лися перші жителі.

Добротів — назва поля (колишній панський фільварок). Добрі, родючі ґрунти. Знаходиться на південь від Круглої долини і займає частину поля на схід від Нефедівського шляху.

Корчаки — ліс, що лежить на південь від Великого Жванчика біля Чимбарівки. На місці раніше вирубаного лісу із пнів проростав молодняк, утворювалися кущі, корчі.

Могилки — назва поля, яке прилягає до Чимбарівки з північної сторони праворуч від Приворотського шляху. На полі знаходиться дві могили невідомого часу.

Розбійницька криниця — розташована за селом Чимбарівкою. З неї беруть витoki Чимбарівські стави. За легендою в цих місцях переховувався зі своїми побратимами Устим Кармалюк. Переказують, що тут ховав він золото, тому все навколо перерито шукачами скарбів. Криниця, з якої народні месники брали воду, зберегла назву — Розбійницька.

Сергеев (Сергіїв) ліс — ліс, що простягається за корчаками паралельно до села Лучки. Назва походить від імені Сергія, який колись був його сторожем, а згодом і власником.

Стахове поле — назва походить від імені чоловіка, який мав поле на північ від яру в селі Чимбарівка вбік села В.Жванчик.

- Ш -

Шатава — село, підпорядковане Маківській сільській Раді. Розкинулось над річкою Шатавкою. Своєю західною частиною зливається з Маковом. Шатава завжди була містечком, хоч привілей одержала лише 1750 року. Народ пояснює назву містечка тим, що «здесь путник должен долго шататься, чтобы найти чем подкрепиться. Ну Шатава! Шатаешься, шатаешься и даже куска хлеба не достанешь». Але так було не завжди. Шатава стала містечком з розвинутим землеробством, ремеслом і торгівлею. 1750 року одержала королівський привілей. Особливо ожило, коли через село пролягло шосе на Кам'янець-Подільський. Назву села пов'язують також з назвою однойменної річки.

Томашівка — назва урочища за 800 м на південний схід від центру Шатави. За легендою поблизу села Шатави було поселення Томашівка, яке спустошила морова язва. На місці Томашівки з'явився новий хутір, що тупиться до гуменецького лісу над старою поштовою дорогою.

- Я -

Ярова Слобідка — село, підпорядковане Малокужелівській сільській Раді. Поселення давнє. Згадка про нього зустрічається в люстраціях Барського староства за 1515 і 1529 роки. Згодом воно належало до Мукарівського староства. На початку XX століття тут було 45 дворів, в яких проживало 249 селян. 45 сімей мали надільну землю. Назва села — словосполучення. Яр — норкїзм, означає урвище, прірву, високій скелястий берег. Село роз-

міщене в яру — звідси й «Ярова». Слобідка — поселення вільних людей, або таких, що мали якісь пільги.

Яцьківі — село, підпорядковане Гутояцковецькій сільській Раді. Лежить у яру понад річкою Студенцею нижче Рачинець. Поселення давнє. Цілком можливо, що з'явилося воно у XV ст. Десь у 30-х роках XVI ст., за історичними повідомленнями, опустіло після татарського нападу. Назва села, найвірогідніше, походить від імені першого поселенця, яким був Яцько.

ПОЛОЖЕННЯ

про всеукраїнську історико-географічну експедицію учнівської молоді «Мікротопоніми України»

Всеукраїнська історико-географічна експедиція учнівської молоді «Мікротопоніми України» (надалі — експедиція) започатковується Міністерством освіти України, Головним управлінням геодезії, картографії та кадастру при Кабінеті міністрів України, Національною радою з географічних назв та Українським державним центром туризму і краєзнавства учнівської молоді.

МЕТА ЕКСПЕДИЦІЇ

Експедиція проводиться з метою відродження втрачених (забутих) географічних назв малих об'єктів, виховання у підростаючого покоління любові до рідної землі, поваги до історичного минулого свого народу, бережливого ставлення до природних багатств, об'єктів природи і архітектури.

ЗАВДАННЯ ЕКСПЕДИЦІЇ

Головним завданням експедиції є:

- розширення і поглиблення знань учнівської молоді з історії і географії рідного краю;
- збирання давніх (історичних) географічних назв на незначній за площею і протяжністю місцевості, в межах адміністративних територій;
- вивчення історії походження географічних назв;
- створення національного банку давніх (історичних) географічних назв України з подальшим їх використанням при складанні картографічної продукції для державних потреб.

Учасники експедиції виявляють, уточнюють місцеві (народні) назви географічних об'єктів, з'ясовують історію їх походження та мову назви об'єкта з перекладом назви іншомовного походження.

Відомості про кожний мікротопонім фіксуються на окремій карточці обліку (додаток 1) та наносяться на схему розміщення мікротопонімів (додаток 2) або на топографічних картах відповідної місцевості.

ЧАС І МІСЦЕ ПРОВЕДЕННЯ

Експедиція проводиться в два етапи. Перший етап експедиції розпочинається 1 лютого 1995 року і закінчується 1 жовтня 1995 року. Другий етап експедиції розпочинається 1 листопада 1995 року (за окремим Положенням).

Дією експедиції бажано охопити всі населені пункти України та прилеглі до них природні об'єкти.

УЧАСНИКИ ЕКСПЕДИЦІЇ

До участі в експедиції залучаються учні загальноосвітніх шкіл, позашкільних закладів, профтехучилищ, інших освітніх закладів, юні туристи-краєзнавці, члени Малої академії наук та наукових товариств учнів — усі, кому цікава і дорога рідна земля, духовні надбання народу України.

Очолюють експедиційні загони педагоги-краєзнавці, вчителі географії, історії тощо. Координують на місцях цю роботу районні (міські) методкабінети, голови районних методоб'єднань вчителів географії, відповідальні за туристсько-краєзнавчу роботу в районах.

КЕРІВНИЦТВО ЕКСПЕДИЦІЇ

Загальне керівництво експедицією здійснюють Міністерство освіти України, Національна рада з географічних назв.

Проведення експедиції, вирішення організаційних питань покладено на Головне управління геодезії, картографії та кадастру і Український державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді.

В Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі керують експедицією і підводять підсумки центри (станції) туризму і краєзнавства учнівської молоді, які на основі даного Положення можуть розробляти свої, регіональні.

ПІДВЕДЕННЯ ПІДСУМКІВ ТА НАГОРОДЖЕННЯ УЧАСНИКІВ

Учасники експедиції направляють картки обліку мікротопонімів, схеми їх розміщення в районні (міські) методичні кабінети відділів (управлінь) освіти (головам методичних об'єднань вчителів географії або відповідальним за туристсько-краєзнавчу роботу в районі, місті) до 5 вересня 1995 року.

Районні методкабінети забезпечують вчасне надходження матеріалів з місць, подають їх до Кримського республіканського, обласних, Київського та Севастопольського міських центрів (станцій) туризму і краєзнавства учнівської молоді до 15 вересня 1995 року.

Кримський республіканський, обласні, Київський та Севастопольський міські центри (станції) туризму і краєзнавства підводять підсумки і нагороджують кращих учасників, надсилають роботи (у повному обсязі матеріалів, що надійшли) з пропозиціями про нагородження загонів та їх керівників на адресу Українського державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді до 1 жовтня 1995 року.

Усі учнівські колективи, окремі учні, що братимуть участь у зборі мікротопонімів, будуть відзначені організаціями-засновниками як учасники Всеукраїнської історико-географічної експедиції «Мікротопоніми України».

Учні колективи та їх керівники, організатори експедиції на місцях, які надішлють найбільш глибокі дослідження, будуть нагороджені Почесними грамотами Міністерства освіти України, Головного управління геодезії, картографії та кадастру, Українського державного центру туризму і краєзнавства, а також відзнаками Національної Ради з географічних назв та цінними подарунками. Найкращі учасники будуть запрошені для участі у Всеукраїнській науково-практичній конференції з питань топоніміки, яка відбудеться в жовтні 1995 року в м. Києві.

ФІНАНСУВАННЯ

Заходи по збору та фаховій оцінці мікротопонімів, друкування матеріалів і схем, відправлення зібраних матеріалів до рай(міськ) методкабінетів, центрів туризму і краєзнавства та на адресу Українського державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді, відзначення кращих робіт в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі проводяться за рахунок коштів місцевих органів і закладів освіти.

Відзначення і нагородження учасників експедиції, витрати на участь учнівських колективів у Всеукраїнській конференції з топоніміки — за рахунок коштів Міністерства освіти України та Головного управління геодезії, картографії та кадастру при Кабінеті міністрів України згідно з кошторисом.

КАРТКА ОБЛІКУ МІКРОТОПОНІМІВ _____

(назва села, району, області)

1. Назва та її варіанти _____

2. Рід об'єкту: _____

(Історична частина населеного пункту, урочище, гідрографічний, рослинний, геоморфологічний, геологічний об'єкт тощо)

3. Походження назви: _____

4. Мова назви _____

(з якої мови надається назва)

5. Місцезнаходження _____

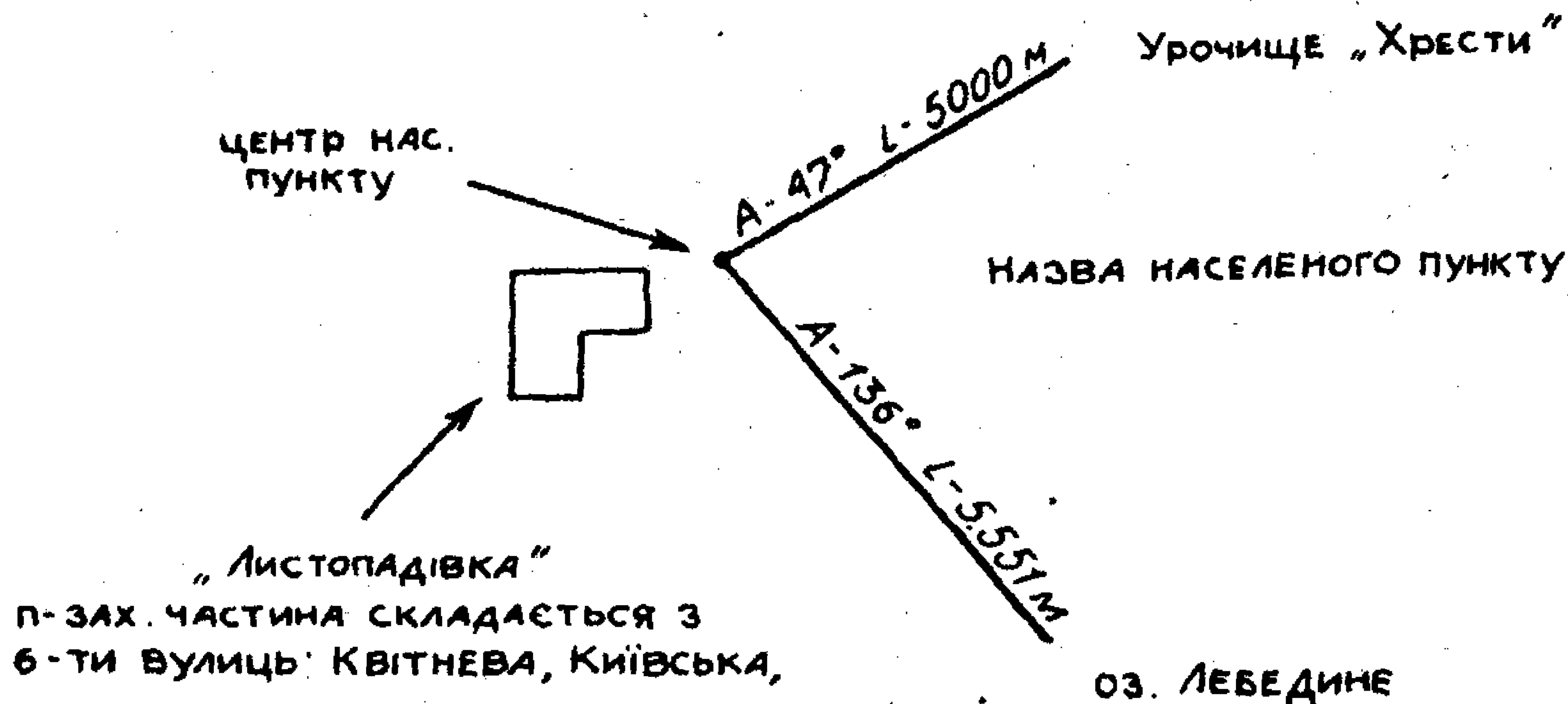
(подається по відношенню до центру населеного пункту в кілометрах (метрах) і азимуту напрямку)

Відомості про виконавця (виконавців) _____

прізвище, ім'я, по-батькові

клас, школа, поштова адреса

**ЗРАЗОК НАЙПРОСТІШОЇ СХЕМИ РОЗМІЩЕННЯ
МІКРОТОПОНІМІВ**

Примітка: При наявності державних планів та карт, мікротопоніми на-
носяться на них окремим кольором.

Короткий словник топонімічних термінів

Абонім — власне ім'я неживого об'єкта або явища, створеного людиною або природою. До абонімів належать топоніми, стратоніми, костоніми, астроніми, астропоніми.

Агронім — вид урбаноніма. Назви площ, ринків.

Агроонім — вид топоніма. Назва земельного угіддя.

Акронім — назва, утворена шляхом складання початкових букв слів.

Аллонім — варіантне найменування будь-якого об'єкта.

Анемонім — вид оніма. Назва стихійного лиха.

Антропонім — власне ім'я людини.

Антропоніміка — розділ ономастики, який вивчає антропоніми.

Антропонімія — сукупність антропонімів.

Апелятив — загальна назва.

Астронім — власна назва окремого небесного тіла.

Батіонім — власна назва об'єкта підводного океанічного ландшафту.

Біонім — власна назва живого організму.

Гелонім — вид гідроніма. Власна назва будь-якого болота, мокви, трясовини.

Генонім — власне ім'я роду, покоління та їхніх підрозділів.

Географічний термін — слово, яке позначає певну географічну реалію.

Географічна назва — /див./ топонім.

Гідронім — власна назва будь-якого водного об'єкта.

Гідроніміка — розділ топоніміки, який вивчає гідроніми.

Годонім — вид урбаноніма. Назва лінійного об'єкта в місті /проспекта, вулиці.../.

Дримонім — вид топоніма. Власна назва лісної ділянки, лісу, бору...

Дромонім — вид топоніма. Власна назва будь-якого шляху сполучення.

Зоонім — власна назва, ім'я, прізвисько тварини.

Криптонім — вигадана /зашифрована/ назва міста, місцевості.

Літонім — вид топоніма, власна назва прибережного об'єкта /каменя, рифу, фіорда/.

Макротопонім — власна назва великого географічного об'єкта.

Мікротопонім — власна назва невеликого природничо-фізичного об'єкта.

Номінація — називання, найменування.

Ойкдомонім — власна назва будови.

Ойконіміка — розділ топоніміки, який вивчає ойконіми.

Ойконімія — сукупність ойконімів.

Ономастика — /з грец. — майстерність давати імена/ — розділ мовознавства, що вивчає власні назви, їх походження, будову, розвиток. Поділяється на антропоніміку, етнологію, топоніміку, костоніміку, зооніміку та ін.

Ономастикон — словник або список будь-яких власних імен.

Оронім — власна назва будь-якого елемента земної поверхні.

Регіонім — власна назва регіону, підбраного дослідником для ономастичного вивчення.

Топонім — власне найменування географічного об'єкта.

Топонімізація /апелятивна/ — вид онімізації, перехід загальної назви у топонім.

Топоніміка — розділ ономастики, який вивчає топоніми, закономірності їх виникнення, розвитку та функціонування.

Топонімія — сукупність топонімів — географічних назв певної території.

Урбанонім — власна назва будь-якого міського географічного об'єкта.

Урочище — невеликий об'єкт, який виділяється своїм ґрунтом, рослинністю з оточуючого ландшафта, в тому числі ділянка лісу, частина яру, балки, болота, місце під і понад урвищем, навколо урвища.

Ергонім — власна назва будь-якого підприємства, закладу, шахти, колгоспу, радгоспу...

Етнонім — назва, утворена від етноніма.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. -СПб. 1863-1892. - Т. I-15.

Андрейшев А. Очерки истории Волынской земли до конца XIV в. -К., 1887.

В.Б.Антонович. Очерк истории Великого княжества Литовского до половины XV ст. - К., 1878.

Архив Юго-Западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов, высочайше утверждённой Киевским, Подольским и Волынским генерал-губернатором». - К., 1859-1914. - У 8 частях, 35 томах.

С.Д.Бабишин. Топоніміка в школі /на матеріалах Хмельницької області/ . - К.: Рад.школа, 1962. - 122 с.

Л.В.Баженов. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX-XX ст. Кам.-Под., 1993. - 479 с.

П.Н.Батюшков. Подолія. Историческое описание. - СПб., 1891.

Боднарський М.С. Словник географічних назв. - К.: Рад.школа, 1955. - 354 с.

Бучко Г.Е. Топонимы на -івці, -инці и история заселения Украины // Топонимика на службе географии/ Отв.ред.Е.М. Поспелов; Моск. фил.Географ. о-ва СССР. Вопросы географии: Сб.110. - М.,1979. -с.103 - 112.

І.С.Винокур, А.Ф.Гуцал та ін. Довідник з археології України. Хмельницька, Чернівецька, Закарпатська обл. - К.: Наук.думка, 1984. - с.22 - 109.

І.С.Винокур. Історія лісостепового Подністров'я та південного Побужжя. - Київ - Одеса: Вища школа, 1985. - 125 с.

Волынь - исторические описания. - СПб., 1888.

Географический энциклопедический словарь. - М.:Сов.энцикл., 1989. - 591 с.

Гульдман В.К. Памятники старины в Подоліи. - Кам.-Под.,1901.

Гульдман В.К. Населенные места Подольской губернии. - Кам.-Под., 1893.

Гульдман В.К. Подольская губерния. Опыт географическо-статистического описания. - Кам.-Под., 1889.

Гумецька Л.Л. Топоніміка в українській актовій мові XIV-XV ст. //Мовознавство. Т.XIV. - К., 1957.

Гумецька Л.Л. Сучасні тенденції у творенні назв українських населених пунктів //Укр.мова і літ. в школі. - 1966.-№4.-с.24-28.

Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій. Матеріали наукової краєзнавчої конференції - К.:Рідний край, 1997. - 248 с.

Жучкевич В.А. Общая топонимика. - Минск, 1980.

Арсен Зінченко. Наш край - Поділля. - Вінниця, 1992. - 123 с.

Энциклопедический словарь. В 82 т. /Под ред. Н.Е. Андреевского/ Издат.: Ф.А. Брокгауз, Й.А. Ефрон. СПб., 1890-1904.

Історія міст і сіл Української РСР. Хмельницька область. - К., 1971. - 705 с.

Кругляк Ю.М. Ім'я вашого міста: Походження назв міст і селищ міського типу. Укр. РСР. - К.: Наук. думка, 1978. - 151 с.

Купчинський О.А. Найдавніші слов'янські топоніми України як джерело історико-географічних досліджень. - К., 1981.

Б.М. Кушнір. Мікротопонімія як джерело вивчення історії краю // Наукові праці історичного факультету. Т.2. - Кам.-Под., 1995. - с.212-229.

Марусенко Т.А. Названня рельєфа в українском языке. Канд. дис. - Киев - К.-Под., 1967.

Миколаєвич Я. Опис географічно-статистичного повіту Кам'янецького. - Львів, 1895.

Н. Молчановскій. Очерк известий о Подольской земле до 1434 г. - К., 1885.

Морозова М.Н. Вопросы топонимики. - М., 1959.

Мурзаев Э.М. География в названиях. - М.: Наука, 1982. - 176 с.

Э.М. Мурзаев. Очерки топонимики. - М.: Мысль, 1974. - 381 с.

Э.М. Мурзаев. Словарь народных географических терминов. - М.: Мысль, 1984. - 553 с.

Э.М. Мурзаев. Топонимика - популярная. - М., 1973.

Нариси історії Поділля: На допомогу вчителю. - Хм., 1990.

Народ про Кармалюка. Збірник фольклорних творів. - К., 1951. - 275 в.

Наукові праці історичного факультету. Т.1. - Кам.-Под., 1995. - 253 с.

Наукові праці історичного факультету. Т.2. - Кам.-Под., 1995. - 253 с.

Населені місця Поділля. - Вінниця, 1922.

Никонов В.А. Собирайте названия. Туристические тропы. - М., 1959.

Никонов В.А. Введение в топонимику. - М.: Наука, 1955.

Никонов В.А. Краткий топонимический словарь. - М.: Мысль, 1955. - 509 с.

Никонов В.А. Топонимы на -івці, -ниці на Украине // Изучение географических названий: Вопросы географии. - Сб.70. - М., 1955. - с.19-27.

М.Я. Орловский. Историческое описание заштатного г. Смотрича Каменецкого уезда Подольской губернии // Прибавление к «Подольским епархиальным ведомостям». - 1884. - № 20.

Дмитро Дорошенко. Про минулі часи на Поділля. - Хотин, 1992. - 40 с.

Подольская легенда о Буняке // Киевская старина. 1892. - Т.37. - с.444-445.

Н.В. Подольская. Словарь русской ономастической терминологии. - М.: Наука, 1988.

Положення про Всеукраїнську історико-географічну експедицію учнівської молоді «Мікротопоніми України» // Інформаційний збірник Міністер-

ства освіти України. - 1995. - № 6. - с.8-10.

Поспелов Е.М. Топонимика и картография. - М., 1971.

Поспелов Е.М. Школьный топонимический словарь: Пособие для учащихся среднего и старшего возраста. - М.: Просвещение, 1983.

В.С.Прокопчук. Дунаївці. - Львів: Карпати, 1989. - 79 с.

В.С.Прокопчук. Поділля - рідний край//Поділля і Волинь у контексті історії українського національного відродження. Науковий збірник. -Хм.: Доля, 1995. - с.5-9.

Віктор Прокопчук. Краєзнавство на Поділлі: Історія і сучасність. -К.: Рідний край, 1995. - 204 с.

Редько Ю.К. Взаємозв'язки між українськими прізвищами і топонімічними назвами //Питання слов'янського мовознавства. Кн.5. - Львів, 1958.

Володимир Ровінський, Олексій Миханчук. Православ'є на Подолії. Кам.-Под., 1995. - 175 с.

Симашкевич В. Историко-географический и этнографический очерк Подолши. - Кам.-Под., 1877-1875. - Ч.1-III.

Словник гідронімів України. - К., 1979.

Володимир Січинський. Чужинці про Україну. - К.: «Довіра», 1992. - 255 с.

Е.Січинський. Оборонні замки Західного Поділля XIV-XVII ст. (Історико-археологічні нарис). - К., 1928. /перевидано в Кам.-Под. 1994 року/.

Стрижак О.С. Звідки назви шляхів //Укр.мова і література в школі. - 1960. - № 9. -с.71-73.

В.П.Струманський. Народознавство Поділля. Хрестоматія. - Хм.: Поділля, 1995. - 443 с.

Суперанская А.В. Что такое топонимика? /Отв.ред.Г.В.Степанов/. -М.: Наука, 1985.

Тези доповідей науково-практичної конференції «Поділля в роки визвольної війни українського народу 1648-1654 роки». -Дунаївці, 1992. - 30 с.

Тези доповідей наукової конференції «Дунаївці: їх роль і місце в історії Поділля». - Дунаївці, 1993. - 147 с.

Теодорович М.Волинь в описанні городов, местечек и сел. -Почаев, 1899.

Трубачев О.Н. Названия рек Правобережной Украины. - М., 1968.

Сергій Трубочанінов. Іон Винокур. Історія Поділля та Південно-Східної Волині. Книга 1. - Центр Поділезнавства, 1993.-109 с.

Сергій Трубочанінов. Історія Поділля та Південно-Східної Волині. Книга 2. - Центр поділезнавства, 1994. - 80 с.

Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета. (Далі - Труды). Вып.УІІ. - Кам.-Под., 1895 .

Труды. Вып.ІХ. - Кам.-Под., 1901.

Труды. Вып.Х. - Кам.-Под., 1911.

Труды. Вып.ХІІ. - Кам.-Под., 1916.

Українська радянська енциклопедія: В 17 т. - К.: Головред.УРЕ, 1960-1965. - Т. 1-17.

Українська радянська енциклопедія, 2-е вид.: 3 12 т. - К., 1978-1985. - Т.1-12.

Хмельницька область. Адміністративно-територіальний поділ на 1 червня 1965 року. - Львів: Каменяр, 1965. - 158 с.

Хмельницька область. Адміністративно-територіальний поділ на 1 червня 1967 року. - Львів: Каменяр, 1967.

Хмельницька область. Адміністративно-територіальний поділ на 1 квітня 1971 року. - Львів: Каменяр, 1971. - 130 с.

Хмельницька область. Адміністративно-територіальний поділ на 1 січня 1982 року. - Львів: Каменяр, 1982. - 127 с.

Цілуйко К.К. Програма збирання матеріалів для вивчення топоніміки України. - К., 1962.

Чубинський (Афанасьєв) П.П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край. - СПб., 1872-1878. - Т.1.- 7.

Щмаєнік М.Д., Захар'єв В.А. Археологія Дунаєвщини. /Збірник першоджерел, наукових повідомлень, тез краєзнавчих конференцій, каталог пам'яток/. - Хм., 1992. - 59 с.

Янко М.Г. Топонімічний словник-довідник Української РСР. - К., 1973.

32300 м. Вулиця Шевченка, 67
ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
БІБЛІОТЕКА

Зміст

Топоніміка — важливий напрям краєзнавчої роботи.....	5
Програма занять гуртка «Топоніми рідного краю».....	33
Розробки уроків, кросворди з питань топоніміки	36
Топонімічний словник села Підлісний Мукарів	47
Топонімічний словник Дунаєвеччини.....	48
Положення про всеукраїнську історико-географічну експедицію учнівської молоді «Мікротопоніми України».....	86
Короткий словник топонімічних термінів.....	89
Список літератури	91